

VÁR UCCA MŰHELY
irodalmi és művészeti lap

XXII. évfolyam, 71. szám
2021/1

Főszerkesztő:
Fenyvesi Ottó

Szerkesztő:
Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza,
Veszprém, Vár utca 17.

Telefon:
+36-88-425-204

Drótposta:
varuccamuhely@gmail.com

Borítóterv:
Ábrány Gábor

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza!

A kiadásáért felel:
Hegyesalmi László,
a Művészetek Háza igazgatója

Nyomdai munkálatok:
OOK-Press Kft., Veszprém

Tördelés:
Dénes Tamás

ISSN 1586-7838

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap

Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Művészetek Háza, Veszprém

Tartalom

nka
Nemzeti Kulturális Alap

VESZPRÉM
A KIRÁLYNEK VÁROSA

Nemes Z. Mórió versei	3
Bali Péter prózái	4
Domokos Tamás: Bécsi elégia	12
TOP 10 2020 – magyar szépirodalom	19

KÖNYVRŐL KÖNYVRE	26
Mosonyi Kata írása Tózsér Árpád kötetéről	26
Hornok Máté írása Bereményi Géza kötetéről	37
Csik Mónika írása Babarczy Eszter kötetéről	40
Péntek Imre írása Kilián László kötetéről	43
Jódal Rózsa írása Sándor Zoltán kötetéről	46
Németh István Péter írása Szűgyi Zoltán kötetéről	52
Bence Erika írása Lencsés Károly kötetéről	59

Debreczeny György: Kollázsok Tandori Dezső verseiből	67
Stancsics Erzsébet rövidprózái	71
Csorba Béla versei	75
Bíró József versei	76
Ács Anna: A modern magyar Anakreon: Endrődi Sándor	78
Németh István Péter: Vallomás a száz éve született	
Mészöly Miklósról	82
Hegyesalmi László: „sietni akarsz, de látod, hogy lassú vagy”	86

Mostani számunkban Somody Péter festőművész művei láthatók

VESZPRÉM
MŰVÉSZETEK HÁZA

*Mostani számunkban Somody Péter festőművész alkotásai láthatók
(Fotó: Gáspár Gábor)*

NEMES Z. MÁRÓ

Családi báb

Vannak feljegyzéseim, családi memoriter.
Meg ágrajzom a felmenőkről,
bár inkább tüdőrontgen.
Most nem tudok lélegezni, csak
mozog a szám.
Nézem a családi bábokat.
A férfi programozó,
a lány nem is tudom.

Először kismamaruhába öltöztetnek.
Aztán vérbe. Egy 40-cm-es
baba elkészítése két napig is eltart.

Kitojt bőr

Férfi vagyok, mit érdekelne
Maga? Nem akarom a köze-
lemben tudni. Nem teszem
egymás mellé a lábaimat.
A fehéret örömet befogadom,
de a sárgát és a pirosat nem.
Mert nekem nem szabad látni
állatok kínzását! Amikor a
klozettbe mentem egy marha
megkérdezte, miből van a cipőm.
Azt mondtam kitojt bőrből,
amit a tehenek kitoltak. A lábamat
mégse teszem egymás mellé, nincs
időm. Ha jön a sárga, hazudok.
Ha jön a piros, megbüntetem.

BALI PÉTER

Me and the Devil Blues 2.0

Gyere ide, mesélek neked egy történetet, nyugi, nem hosszú, ráérsz, látom van még bőven a sörödből, nem is történet, inkább legenda, nekem az apám mesélte, neki meg az amerikai nagyapja, ismered Robert Johnson, igaz? persze, mindenki ismeri, a világ legjobb gitárosa volt, de nem róla lesz szó, ámbár a legenda hasonló, de a történet jóval korábban játszódik, a húszas években, hogy pontos legyek, legalábbis, nekem így mesélték, Bob Willie volt a neve, nos, ez a Bob Willie borzasztó gitáros volt, de tényleg, annyira szar, hogy Sid Vicious helyére se vették volna fel, szóval ő, egy természetesen rosszul sikerült koncert után hazafelé tartott, és az öngyilkosságot fontolgatta, hiszen Délen élt, fekete is volt, valamint még homoszexuális is és nem mellesleg borzasztóan játszott és ezért állandóan gyűlölet tárgya volt, egy keresztúthoz ért, annyira magába volt merülve, hogy észre se vette, hogy egy fehér öltönyös alak lépett elé, amikor azonban ránézett, a szeméből furcsa, erőteljes, delejes csillogás áradt, szóval mikor ránézett, felállt a szőr a hátán, és rázni kezdte a hideg, a hatalmas, párás, éjszakai hőség ellenére, és megszólalt a fehér öltönyös *„Bob Willie-hez van szerencsém?”* „igen” felelte a gitáros, *„úgy hallottam nem tud a gitáron játszani...”* folytatta a fehéröltönyös, erre Bob Willie dühbe gurult, azt hitte gúnyolódni akart rajta, már ütésre emelte volna a kezét, mikor az idegen szeme villant egyet, és ő lenyugodott, furcsa tehetlenség járta át, és azt mondta neki a fehéröltönyös, hogy meg tudná tanítani, akár egy éjszaka alatt, persze azt hitte Bob, hogy csak játszik vele, de ekkor, ennek bizonyítására, az idegen kezében megjelent egy gitár, és játszani kezdett, hihetetlenül játszott, senki nem érhetett a közelébe, és nagyon lazán, szinte félvállról véve játszott, az elragadtatottságtól felkiáltott Bob Willie, hogy *„dejszen ez gyönyörű”*, erre megszólalt a fehéröltönyös, aki most, hogy a hold elől elvonultak a felhők, nem is tűnt annyira fehéröltönyösnek, minden színben játszott az öltönye, *„könnyen meg tudom tanítani, pusztán egy aprócska dolgot kérek, egy kis semmiséget, cserébe a zene panteonjában lévő halhatatlanságáért, higgye el, hogy nem hazudok, próbálja csak meg maga is”*, amaz előkapta a gitárját, és játszani kezdett rajta, és érezte, de már nem csak a lelkében a bluest, a gitárja is érezte, nedves homokká változott a keze alatt, és azt tudott belőle formálni, amit akart, mintha hatalma lett volna, olyan hatalma, amit eddig nem ismert, de mégis ott rejtőzött benne, és azt felelte, *„bármit kér, megadom”*, a fehér-, vagyis most már minden színben játszó öltönyös annyit felelt, *„csak pár csepp vért szeretnék”*, Bob Willie bólintott, mire az idegen egy igen fur-

csa tört húzott elő, és megvágta a gitáros ujját, majd a földre csepegtetett három csepp vért, amit a talaj szomjasan ivott be, ahh jut eszembe, egy sört szeretnék, meg egyet itt az úrnak mellettem, ne ellenkezz, én fizetem, *„köszönöm, kiváló üzletet kötött, ugyanakkor kötelességem értesíteni, hogy a szerződés értelmében, ez a három csepp vér a lelkét jelképezi, mely most már az enyém, a lelke halála után a pokolra száll”*, Bob Willie fel sem fogta mi történt, csak az újonnan szerzett képessége kötötte le, rohant is azonnal vissza a kocsmába, ami tíz percre volt jelen cselekmények helyszínétől, könyörögve könyörgött, hogy újra játszhasson, sokáig, egy órán keresztül legalább kérlett, végül megengedték neki, ekkor ő végre, élete legjobban várt pillanataként leült a színpadként funkcionáló székre, hogy most majd megmutatja nekik, hogy hogyan kell játszani, és játszotta a csodát, melyet önmagában fedezett fel, játszotta a csodát, melyért a lelkét adta, hallotta, ahogy tökéletes hangok formálódnak kezei alatt, de hiába, csak ő hallotta annak, mindenki más egy tehetségtelen gitárost hallott, egy olyat, mint aki most vette először kezébe a hangszer...

Anders

Mátyás idegesen sétált a paneltömb körül, míg végül megállt, és neki-dőlt a falnak. Az órájára nézett, még húsz perc. Kábé. Gondolta. Az utolsó lámpa sárgás fénnel küzdött, de végül megadta magát az elmúlásnak, az is kialudt. Szinte teljesen sötétbe borult az utca, néhány ablakból szűrődött még kifelé a világ, nem messze pedig egy kocsmá cégére villogott.

Csalogatóan. Taszítóan.

Kirázott egy cigarettát a dobozból, és rágyújtott. A gyufa halkan sercent, hirtelen bevillantva a környéket, majd eltűnt. Egy személy jelenlétéről csak a vöröslő parázs adott szót. A füstöt elnyelte az ólomkék sötétség. Lehunyta a szemét. A jobb lábát a falnak támasztotta. Beletúrt a hajába, megigazgatta. Ideges volt, de nyugodtnak próbált tűnni. Maga előtt. Eldobta a cigarettát, halk fénycsóvát húzva maga után hamvadt el, és a kocsmá kék-vörös fényei vonzásába indult.

Az ajtó előtt tétovázott, ez a kint álló részeknek is feltűnt. Azzal álcázta, hogy az ajtóra ragasztott itallapot böngészte. Megvonta a vállát, és belépett. Minden szem rászegeződött, hirtelen szégyellte magát, szégyellte a sántaságát, próbálta elrejteni, sikertelenül. Focizás közben becsúsztak neki, és eltört a lába. Rosszul forrt össze. Hazudta bárkinek, aki kérdezte. Néha talán még magának is. Lassacskán el is hitte.

Némi aprót kotort elő a belső zsebéből, és kért egy csapolt sört. Nincs, felelte a sötét mögött álló igencsak terebélyes asszonyság száraz, szenvtelen hangon. Megnyitotta a sörcsapot, amiből némi renyhe hab után csak az üresség csöpögött. Üvegeset kért. Halkan szisszent a kupak,

ahogy felszökött a szénsav. Mély kortyokat húzott belőle. Félig itta ki. Jólesett. Előkeresett még egy szálát, és rágyújtott. A kék füst még mélyebb lett, még jobban körbelengett mindenkit. Még jobban gyűlt a szag. Vizelet, széklet, sör, olcsó tömény, és a falakba ivódott, mindent látott cigarettaszag.

Mélyet böfögött, és befejezte a sörét, sietősen távozott. Bekapott egy rágót, hogy enyhítse a belsőjében uralkodó mocskos bűzt. A rothadást, amit fogai hordoztak. A szennyet, ami a torkából tört elő. Mindent, amit magából érzett. A benyomásait. Egy vérvörös, majd liláskék pehely hullott lassan olvadozva a kabátjára. Még több. Hamarosan már ostromolták, de nem tudtak áthatolni a szarvasbőrön. Ropogni kezdett a beton a lába alatt. Ismét az órájára nézett, a zöldes led óvatosan simogatta fehér, a hidegtől kipirult bőrét és fekete haját. Már fél órája kellett volna. Kábé. Gondolta. Kilépett az útra, nem járt senki, a csöndet csak lépteit, a kocsmából szóródó zenegép és részeges ének zaja, és az azzal versenyre kelő távoli kutyaugatás törte néha. Az út közepén, a sávválasztó vonalon lépdelt, azzal szórakozott, hogy csak a fehér vonalra léphetett, amit egyre nehezebbé tett a betont csúszóssá a vonalakat egyre inkább eltüntető hó.

Céltalanul kóválygott, de mégis céllal, csak épp a cél még nem volt sehol. Kezdett távolodni a paneltömbtől, de mindig visszatért, mint valami hibás bumeráng, melyet senki sem hajított el. Az égre nézett, valahol a kék mélységben fekete felhők voltak, fehér teherrel megrakodva, melyek folyamatosan ontották a várost apró, kristályos bombáikkal. Fény nem szűrődött át, nem voltak csillagok. Nem volt hold. Csak a kék mélyén rejtőző fekete felhők. Először csak halk bűgás hallatszott, a zsebében rezegni kezdett a telefonja, majd kis késéssel a csengőhang is elindult. Felvette. „Elementek.” Csak ennyit mondott a hívó, majd megszakadt a vonal. Mátyás örömmel indult meg a paneltömb felé. Sántított, de sietett. Egy motor bűgött fel nem messze, és tűnt el az éjszakába az autó vörös fénycsóvát húzva maga, sárga villogással eltűnve egy kanyarban.

Belépett a C lépcsőház ajtaján, majd kopogtatott a 4-es számú ajtón. Kinyílt. Egy mosoly villant, kék szemek és hamuszőke haj. Berántotta, és bezárta az ajtót. Mátyás megcsókolta, és a hajába túrt. Szavakat keresett közben, mellyel örömét fejezhette volna ki. Végül csak egy alkalomhoz illő klisé bukott ki.

- Boldog születésnapot, kedves.

A másik telt ajkai láttatni engedték szabályosra hasonlítani kezdő, fehér, fogszabályzó mögé rejtett fogsorát. A fiú a tizenhatodik születésnapját ünnepelte, szülei színházba mentek. Talán el is felejtkeztek róla, de ez most nem számított. Örült ennek. Végre tényleg kettesben lehettek. Megfogta a kezét és húzni kezdte a szobája a felé, de Mátyás nem engedte. Előbb levette bakancsát, és csak utána indultak el, egymáshoz simulva. Egymás illatát érezve.

Mátyás újra az utcákon kóborolt, boldogabban, mint korábban, de a kinti sötétség nem engedett. Fájdalom kúszott a lábában, a hidegtől, vagy attól, hogy beverte. Mindkettőtől. Ropogott az utca szabálytalan ritmusú léptei nyomán.

Sturm und Drang (vagy Frygt og Bæven i Jena)

járványtöredékek

Rágyújtott. A szitáló eső hideg cseppjei lassan csurogtak lefelé az arcán. A lemenő nap hollywoodi melodráma giccsében fürdő Tejót figyeli. A széles torkolat valahol összefolyik az Atlanti(?)-óceánnal. Nem tudja, kétszer is majdnem bukott földrajzból. Mellette egy hatalmas fekete férfi freestyle-olt és a verzék közötti szünetekben táncolt grime-os alapokra egy kisebb társaságnak. Talán a baráti köre, talán csak összeverődtek hallgatni. Az előadás után apró szünetet tartott, és beszélgetésbe elegyedett. Egy szót sem értett belőle, amit mondott, de a füle már annyira felvette a portugált, hogy kiszúrja az akcentusát. Első generációs bevándorló, vagy csak nem *lisboai*. A többiek helyieknek tűntek.

Zuzka Borkenšteinová Freistadtban bukott le. Visszatoloncolták. Három nappal később halálra verték.

Rágyújtott. A szitáló nyári eső kellemesen hűsítő cseppjeit élvezte. A naplemente a felhők miatt nem vonta giccsbe a Tisza-partot, de tenger sincs a közelben. A parton azonban az idő ellenére hatalmas tömeg. Mindenkinél boros-, sörös- vagy töményes üveg. A hangzavar szinte őrzítő a korábbi bélyeg miatt. Sikerült minden, befejezte az egyetemet. De nem tudta, hogy mit hoz a jövő, kétségek nyaldosták. Azt tudta, hogy doktorira nem megy, kiégett az egészbe, és nem is érdekelte az eddigi témája. Talán, ha váltott volna...

Jozef Stáša, egészségügy-miniszter többszöri követelés és tüntetés hatására se mondott le. A tüntetések zavargásokba csaptak. Stášát a belénél fogva akasztották fel egy lámpavasra.

Rágyújtott. Az utcai lámpák sárgája halványan tükröződött a most felcsapó szélről kavargó Vltava folyó hullámaiban. A hópelyhek valami láthatatlan, ismeretlen káoszelméletnek engedelmessé tényleg táncoltak a szeme előtt. A part teljesen üres volt, mindenki bentre húzódott. Fázott, de úgy érezte, muszáj most ebben a pillanatban itt lennie. Lemondóan sóhajtott, mintha elhagyott volna valamit, és most jutott eszébe, hogy hol. Szájához emelte a Gambrinust, és kiürítette a dobozt. Elindult kukát keresni, de nem látott sehhol. Lassan nem látott semmit, a lámpák egyre távolibbnak, egyre halványabbnak tűntek. Néha egy-egy fényszóró pászma segített a tájékozódásban. Valahol távolban szirénáztak és dudáltak.

A határokon szökni próbálókat lelövik.

Három folyópart emléke tűnt fel benne, három különböző évből, most, hogy az utolsó boxerét beleerőszakolta a lassan szétszakadó hátizsákjába. A másik még üresen tátongott. A. W. körbenézett. Ha nem fér bele a másikba, akkor ami itt marad, az itt marad. Nem fog többet visszatérni ide. Egy újabb életet hagyott félbe. Menekülnie kellett. Megint. Napi több mint nyolcezer halott. Rettegett. Nem tudta, hová mehet. Az autó éjfélkor jön érte, még két órája van. Hajnalban érnek a határ közelébe. Prágát még el lehet hagyni, azonban a határzár miatt majd valahol az erdőben fog átkelni Ausztriába. Azt se tudta, hogy menekültkérelemért folyamodjon, vagy valahogy tovább Németországba, esetleg északnak, ott jóval kevesebb a halott. A telefonját kikapcsolta, és belerakta a mikrohullámú sütőbe.

Kína maszkokat küldött. A németek gyógyszer. A Médecins Sans Frontières orvosokat. Alžběta Lhotová oknyomozó újságíró szerint azonban egyedül az MSF önkéntesei érkeztek meg. Jelenleg rémhírterjesztésért húszéves börtönbüntetését tölti.

Rágyújtott, és vett egy mély levegőt, úgy gondolta, hogy már Ausztriában van. Betűhűen követte Pavel kétszázmillió koronás útvonalát. Nem is futott bele határőrbe. Egyszer hallott messziről kiáltozást, kutyaugatást és lövöldözést. Utána csend volt, csak a léptei alatt ropogó aljzat törte meg. Ágak, levelek, madárcsontok.

Először csak a városokból menekültek a falvakba, akik tudtak. Ezek a házak már üresek.

Diotima töltött neki egy hatalmas bögre kávé. Frankfurtban volt. Utoljára három éve látogatta meg a lányt, reménykedett, hogy nem váltott albérletet, azonban a rossz helyre csöngetést követő durva szóváltás után az egykori munkahelyét kereste fel. A kocsmában az egyik pultos emlékezett rá, de nem tudta, hol dolgozik és lakik. A száma még megvolt neki. A. W. elkérte a telefonját és felhívta. Most itt volt. Új tesztet kellene csinálnia, de a rendszerben szerepel az utolsó lakhelye. Még ha negatív is, nem akarta, hogy visszatoloncolják Csehországba. Tudta, mi fog történni.

Az élelmiszerboltok előtt fegyveres őrök állnak. A kamionokat rendőrkonvoj kíséri.

Boldogan, de mégis furcsán érezve magát állt be a jénai munkaügyi központ előtt álló egymástól kétméteres távolságot tartó sorba. A. W., most már G. F. W. Zsebében tartott kezével szorította a negatív tesztet igazoló hamis lapot. A legutolsó lakcíme rajta Berlin. A Saale-t figyelte, ahogy békésen hullámozott. Rágyújtott, és próbálta visszanyelni köhögését.

Kékmacska

Tar László kilépett a kapun, ahogy bezárta, a kabátujja alól, a kézfején egy halványult, öreg tetoválás villant föl. Sötétben lépkedett, az utcai lámpák alig szúrták át a köd testét, hiábavaló küzdelmük során csak felszíni sebeket ejtettek. Kockaházak repedezett körvonalai kísértetként jelentek meg és tűntek el újra a fehérségben, a sárban cuppogó léptei nyomán. Valahol messze egy magányos kerékpár nyikorgott. Tar az órájára nézett, még tíz perc. Kényelmesen elér a buszmegállóba. Az orrát dögszag csapta meg, szemei keresték a szag forrását, végül a földön egy feltépett hasú macskán nyugodott meg. Kilapult kék belei szerteszórva, melyeken a természet már megkezdte munkáját. A vére barnult hányásfoltként vonta be a tetemet. Autó üthette el. Továbbhaladt. A dögszagot égettszag váltotta fel, valahol már begyújtottak a kazánba, de füst nem látszott sehol, elnyelte a köd. Csak a szagok maradtak, de azokat is átalakítja. Megváltoznak, nem tényeket, hanem benyomásokat közölnek, halovány érzékeltetve valamit egy valóságról, mely nem látszik, nincs jelen, talán nem is létezett itt, Sárvég ezen eldugott sarkán.

A bicikli egyre közelebb nyikorgott, de tompán, a ködtől elnyomva, meghatározhatatlan irányban. Végül László előtt állt meg. A kerékpáron egy őszes férfi ült. Hátizsák és övtáska volt rajta. Egy fekete pufajka és egy mocskos farmernadrág, mindezt egy foszló bakancs zárta le. A kerékpár karbantartatlan, rozsdás, régi Csepel volt. Az egyik pedál hiányzott róla, egy fém rúd jelezte a sírját a hajtókar végén. Leszállt, és megvakarta a szakállát.

– Elnézést kérek, egy kis segítséget szeretnék kérni, pénzre lenne szükségem. Kérem ne vágjon ilyen arcot, nem piára, maga szerint így néz ki egy alkoholista? Csak arra kérem, hallgasson meg. Nem, biztosan nem piára költeném, nem iszok és nem is ihatnék a szívgyógyszereimre, nézze meg, itt vannak – nyúlt bele az övtáskájába, ahonnan két fehér gyógyszerdobozt vett elő, és a másik felé nyújtotta – két lányom van és egy fiam, két napja nem ettünk semmit. Higgycs el kérem, nézze meg, hogy nem iszom – közelebb nyomta arcát – így nézne ki, aki iszik?

Tar csak hümmögött válasz gyanánt, a másik most a hátizsákjába nyúlt, és két fénymásolatot vett elő, melyek a *Megyeiből* származtak.

– Látja, itt vagyok itt én – mutatott egy kétségbeesett tekintetű, de frissen borotvált, és a fénykép kedvéért szépen felöltözött férfire –, Zsilák Zoltán, ez itt a feleségem, aki nemrégiben válópert nyújtott be, Erika, és itt a két lányom: Anita, az idősebbik, ő most másodikos, és ő Ágnes, a fiatalabb, ő első, ő pedig a fiam Albert, aki Anita ikertestvére, szintén másodikos, de most otthon fekszik betegen. Influenzás. Eredetileg nem is itt, hanem Mezőkaraszón laktunk, mint a cikk is írja, csak azok a rohadt bankok a devizahitel miatt elvették a házunkat, és kénytelenek voltunk

beköltözni Sárvégre. A költözés miatt elveszítettem a munkámat. Lassan kikapcsolják a vizet és a gázt. Ha nem a feleségem, akkor a gyámügy veszi el a gyerekeimet. Nagyon szépen kérem, könyörgöm, szánjon meg kétszáz forinttal, hogy kenyeret tudjak venni, vagy ha nincs, akkor húsz forinttal, hogy a beteg fiamnak legalább egy zsemlét tudjak vinni. Tudja milyen kevés a munkanélküli-támogatás?

– Közmunka? – kérdezte kissé idegesen László.

– Nem adnak – felelte –, tudja, ismerem a Zsibritát régóta, és többször elküldtem már a faszba a kis gecit, mielőtt polgármester lett volna. Egy beszari, sunyi, haszonleső alak volt mindig is, semmi tisztelettel az emberek iránt. Nyilván benyalta magát a polgármesterségig. Én próbálkoztam, könyörögtem nála személyesen, próbáltam bocsánatot kérni, nyilvánosan is, hiába aláztam meg magam a rohadék előtt, hiába dobtam el az utolsó csepp becsületemet is, nem... nem hajlandó, márpedig itt Zsibrita az úr!

– Értem, rendben, meglátjuk mit tehetek – mondta a férfi olyan hangszílyal, hogy mindegy, csak szabaduljak már meg tőle, és a tárcájában apró után kutatott, de nem talált, végül adott neki egy ötszázast, utolsó 2500 forintjából.

– Az Úristen áldja meg... nagyon köszönöm... nagyon hálás... ezt nem fogom elfelejteni... – szorította meg a kezét, majd nyikorgó kerékpárján elsietett. Hamarosan elnyelte a köd, csak az olajozott tompa kínszenvedése hallatszott, míg végül az utolsó hangfoszlányokat is elnyelte az enyészet.

Az órájára nézett, és káromkodott, elment a busza. Telefonált, szólt a főnökének, hogy késni fog, az pedig egy kézlegyintéssel elintézte, majd annyival tovább dolgozik. Egy traktor zakatolt el mellette, a sofőr intett neki, ő vissza. Havazni kezdett, apró fehér pöttyök jelentek meg kabátján, melyek szinte egyből el is tűntek. Lassan felér a kereszteződéshez.

A magányos buszmegálló a civilizáció utolsó őrangyalaként türelmesen várta a Volán csődjét vagy a járat megszüntetését. A buszmegálló mögött, a kopasz fák csonka, keservesen égbenyúló ágainak nem létező árnyékában a régi zsidótemető terült el, mellette a zsinagóga újraépítetlen romjai. Sárvégen a XIX. századig egészen nagy zsidó közösség élt. A századelőn rengetegen vándoroltak ki Amerikába, nagy részük a középnyugatra, de nagy számban jutottak el Luisiana államba is, az állam valamelyik eldugott mocsarában talán még ma is megtalálható a közösség, amely tóttal kevert jiddist beszél. A II. világháború végén azonban teljesen zsidómentessé vált a település, akiket bevagoníroztak, soha nem tértek vissza, vagy azért, mert meghaltak, vagy ha túl is éltek, nem akartak visszatérni, és máshol telepedtek le. A zsinagógát is ekkor semmisítette meg egy szövetséges szőnyegbombázás, melynek a vasútállomás volt a célja. A bombagödröket tömegsírnak használták a nyilasok, az itt maradtak, a kommunisták eltüntetésére. A háború utáni megtorlás elmaradt, a legtöbbjükből az állam

ügynöke lett, vagy elmenekültek. Talán Dél-Amerikába, vagy a légióba. A temetőt átalakították, válogatás nélkül temettek ide embereket, ha másban nem, a szocializmus a halálban egyenlőséget hozott. A temető valamiféle szimbólummá vált, mind a katolikus, mind a kálvinista közösség igyekezett megszerezni magának, végül azonban egy vállalkozó, Blahut József tulajdonába privatizálódott, aki hotelt akart ide építeni. A kilencvenes évek végén a vállalkozó nyom nélkül eltűnt, nem tudni mi lett vele, a munka el sem kezdődött a temetőn, egy darabig egy markoló és egy bulldózer jelzett valamit, de végül azok is eltűntek. Csak pletykák maradtak. Kaya Ibrahim, Portik, Boros, esetlegesen pártok nevei is előkerültek a kocsnék részeges mélyében, néha, az arra fogékonyabbak pedig a zsidókat emlegették.

A ködön kék neonfelirat szivárgott át. Kékmacska, hirdette a környékbelieknek a kocsmá nevét. Az ablakra egy ülő, kék színű, stilizált macska volt ragasztva cégérként. Mellette egy kisbolt állt, előtte fekete tábla, rajta a felirat, mely a köd mélyén most nem látszott, de László már fejből tudta: „Mindig alacsony kenyér ár 199 Ft.” Fázott, elindult a kocsmá gyér fénye irányába. Az apró teraszt alacsony fakerítés vette körül, más célt látszólag nem szolgálva, mint hogy kerékpártárolóként használják. Újabb és régebbi biciklik pihentek békésen egymásra döntve. Az út szélén ott parkolt a traktor. Az asztalok és a padok egyre fehérebb felszínnel üresek voltak, közepükön egy-egy rozsdáutte konzervdoboz árválkodott a hamutartó szerepét túljátszva. Egy kövér férfi lépett ki az ajtón, kezében egy üveg olcsó sörrel cigarettára gyújtott. Mormogott érthetetlenül az orra alatt, egyedül talán a hó szót lehetett kivenni. A sörösüveget menet közben elejtette, ami tompán csörrenve összetört. László elment mellette, és belépett a kocsmába, mivel volt ideje a következő buszig. Nem akart kint fagyoskodni, így úgy döntött, hogy megiszik egy kávét. Legalább melegben lesz. A benti tompa fény, meleg, alkohol- és hűgyszag az arcába csapott. A hivatalosan hajnali öt óta nyitva tartó kocsmában az este tíz óra körülihez fogható részeges hangzavar fogadta. A szagztatott, elmosódó hangfoszlányokból ugyanazokat a húsz éve nem változó témákat, vagyis Zsibrita nevét, a zsidótemetőt, illetve Matuska Zsófia halálát vette ki. A pultnál meglátta Zsilákot egy üres felespohár és egy üveg sör társaságában, és felment a vérnyomása. „Hogy engem még így soha senki...” motyogta maga elé ökölbe szorult kézzel, és megindult felé. Éles fájdalmat érzett a bűtykeiben és ujjáiban, ahogy az ökle találkozott a koldus tarkójával.

DOMOKOS TAMÁS

Bécsi Elégia

K. J. & B. J. emlékére

I.

Das Kapital
izmus a főnökök diktatúrája
végtelen imába foglalt káosz előtt tér
depelek
kiöklendezem lényegem az U-Bahn holt tereiben kóborló
őrültek lábai elé
a bér munkáslét lehetőhetetlen nyűgei színtelen bagolylepkék
szárnyverdesése
tekintetem más tekintetekbe akad a termelés áramkörei bezárulnak
öröklétté
merekülő reklámok képei halmozódnak az agyban
a Keplerplatznál megfeneklő bolygó hollandi s
irámaiba beleremeg a mozgólépcső
az ég felé tör
megnyílik alatta a föld egészen a Columbusgasséig cell
ám várhat a Leibnizgasse sarkán a kocsmá régi korokat
idéző emlékeket mos tisztára fuldokolva
a vágydimenziók forgatagában

€

Das Kapital
izmusok temetőjén át vezet a lélek útja
felkészelve érkeznek magyarázza Szakmány a csantavéri disznótenyésztő
felvágta a térdét csípőjét tovább csikorog
protézisekkel vizualizálják a mindennapi vérontást
mutatók nélküli óra megvadult ingá
ja
veri a beteljesületlen taktust
partra vetett bálnak vergődése ma
ori nők lágy tektonikus
lázadása a megfosztottság irracionális mágiája
egyetlen hosszú napkitörés egyetlen véletlen kocka
dobás

a rítus lecsupaszítása a hold imbolygó pászmája alatt
megfordul alámerül apokrif szubmisszió
nekiveselkedni az ismeretlennek amiben nincs semmi új
a másik keresése a fénybe borított Mariana-árokban
bennünk rekedt hangfoszlányok elégtelen rit
musa
ki és belépteti énünk a felhasználódás labirint
usába
az elmúlás kiröppen a távoli űrbe

€

Das Kapital

kozmikus dimenzióitól megfosztott atomok csüggedt vibrálása
olykor a múlt kísért olykor a jelen
nem letem rád nem leltünk egymásra
az eljövendő atomizáció ködös végítélet
ében

Hugo Boss öltönyökbe csomagolt máglyák a
z utcákon hosszú tömött sorokban játszanak el a halál gondolatával
miközben vihart kavargatva
elszáll fejük fölött a tollaskígyó
a látványtól dermedt mozdulatlan valójukat beragyogja az utolsó villanás
vakító fénye
eljövendő és letűnt korok épületei ahogy átbucskáznak a nemlét perem
én hunyorogva fogadom a felhők rései között áttörő fotoncsíkokat
nem lemondóan
ami megszólalásig hasonlít a vég tónusaira odakin
t melódiává szelődül idebent
most is hallom a Reumannplatz klarinétos öregura a bal
kánon hagyta traumáit hosszú út végére ért
tangóharmonikás társával légüres
térben feltőkésített rémálmok cikáznak

II.

Átmenetileg létezem csak ebben az időben ebben a térben
egy élményeitől lecsupaszított városban
a Volksgarten mélyén fosztja
a hallgatag rend a fákat
a profit dia
dalától megcsömörlött paloták

árnyékában hűsölő nincstelenek hűlt
helyét bámulom a futuristák
aleatorikus kitüremkedéseit

rendben zajló semmi

pedánsan adagolt parafrázis

ok a szemlélők akut

tagadására a forradalmiság alanyai
esténként bezárkóznak az EKH magánzárká
iba és hiba kinn reked a tudat dermesztő
rácsain is túl

ebbe az ideológiai konstrukcióba mindenki jött valahonnan

Thomas was machst du in deinem Angst

Tatlin ma sem aludhat nyugodtan

fals hangok bukolikus magányában téblábolva

a valóság képlékeny kópiái közt matatva

áttetsző idősíkok kommutatív emlékekké tömbösödnek

nem hoznak áldozatot

a vörös Wien

horizontális metszete

a közösséget

munkához való viszonya konstruál

ja Gott im Himmel melóstársam

bedob egy Monstert bedob egy Hellt

nem vergődik a Wertbegriff markában

Marie Jahoda szemében megértés

tűnékeny társad

almlilag meghatározott irányba néz jeleket

küld a haldokló csillagokra

€

A csömör aszkézisén túl derengő utópiák

hangján szólal meg ez

a város

urbi et orbi

tális pályán csörömpöl végig testén a hold fénye

sápadt részecskék bombázzák

hogy ne juthasson túl félelm

ein zwei drei vier

Kamerad komm tanz mit

mir

maximális extázis helyett alvadó vér

az értéktöbblet tagadói megadják magukat
a termelés metasztázisainak
prima materia ohne Substanz

lepirítom a halott húst

1940. május 20-án itt combközépig ért a víz
a Hochwasser transzcendenciája
Joseph Berda bárhol tudott egy jót enni fára
dt tagjait
kinyújtóztatni a Schwarzenberg palotában
nem érünk rá nyomokat hagyni magunk után
kódjaink feltörése csak a törvény nevében rentá
bilis
ha emberi táruljon föl benne a feláldozhatóság pillanatának
molekuláris szerkezete
mint az álom mely önmagát írja elrejt egy teknős pán
célja

€

Sensus communis
irányok nélküli statikus porladás
itt jön René a fellökheterlen pincér
negyvennyolcas lába van ő nem bukhat el
forradalmi
léptékkal megáldott Facharbeiter
sosem és mindig múló undorral szolgál
körbe csak körbe forog és megragadja
üstökét
az unheimlichnek
tört idegenséggel szembesülök
formátlan ellenszegüléssel
meddő szakralitással
alávetettségüket sejtjeik
önigazolássá transzponálják az anyag helyet cserél a szellemmel

a kalkuláló ember gyávasága mindent helyrebill
lent
sápadt hivatalnokok zokognak vállamon
es tut mir leid
egykedvűen hallgatom epidurális
jeremiádjaikat a Heimatról és a
fentről
érkező

parancsról az emberség kontúrjai ellen
tmondásba keverednek a menekülők egyetemessége feloldódik a nyilván
valóban

III.

Az imperátor lázálmái Szaturnusz gyűrűiről
Jupiter féktelen viharáról monu
mentális tér
képzetek bomlanak a Venster99
anarcholírikusainak hallgatása közben
befejezetlen mondatok zuhannak
a historizálás szűnni nem akaró monstrumaiba
wir sind zeitlos und du bist Tot
betonfalakhoz szorított testek szubordi
nációja
archaikus alakzatok masíroznak
fel és alá bennem zászlót bont
a tagadás spektákuluma
összeszorított
foggal nem megigazulni immer
und
nie vergessen beidézni a szellemet

megleckéztetni valamelyik betemetett futóárokban
a nagy világégés emlékére

€

Das war kurz
Leben ist eine kurze Nacht
Kurz und langsam

Az idő önmagát tápláló kór beszivárog a történelmi tudat
hasadékaiba
alles klar meine Damen und Herren
a város nyílásaiban
rangjelzéseiktől megfosztott
idioszinkrázi
ák fickándoznak
megnyílnak a menny cloaca maximái
feloldódik a cum Deo a pro Patriában

Menedéket feltételezni
a mintha mámorában
riadt telepátiában
elmerülni az élvezetben
ami tegnaptól maradt
csordultig tele kommunikációs sémákkal
imperatívuszok kipárolgásaival telítődnek a kategóriák
alfabetikus sorrendben pörgő
csillagrendszerek
buzognak elő a járdalapok illesztéseiből
üres tükröződései a tudattalannak
ellenszegüléseink lékelt ladikjai

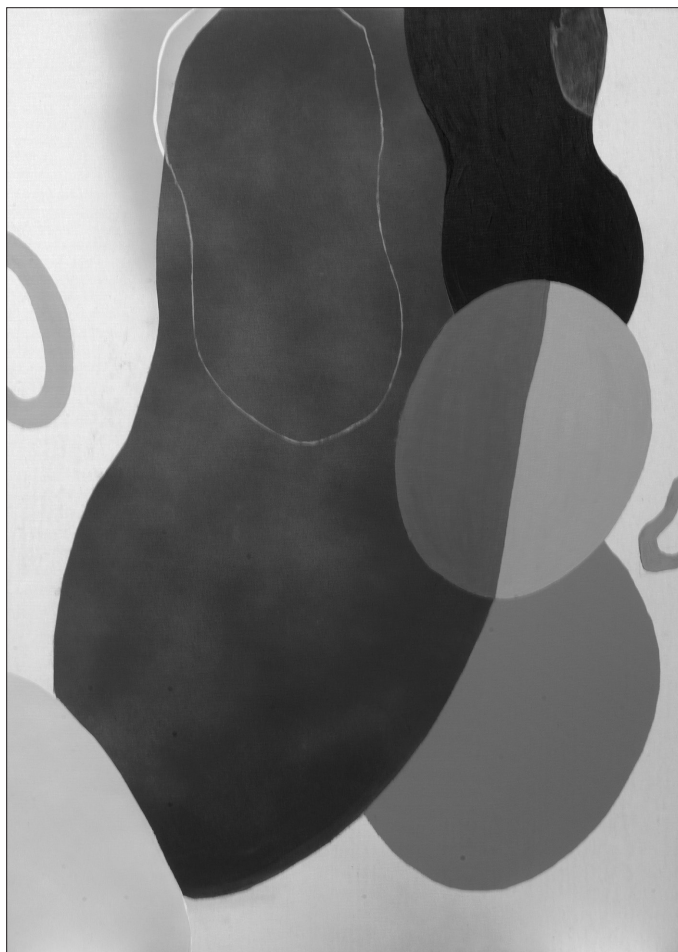
€

Ich bin endlich da Freiheit! Freiheit ohne Arbeit!
Minden eladó kivéve téged minden eladhatatlan
kivéve engem!
biztosíthatlak a túlélés zálogáról
eldobható pillantásaid szorításában
az áldozati máglya fénye ajtó
t nyit az üszkösödő égre
pernye hull
képzeteink üres terébe
elbaktatok a Hauptbahnhofra
a glorious pursuit of happiness
időben jön
térben távolodik
otthonra lel a válságban
szédítően kijózanító távlatok nyílnak
Rousseau dzsungelére permetezett agent orange
feltáruló intim tájrészletek
re teríti árnyékát a város
az én elfelejti a vant meg
csillan benne némi
Einheit ohne Inhalt

€

A Nagy Parázna Ölébe hullott diadal emléke e
lvegyült az utópia mérhetetlen homokjában de a
bomlás epizódjai továbbra is paródiaként hatnak a

zsákmány kiosztása utáni mechanikus lakomán
intravénásan adagolt törmeléken
gázoltak át a béklyóiktól szabadult létértelmezések
túl nem juthatott rajtuk senki felajzott víziók
fogságában vergődtek a mára rendelt profán dalfoszlány végéig
aligha érkeztek ajánlatok a világhiány pótlására
mi viszont nem úsztattuk le tetemeinket a folyón
csak ültünk a parton és vizslattuk a távoli horizontot
míg
éjsötét nappalok füstje terült szét a víz felett

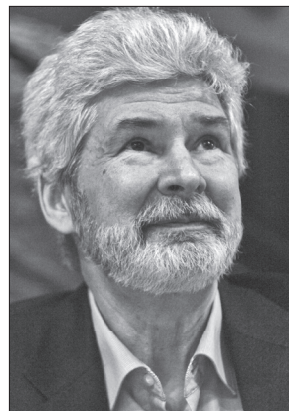

Somody Péter: Égbuborék Nr. 3.

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS (Budapest)

1. Bereményi Géza: Magyar Copperfield
2. Terék Anna: Háttal a napnak
3. Szálinger Balázs: Al-dunai álom
4. Térey János: Boldogh-ház, Kétmalom utca
5. Wirth Imre: Lementem egy üveg borért Hajnóczynak
6. Sirokai Mátyás: Lomboldal
7. Markó Béla: Egy mondat a szabadságról
8. Villányi László: mindenek előtt
9. Borsik Miklós: Átoknaptár
10. Korpa Tamás: A lombhullásról egy júliusi tölgygel

Szarka Zoltán fotója

VIRÁG ZOLTÁN

(Szegedi Tudományegyetem, BTK)

1. Zalán Tibor: Papírváros - Egy lassúdag regény, négy, szétszaggatva
2. Bertók László: Együtt forog (Firkák a szalmaszálla 2.)
3. Maurits Ferenc: Berliini versek (Fényversek utazásaimról)
4. Markó Béla: Egy mondat a szabadságról
5. Wirth Imre: Lementem egy üveg borért Hajnóczynak
6. Milbacher Róbert: Angyali üdvözetek
7. Tóth Kinga: Írmag/Offspring
8. Berta Ádám: A kígyó feje
9. Terék Anna: Háttal a napnak
10. Bereményi Géza: Magyar Copperfield

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

FÜZI LÁSZLÓ (Forrás, Kecskemét)

1. Bereményi Géza: Magyar Copperfield
2. Farkas Árpád: Nem ilyen lovat akartam
3. Gát János: Csillapíthatatlanul szomjúz-
zák a végtelent (Beszélgetések Reigl
Judittal, Egy festő önéletrajza)
4. Markó Béla: Egy mondat a szabadság-
ról
5. Nádasdy Ádám: Szakállas Neptun
6. Nyerges Gábor Ádám: Mire ez a nap
véget ér
7. Sándor Iván: Amit a szél susog
8. Spiró György: Sajnálatos események
9. Szilágyi István: Messze túl a láthatáron
10. Zelei Miklós: Gyilkos idők

Baghet Iskander fotója

HÖRCHER ESZTER (Budapest)

1. Légrádi Gergely: Nélkülem,
nélküled
2. Erdős Virág: Hősöm
3. Kiss Anna: Hideglelés
4. Krusovszky Dénes: Áttetsző
viszonyok
5. Nádas Péter: Arbor Mundi
6. Petőcz András: Idegenek – Trilógia
7. Jenei Gyula: Légszomj
8. Sziveri János: A szélherceg – Váloga-
tott versek
9. Szilasi László: Kései házasság
10. Van hangunk (válogatott novellák)

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

MOSONYI KATA (Pécs)

1. Rakovszky Zsuzsa: Boldog vég
 2. Tózsér Árpád: A lélek hossza
 3. Margócsy József: Színes tinták
 4. Tompa Andrea: Haza
 5. Selyem Zsuzsa: Az első világvége, amit együtt töltöttünk
 6. Bozsik Péter: Behódolt tartomány
 7. Kiss Tibor Noé: Beláthatatlan táj
 8. Bereményi Géza: Magyar Copperfield
 9. Háy János: A cégvezető
 10. Krusovszky Dénes: Áttetsző viszonyok
- + 1. Szolláth Dávid: Mészöly Miklós
(monográfia)
- + 2. Gács Anna: A vágy, hogy meghatódjunk
(tanulmányok)

BENCE ERIKA

(Újvidéki Egyetem, BTK)

1. Géczi János: Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal
2. Kontra Ferenc: Lepkefogó
3. Nádasdy Ádám: Szakállas Neptun
4. Bozsik Péter: A behódolt tartomány
5. Bereményi Géza: Magyar Copperfield
6. Péntek Orsolya: Hőésés Rómában
7. Tompa Andrea: Haza
8. Gurubi Ágnes: Szív utca
9. Lencsés Károly: A holt szerető
10. Jászberényi Sándor: A varjúkirály

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

NOVÁK ANIKÓ (Újvidéki Egyetem, BTK)

1. Halász Rita: Mély levegő
2. Háy János: A cégvezető
3. Háy János: Ne haragudj, véletlen volt. Szükségnapló
4. Jászberényi Sándor: A varjúkirály – Nyugati történetek
5. Kiss Tibor Noé: Beláthatatlan táj
6. Nádasdy Ádám: A szakállas Neptun
7. Selyem Zsuzsa: Az első világvége, amit együtt töltöttünk .
8. Terék Anna: Háttal a napnak .
9. Tolnai Ottó: Titorelli faiskolája
10. Tompa Andrea: Haza

ORCSIK ROLAND (Szeged, Tiszatáj)

1. Térey János: Boldog-ház, Kétmalom utca
2. Markó Béla: Egy mondat a szabadságról
3. Kiss Tibor Noé: Beláthatatlan táj
4. Korpa Tamás: A lombhullásról egy júliusi tölgyvel
5. Terék Anna: Háttal a napnak
6. Szilasi László: Kései házasság
7. Jász Attila: Bölénytakaró
8. Székely Örs: Ostinato
9. Bozsik Péter: Behódolt tartomány
10. Tompa Andrea: Haza

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

FÖRKÖLI GÁBOR (ELTE BTK, Budapest)

1. Markó Béla: Egy mondat a szabadságról
2. Bozsik Péter: Behódolt tartomány
3. Szilágyi István: Messze túl a láthatáron
4. Tolnai Ottó: Titorelli faiskolája
5. Térey János: Boldogh-ház, Kétmalom utca
6. Bartók Imre: Majmom, Vergilius
7. Terék Anna: Háttal a napnak
8. Orcsik Roland: Legalja
9. Biró Krisztián: Eldorádó ostroma
10. Bereményi Géza: Magyar Copperfield

BENE ZOLTÁN (Szeged)

1. Bánki Éva: Télihold Velencében
 2. Böszörményi Zoltán: Darabokra tépve
 3. Gáspár Ferenc: Trianon fiai
 4. Hász Róbert: Fábián Marcell és a táncoló halál
 5. Nagy Zsuka: Delej. Orpheusz
 6. Sándor Zoltán: Korunk lenyomata
 7. Székelyhidi Zsolt: A kékkőkúti csillag
 8. Urbán Péter: Varjúropte. Csillagösvény-trilógia I.
 9. Varga Melinda: A Pacsirta és a Sas utca sarkán
 10. Vári Attila: Tejüveg mozi
- +1. Vass Tibor: Két sem közt

Fotó: Vadocz

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

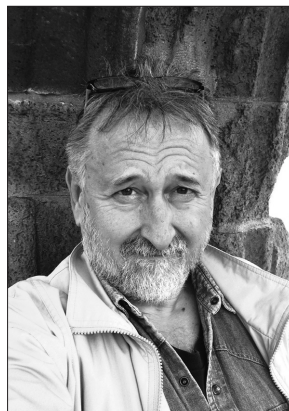
BAKONYI ISTVÁN (Székesfehérvár)

1. Petőcz András: Idegenek
2. Péntek Imre: Csipetnyi ég
3. Molnár Miklós: Egy öreg csavargó klapanciái
4. Turczy István: Deodatus
5. Balázs F. Attila: Újrafestett rácsok
6. Gáspár Ferenc: Trianon fiai
7. Iancu Laura: Oratórium
8. Bence Lajos: Egyszer én is
9. Bíró József: Tizenkettő
10. Mezey Katalin: Régi napok rendje

NÉMETH ISTVÁN PÉTER (Tapolca)

1. Czigány György: Költők, papok, lányok
2. Kerék Imre: Mindenek szerelme
3. Böjte Csaba füveskönyve
4. Kamarás István: Karácsonyi zengeménnyek
5. Bereményi Géza: magyar Copperfield
6. Ágh István: Szélcsend. Nap Kiadó
7. Mészöly Miklós. Jelentés öt egerről
8. Szemes Péter: „Testvér a csillagokkal”
9. Fehér Zoltán József: Dedikált könyvek Takáts Gyula könyvtárában
10. Ljudmilla Ulickaja: Csak egy pestis

Top 10 – 2020 (magyar szépirodalom)

CZINI ZOLTÁN (Nagybecskerek)

1. Tompa Andrea: Haza
2. Kontra Ferenc: Lepkefogó
3. Jászberényi Sándor: A varjúkirály – Nyugati történetek
4. Bereményi Géza: Magyar Copperfield
5. Péntek Orsolya: Hóesés Rómában
6. Milbacher Róbert: Angyali üdvözetek
7. Szálinger Balázs: Al-dunai álom
8. Terék Anna: Háttal a napnak
9. Gurubi Ágnes: Szív utca
10. Szabó T. Anna: Szabadulógyakorlat

A Vár Ucca Műhely szerkesztősége arra kérte a lapban publikáló kritikusokat, hogy állítsák össze annak a tíz magyar szépirodalmi könyvnek a listáját, amely 2020-ban jelent meg, és meghatározó olvasmány volt számukra.

Az „esztétikai imperatívusz”(lélek)vándorlása

Az irodalom egyik, talán legelkötelezettebb értékvédője, kortárs alkotója, a Kossuth-díjas költő, író, kritikus, műfordító Tózsér Árpád (a szlovákiai magyar irodalom megújítója, a pozsonyi Comenius Tudományegyetem nyugalmazott tanára) legújabb esszé-, kritika- és tanulmánykötete: *A lélek hossza* (Gondolat Kiadó, 2020) az emberiség történetének egy rendkívüli időszakában látott napvilágot. Egy biológiai világháború (a koronavírus-járvány), a globalizáció mérhetetlen térhódítása, a digitális forradalom még kiszámíthatatlan következményei, a végzetesnek tűnő kulturális és morális értékvesztés és a gazdasági, civilizációs krízis kellős közepén. A kortárs magyar filozófusok közül Tallár Ferenc, Kovács Gábor, valamint a vallástörténészek is megkondították a vészharangot: „*Apokalipszis most? Vagy valami más?*” (Kontra-poszt vita a Literán, 2021 márciusában)

Kész Orsolya az ÉS 2021. 03. 26-i számában reflektált *A kulturális iparágak, kánonok és filterbuborékok* című tanulmánykötetre (Typotex Kiadó, Bp., 2020), elemezve az online nyilvánosság és a közösségi média irodalomra, műkritikára, illetve magának a kánonképzésnek a folyamatára tett hatását. Állítása szerint a kritikai szerep változását a „kritikai beszéd közegeinek a módosulása” okozza, a laikus és a professzionális vélemények nyilvános megjelenésével. A cikkíró leszögezi: „[a]z világos, hogy túl kell lépni a magas és elitkultúra, illetve a populáris és tömegkultúra klasszikus szembeállításán”. A digitális hálózatosságnak már most meghatározó szerepe van a kanonizációban is.

Radnóti Sándor Krasznahorkai legújabb könyve (*Herscht*) kapcsán (a szerzővel egyetértésben) még messzebbre jut: a világ apokaliptikus romlása, pusztulása, összeomlása nyomán már nincs is helye a magas művészetnek, amely Krasznahorkai szerint képes lenne vigaszt nyújtani az emberiségnek. (Revizor online)

Gács Anna pedig *A vágy, hogy meghatódjunk* című könyvében (Magvető, 2020) „az intergalaktikus területekben” már „60 textuális és vizuális műfajra” utal. A digitális kultúra forradalma az emberiségre nézve beláthatatlan változásokkal járhat.

De forradalmi változás van az ember természetes neme és a társadalmi nemek vonatkozásában is, a genderideológia felborzolta a kedélyeket.

A Facebook-léttel a „legszemélyesebb gesztusaink néhány nagytőkésnek termelnek hasznot”, eltűnik a határ a magánvaló és a publikus között,

„titoktalanodik minden, ami az ember lényege”, állítja G. István László költő (Litera, 2021. 04. 13), a „testi kontaktusok alapszöveibe beférkőzik a szorongás”.

Mindez nagymérvű paradigmaváltást eredményezhet a kultúrszférában, s akár sokkoló módosulást a hagyományőrzés vonatkozásában, a minőség devalválódásában is. Ennek sajnálatos jelei már kézzelfoghatók: többek között a hazai oktatásban a világos történelmi tudat nélkül és értékzavarral felnevelkedett ifjúság (még az egyetemen tanuló értelmiségiek is) arcpirító ismeretkáosszal rendelkeznek. A Corvinus Egyetem professzora, Szilvássy István felmérést végzett hallgatói körében, és szégyenteljes eredmények születtek: a diákok összekeverték Petőfi és József Attila arcképét, A Pál utcai fiúk szerzőjeként Gárdonyi Gézárt jelölték meg, Szinyei Merse Pál Majálisa szerintük a Pán európai piknik...

Korunkban a szekularizáció is oly mértékű, hogy tömegek a metafizikát ab ovo érvénytelen vagy értelmetlenül üres fogalomnak állítják be. Eljuthatunk oda, hogy félve vesszük kézbe Földényi F. László *A melan-kólia dicsérete* című nagyszerű könyvét, mert a szerző szót mer ejteni a „vertikális honvágyról” (a kifejezés a nemrég elhunyt lengyel költőtől, A. Zagajewskitől származik), mert hogy az anakronisztikusan hangzik egy olyan világban, amely kizárólag „horizontális vágyakat gerjeszt”.

De idézhetjük magát Tőzsér Árpádot is, aki Naplójában Vörösmarty *A vén cigány* című versén elmélkedve jut a következőkre: a vers „a világpusztulás és a világ-újjászületés óhajtása. – Az ember kétlábú tollatlan állat, az ember metafizikus állat, az ember puskás állat – a jelzők az időben változnak, az állat minősítés marad. Én is megtoldom egy mai jelzővel a sort: az ember számítógépes állat. Felzabálta a természetes életterét, a földet, a természetet, a kozmoszt, a saját lelkét, sőt az Istent is kirágta az égből, s most nem tud hová menekülni. Megteremtette hát magának a komputert, a cybertér, a szimulakrumot: a meneküléslehetőség látszatát. Mi ez, ha nem tömény romantika? Csakhogy ebbe a romantikába bele lehet halni. S nincs belőle feltámadás”. (*Érzékek csőcseléke*, 176.)

A szerző új tanulmánykötete utolsó írásában (még 2013-ban) szinte profetikusan előrejelezte (ott elsősorban a nemzetállamokra nézve) a jelenkori globalitás veszélyeit. Kérdés, nem tűnik-e anakronisztikusnak az, hogy az író a hagyományszálakat kézben kívánja tartani a tradíciótól viharos gyorsasággal távolodó korunkban? Illetve helyénvaló-e, hogy a kötete kánonképző célt is szolgál egy értékfosztottá torzuló világban?

Ijesztően távolinak, mondhatnám egészen „békebelinek” tetszhet az ÉS 2020. október 2-i számában a 85 éves Tőzsérrel készült Szalay Zoltán-beszélgetés, melyben (többek között) „a gondolati líra hiányáról”, az „elhazudott transzcendenciáról” esik szó. Mégis minden tiszteletünk a szerzőé, aki meglévő szkepszise ellenére tudatában van annak, hogy létezik az „agnoszticizmus kegyelme is: a „Jóbé, hogy a Teremtő és teremtet

világa etikai-ontológiai alapszövege (G. István László szerint) összemérhetetlen”. És a sötétség világbírói ellenében, az Új Világrend küszöbén is állhatatosan kérdez rá a lét egészére, kutatja a mélystruktúrákat a kozmikus otthontalanság korában.

Tózsér *Struktúrák* című nagyívű bölcséleti költeménye (ÉS, 2021. febr. 19) is ezt példázza. A vers kifutásában rámutat arra, hogy a természeti világ még hű a számára adott törvényekhez, csak az ember süllyedt a legképtelenebb mélységekbe. A filozófiai és irodalomelméleti asszociációkban gazdag vers könnyed humorral zárul: „[n]os, Lévi-Strauss úr, / ott, a bakon, útban vissza az őserdők-/ be, s’ il vous plait, csapjon a lovak közé!”

Ez az a minőség, ami visszaadhatja számunkra a tág látókörű és értelmező munkálkodás szükségességének megingott hitét és hitelét. Teljesen jogos volt Esterházy P. főhajtása és Tózsér kánonba emelése egy korábbi, a Leviticus című verseskötet kapcsán. „Tózsér eljutott egy könnyű, elegáns versbeszédhez, amely mintha maga volna a szabadság. Legalábbis az olvasónak az az érzése, hogy ez a költő bármit szóba tud hozni.” (*A szabadság nehéz mánóra*, 289.o.) A *Struktúrák* után nem tűnik romantikus képzelgésnek, hogy – ha nem is az ember által, legfeljebb közvetetten, de – lesz egyetemes rendteremtés. A vers önreflexió is, válasz arra a kételyre, hogy joga van-e egy alkotónak védelmébe venni egy eszményt, a konkrétól eltávolodása révén is.

Paradoxonnak látszhat, hogy *A lélek hossza* Tózsér Árpád talán legszemélyesebb műve, annak ellenére, hogy a kötetbe egybegyűjtött vegyes műfajú írások (esszék, recenziók, tanulmányok, laudációk és nekrológok) középpontjában mindig valaki más áll: egy író, költő vagy szerkesztő, a szerző számára fontos személy. Tózsér személyes többlete, intellektusa és szellemi igényességének súlya az, ami megemeli, az alkalom fölé emeli az írásban elemzetteket, magyarázatot adva arra, miért éppen ő/azok jelentik Tózsér magánkánonját. Innen világlik ki, miért is tér vissza évtizedek múltán is például Illyéshez, Z. Herberthez, magához a közép-európai szellem eszméjéhez, mert miközben szemléljük, és részesei vagyunk a szellemi önmozgásnak, formálódik ki előttünk egyre jobban Tózsér Árpád alkotói önarcképe is, nyer nyomatékot a kulturális örökség védelmének létjogosultsága.

Tózsér nagyon tudatos szerző, és olvasóit sem hagyja homályban, már a könyv hátoldalán eligazítást ad számunkra. Mellesleg erre nagy szükség is van, hogy ne bolyongjunk tétovázva az egyes írások évszámainak labirintusában. Így az olvasást – a szerző Lengyel Péterről szóló cikkében megvallott rossz szokása szerint – mindenképpen hátulról, a kötetborító hátsó oldalán kell kezdenünk, jelen esetben ez elengedhetetlen.

A cím is, *A lélek hossza* a címlapon értelmezést nyer: 24 fotó, alkotói portrék, a kötetben róluk, életművükről, a hagyománytörténésről, az irodalom alapszövegéről, a lelki-szellemi létmozgásról lesz szó.

A tanulmánykötet szerkezete követi a *Milétoszi kumisz* című (2004) esszékötetét, ugyanúgy négy részből áll. I. Költészet, II. Próza, III. Köszöntések és végső tiszteletadás, IV. Vegyes műfajban. A ciklusbeosztások alapján tekintjük át a kötetet, fő szempontunk: kinyomozni az új információkat, a friss szerzői meglátásokat, az esetleges korrekciókat, kritikákat, az önkritikát.

Az I. ciklus 13 írásának tárgya a líra. A szerző elsőként egy előadásban a berögzült hamis József Attila-képet igyekszik korszerűsíteni. Keményen bírálja a szlovákiai magyar írókban még 2005-ben is élő leegyszerűsítő felfogást. A költő születésének 100. évfordulójára kiadott tanulmánykötet csaknem kétharmadában J. A. a proletárköltő szoborrá merevedett alakjaként rögzült.

Közben Tózsér polemizál a Kulcsár Szabó Ernő-féle kritikai iskola egyik alaptételével, az életművek alkotói biografikus megközelítésének szükséges vagy szükségtelen voltáról. És utal egyéb J. A.- tanulmányokra; szemlézgetéseivel szinte észrevétlenül bevezeti az olvasókat a referenciális olvasás rejtelmeibe. Főképp a Cselényi-montázs, a Vida Gergely *Na, JA!*, és Kovács András Ferenc egy József A.-parafrázisának elemzése során tágítja az értelmezői horizontot. (Szerencsére a J. A.-kutatás Veres András és Tverdota György révén napjainkban egyre sokrétűbb és pontosabb, erről tanúskodik Tverdota *ÉS*-ben megjelent – 2021. 04. 10. – szakmai publicisztikája is, melyben a sok port kavart, J. A.-nak tulajdonított *Edit* című „vers” hitelességét vonja kétségbe.)

Ebbe az I. ciklusba azért került be Illyés Gyula és Weöres Sándor, mert Tózsér szerint ezek a költők mintha kicsúsztak volna a magyar irodalmi kánonból. Ezen lehetne vitatkozni, hiszen valamilyen formában (iskolai tananyag, színházi, zenei élet, átiratok) szellemiségük rendületlenül jelen van. Az 1993-as *Költő felelj!* című Illyésről szóló tanulmánykötetben sokoldalú megközelítéssel olvashatunk a szerző munkásságáról, illetve 2016-ban megjelent a költő lánya által előkészített hagyatéki *1956-os Napló*, vagy megemlíthetjük azt is, hogy Ferencz Győző az *Egy mondat a zsarnokságról* című verset beemelte *A magyar költészeti antológiába*, valamint Illyés-allúzióként nemrég vált híressé Markó Béla: *Egy mondat a szabadságról* című verse. Illyés még a köztudatban is benne él, egyes mondatait szállóigeeként szokták emlegetni, mint például azt, hogy (szabadon idézve) nem az a fontos, fiam, honnan jössz, hanem hogy hová tartasz.

Weöres életművével is hasonló a helyzet. Bár nagyon régen, 1983-ban jelent meg Kenyeres Zoltán *Tündérsíp* című monográfiája (ugyanabban az évben magam is írtam egy kisebb tanulmányt: *Protohomo* címmel a Diakóniába), de elég rákeresni a gazdag Weöres-szakirodalomra, és nyomon követni a verseiből készült különböző feldolgozásokat, hogy lássuk, költészete élő napjainkban is. Mert hogy (és ezt már Tózsér jegyzi meg): „W. S. kisajátíthatatlan, urbánus is, népi is, vallomásos is, gondolati is,

személyes és objektív is”.(39) Nem beszélve Weöres műfordítói munkásságáról, melyről legutóbb Nádasdy Ádám emlékezett meg: *Weöres S.: Dante-kísérlete* címmel. (Jelenkor, 2021/április)

Persze lenne okunk szomorkodni például Füst Milán, Déry, Krúdy..., a sort folytathatnánk, „mellőzöttsége” miatt is. De inkább tekintsünk ezt a bőség zavarának, a magyar szépirodalom mérhetetlen gazdagságának.

Az I. rész talán legkiválóbb érvelő esszéje a kötet címadó írása, *A lélek hossza*, melynek címe Radnóti Miklós *Levél a hitveshez* című versének egy sorából származik. Tózsér újszerű megállapítása, hogy a Bori notesz tíz versét ciklusként is felfoghatjuk. Megjegyzi, hogy erre kezdeményezést már Ferencz Győző is tett, de „az összeolvasást végül nem végezte el”. Tózsér most ténylegesen bebizonyítja, hogy nem pusztán „szerelmes versről” van szó, ahogy eddig besorolták, hanem Proust („az elveszett idő keresése”) és Hölderlin: *Emlékezés* című költeményének idő-variánsait egybevetve előttünk áll „a pillanatnyi tapasztalataink jövőszempontú újramodellezése”. (33) Tózsér ezzel a meglátással világirodalmi kontextusba helyezte ezt a költeményt, túllépve Vas István és Lator László vizsgálódásain is. A cikk vége a Radnóti név eredetére nézve is szolgál új adalékkal. (38)

Tózsér Árpád korábban *A nem létező tárgy tanulmányozása* című esszé-kötetében (1999) már hódolt Zbigniew Herbertnek, a lengyel költőnek, akinek munkásságában megtestesülni látja a „közép-európai kulturális örökséget”. Most anekdotákkal rajzolja meg (mindenki számára tanulságul) a másik lengyel szerző, C. Milosz és Herbert barátságát, eltávolodását, majd kibékülésüket.

Tózsér ebben a kötetében két írást is szentel a cseh író, Bohumil Hrabal emlékének, egyet a költőnek, a másikat a prózaírónak. Ez külön öröm számomra, mivel magam is (Esterházyhoz hasonlóan > lásd a *Hrabal-könyvből* vett idézetet a 146. oldalon) szinte „belehrabalodtam” a cseh szerző alkotásaiba, én épp azért, amit Tózsér szemére vet a magyar kritikusoknak, nevezetesen, hogy nem hangsúlyozták: Hrabal „az epika tengelyére vetíti a lírát”. (52) (Nos, épp erre utalóan 2014-ben *A profanítás és szakralitás B. Hrabal költői prózájában* címmel jelent meg a témáról írásom a VUM-ban.)

A hrabali prózanyelvvel és ábrázolásmóddal kapcsolatosan a *Hogyan került Hrabal a Gödel-tételbe* címmel olvashatunk kritikai meglátásokat, Esterházyval történő újszerű egybevetéseket. Tózsér szerint „Hrabal nem ironikus író”, ahogy állítják róla a kritikusok. Ebben van igazság, de az tagadhatatlan, hogy egyfajta groteszk báj lengi be az ő tragikomikus világ-ábrázolását.

A továbbiakban Milan Rúfusról, a misztikus realista szlovák költőről olvashatunk, ez a szerző Budapesten, a PIM-ben elhangzott előadásának írott anyaga. Tózsér úgy véli, hogy a magyar közönség kevésbé ismeri a

költőt, mivel a „posztmodern kritika Prokrusztész-ágyába” az ő költészetének „transzcendens kiterjedései nem férnek bele”. (57) Akkor mit szólunk most, 2021-ben, mai értelmezők, ha már korábban Esterházy rámutatott arra (a bizonyos) *Márk változatban*, hogy a posztmodern utáni paradigma és formanyelve, s maga a kritikai szemléletmód is túlhaladott?

A Kányádi Sándor 75 című műelemző értekezésében a *Sörény és koponya* című kötet kritikusait is megint a szerző, mondván, hogy a valóság és fikció tárgykörében még mindig nem képesek eligazodni, majd bölcs humorral értelmezi a költeményt. Ez a tanáros perfekcionizmus végig jelen van a kötetben, akár önreflexióként, önkorrekcióként is, ha szükséges.

Tőzsér több alkalommal utal arra, hogy „egymáshoz közel álló költőkkel, írókkal gyakran megesik, hogy társaikról azt írják meg, amit tulajdonképpen saját magukról gondolnak”. (92) Ez történik Kőrösi Imre, Várady Szabolcs és Jozef Tancer esetében is. Várady Sz. *Rejtett kijárat* című művével werkkönyv jellege miatt szimpatizál, mert az a „maga üdítő sokféleségében élvezetes, izgalmas, történő, s állandóan önmagát vizsgáló” irodalom. (78) Ahogy a Várady-vers készülődik önmaga megírásához, a játékos, önironikus, grammatikai én-teremtésével valóban lenyűgöző az olvasó számára is.

Tőzsér Árpád egyéniségének adekvát megnyilatkozási módja a Naplóírás. Önvallomásként a *Görbe gríz* című írásába, mely naplókülönnyomat Tolnai Ottó művészetének boncolásához, a következőket idézi be egyik Naplójából: „[m]icsoda fegyver van a kezemben, ha naplót írok! Napközben a lét zebraján futó ijedt pocok, esett ember vagyok, de este, egyedül a papírral [...] cézárként ítélkezhetek elevenek és holtak, jó írók rossz írók fölött”. Ezután Tolnai szerteágazó, csapongó szóépítményvilágát tűpontossággal méri be, hasonlítja össze Parti Nagy Lajos (a *Költő disznósírból* című interjúkötet kérdezőjének) költészetével. Mindkettő „egyetemes: bármiről szólnak, valamiféle teljes tudás működik bennük. De Tolnai tudása spontán és világ(élmény)szerű, Parti Nagyé tudatos és szöveg(élmény)szerű”. (98) Tolnai esetében Tőzsér fájjalja, hogy a szintén kisebbségi (vajdasági) író „vidéki Orpheuszként” kezelik a kánonképzők.

A Borbély Szilárdról írott, s 2006-ban a *Romboid* című szlovák folyóiratban megjelent rövid recenzióval van egy kis gondunk. Ha a szerző a szlovák olvasóknak szánta, akkor talán az elhallgatás diszkrécióján felül kellett volna emelkednie, világossá kellett volna tenni a *Halotti pompa* keletkezésének hátterét, Borbély Sz. szüleinek bestiális meggyilkolását, meggyalázását. Ennek ismeretében érthetőbb, és mindenképpen tündöklősebb lenne az a nyelvi zsenialitás, amit Borbély Sz. felmutatott e kötet verseiben, bebizonyítva, hogy igenis lehet korunkban is Közép-Európában, idézőjel nélkül írni a halálról, a szenvedésről, a reményről, az áhítatról, a szeretetről, a vágyról. Ugyanis Tőzsér ezt hiányolja korunk lírájából. (Fájdalmunkra, aki ezt a nyelvet létrehozta, 2014 óta már nincs közöttünk.)

Kiváló tanulmány Lövetei László (a Székelyföld főszerkesztője) *Két szék között* című verseskötetéről szóló írás. Míg a korábbi recepciók rendre a rákbetegségben élő költő verseit „halálversekként” (105) értelmezték, addig Tózsér szerint a „halál és a betegség fogalmakat (a személyi érintettség ellenére is) valami más (általában a passzivitás, a sztoikus szemlélődés, a dolgok folyásába való belenyugvás) metaforájaként használja a költő. „Korközérzeti líra”, amely

korunk „emblematisztikus kórjának, a ráknak mint létmódnak a szenvedetlen, tárgyilagos megjelenítődése”. (106) Tózsér saját véleményét Susan Sontag *A betegség mint metafora* című művének állításával támogatja meg. Végül idézi a költő egy versének befejező önironikus sorát:

„Nincs hátra más, mint a semmittevés – / ez az én munkám? És nem is kevés”. (113)

A *Racionális homály* című esszé Kőríz Imre költő-műfordító költészetét világítja meg, a lényegre tapintva a következőképpen: „[a]nnak a rejtélyes-orfikus homálynak a megképzése folyik, mint mondjuk a Mallarmé-versekben, csak míg ott elsősorban az elliptikusság, a kihagyások adják a homályt, Kőríz verseiben éppen fordítva: az ismeretek túlsordulása takarja el az egyetlen jelentést, s nyit utat a vers természetes többértelműségének”. (114) Nem áll távol ez a költészetfelfogás Tózsértől sem, mint írja: „magam is hasonlóképpen, a vers eszközeivel akarom belakni a tudományok, kultúrák, civilizációk sok ezer éves és jelen világát”. Ugyanakkor az „ontolibikóka” (*Fél-nóta*) mestere hangot ad hiányérzetének is: hiányolja Kőríz alkotói gyakorlatában a létérdekeltséget.

A *lélek hossza* című kötet csaknem felét tették ki a költészetről szóló elemzések, ami érthető, lévén maga a szerző is elsősorban költő, mindamelllett esszéíró és kritikus is.

A II. ciklusban a prózai művek vizsgálata történik. Fő szempontunk most is az, mi újat fedez fel (fedeztet fel az olvasóval) Tózsér, illetve önkritikája során milyen helyesbítéseket végez. Ennek és talán az egész kötetnek legpregnansabb szövegalakítása az *Ottlik Géza 100* hommage. Leginkább itt figyelhető meg a tózséri szellemiség önmozgása, ahogy palimpszeszszerűen íródnak egymásra és egymásba az e témában különböző időpontokban megjelent saját írások. Az első még 1992-ből, a Magyar Naplóból való, majd ez bekerült az 1999-es *A nem létező tárgy tanulmányozása* című kötetbe, ezt követően – némi módosulással – a 2004-es *Milétoszi kumiszb*a, és 2012-ben a *Faustus Pozsonyban* című (kevésbé reflektált) kötetbe. Onnan pedig ide. Szellemi oknyomozás során tisztul ki az olvasóban is a szerzőben formálódó Ottlik-kép. A Musil–Ottlik-párhuzamból kiviláglik, hogy Musilnél (*Törless iskolaévei*) hiányzik a keresztény-emberi tényező, míg Ottliknak minden művében „van valami mérsékelt, visszafogott metafizika”. (131) Szófejtés nyomán megtudjuk, hogy a protestáns Ottlik felmenői a 15. sz.-ban a cseh huszitákkal kerültek a Felvidékre, a

nevük az „Otlk”= cölöp szóból származik, így „tartópillére ő a magyar irodalomnak”. Az Iskola a határon, a Hajnali háztetők és a Buda című regények Tózsér szerint „intermediális szellemi kalandként” trilógiának tekinthetőek. Érdemes végigkövetni ennek okfejtését is.

Tózsér önmagát „könyvembernek” tartja, az ő egyik hapax legomenonja a „mitogramma” szakszó, mely olvasmányélményen alapuló referenciákból összeálló mítoszesszencia, melynek lényege, hogy az újramondás által is megőrzi transzcendens karakterét. Ez az önreflexió újraírás „megszenvedett önismeret, kivételes tünemény” – írta róla egykor Domokos Mátyás a Holmiban.

Igen, „[n]umen adest”, a szellem jelen van, mondhatjuk mi is, ahogy haladunk tovább a kötetben, olvasva a Lengyel Péter *Cseréptörés* című regényéről szóló fejtegetéseket, Heller Ágnessel folytatott belső vitáját.

A szellemi jelenlét tapintható ki a Mohai V. Lajos prózakönyvéhez írt margóbejegyzésekből is: M. V. L. abban különbözik mestereitől, a közép-európai íróktól, hogy „elbeszélője mindig dialogikus, kérdő és válaszoló” (149), míg amazok (a tőzséri fanyar humorral szólva) „mintha Freud kanapéján fekve” írnák műveiket, „monologizálnak”. És nem akárikról állapítja meg ezt Tózsér.

A *Megoldódó nyelvek* című recenziójával a szerző bevezeti az olvasót a szlovákiai magyar kisebbség létproblémáiba. A *lélek hossza* című kötet hamarabb jelent meg, mint a Tózsér Árpáddal a Litera Privát Trianon című interjúsorozatában 2020 decemberében készült beszélgetés. Így míg a kötetben Jozef Tancer 2016-os *Megoldott nyelvek* és a 2002-es Samko Tále két regénye nyomán ekképp elmélkedik a benesi dekrétumok miatti kilátástalan helyzetről: „a magyarok megjelenítése, beszéltetése elsősorban groteszk, lekezelő, negatív” módon történt, és még 2000 táján is a „szlovák nyelvi kommunikációban a magyarok szlovákiai létéről beszélni csak negatív beállításban volt ajánlatos és lehetséges” (156), addig a Litera-interjúban Tózsér (a megbékélés egyfajta gesztusaként) már Trianon pozitív hozadékát emeli ki. Mégpedig a szlovák–magyar kétnyelvűség nyereségét. Ez a jó értelemben vett multikulturalitás lehetne az alapja az „idegen hatások termékenyebb abszorbeálásának”, valamint általa „véget lehetne vetni (Tózsér fájó pontja) Budapest kánoncsináló hatalmának, saját kánonjába való bezártságának”. Ő a „szlovákiai magyar irodalmat minden irányban teljesen nyitott szellemi potenciálként” tudná elképzelni. Úgy véli, hogy sok tekintetben még Közép-Európa lépcsőjét se léptük meg. Az egykori etnikai tisztogatás erkölcsi botránya még ma is tabu, alig van szépirodalmi megjelenítése: talán Szomolai Tibor: *Felvidéki saga* című könyvét említhetjük, illetve Boldizsár Iván: *Don-Buda-Párizsát*, egyébként szinte fehér hollónak számít Fetykó Judit *Berti meg azok a dolgok...* című józan látásmódú realista családregénye, amely a kitelepítések utáni időszakból tekint vissza a történelmi múltra, elkerülve a hamis mítoszokat. (Kossuth Kiadó, 2018)

A felvidéki születésű, mártírhalált halt magyar politikus, újságíró, gróf Esterházy János (1901–1957) is bekerült a kötetbe, Molnár Imre történész róla írott monográfiája révén. (Egyébként születésének 120. évfordulója kapcsán a V4-ek emlékévként nyilvánították az idei évet.) A gróf rehabilitálása szlovák részről csak 2011-ben történt meg. Tőzsér jó érzékkel emel be anekdotikus részleteket Esterházy J. és A. Szolzsényicin moszkvai közös börtöncellai pillanatképeiből.

A III. ciklus darabjaiban (laudációk, köszöntések, nekrológok) a szerző zömében olyan alkotókat, művelődésszervezőket mutat be, és emel át a magánkánonjába, akik nem tartoznak szorosan a magyar egyetemes kánonba. Kivéve a sorkezdő *Esti Pétert*, akit 60. születésnapján egy posztmodern stílparódiával köszönt, és Bertók Lászlót, akit a 70.-en laudál. Sajnos már mindkettejük nekrológiát is megírták (Bertókról a Jelenkor 2020 októberi és decemberi számában olvashatunk megemlékezéseket; Tőzsér lekésett a költő portréjának megrajzolásáról, holott tervezte.) Ugyanakkor lényeglátására vall két dolog hangsúlyozása a bertóki lírát illetően: „hogyan áradhat erős déli fény B. L. zaklatott, csaknem balladisztikusan szaggatott versmondataiból, elliptikus szonettjeiből”; illetve „hogyan lehet a B.-verseknek metafizikai kiterjedésük?” (176) A titok a magyar délvidék mediterrán jellegében (is) rejlik.

Anekdotázó személyesség, morális megítélés és esztétikai tisztánlátás jellemzi a négy Lászlóról (Koncsol, Cselényi, Dobos, Tóth) írottakat. Az Irodalmi Szemle szerkesztésében munkatársak is voltak, közép-európai koncepciójuknak köszönhetően 1968 táján már formálódott is az eredménye: a prágai Plámen, a katowicei Poglodi, a magyar Kortárs és a kolozsvári Korunk folyóirattal egy közös eszme mentén épülő munkaterv. De a '68-as események ezt a folyamatot befagyasztották.

A 70 éves Cselényi L. köszöntésekor kiemeli az életmű fő jellemzőjét, mely szerint „szinte minden kor reprezentatív tudása, műveltségi anyaga, életérzése megtalálható benne”. Verseinek „számos átirata révén előállt egy hipertext, egy „kiber-nagytörténet”. (188)

Grendel Lajos nevére még az átlag magyar olvasó is felkapja a fejét, mert ahogy volt Hrabal-őrület, úgy volt Grendel-mánia is (részemről mindenképpen). Az Abszurdisztán (=Szlovákia) és New Hont (=Léva) irodalomba emelése, a nyelvi rendszerváltás az ő nevéhez (is!) fűződik. Tőzsér két írást is szentel Grendelnek, a második sajnos már nekrológ. Grendelt méltán veszi védelmébe Kulcsár Szabó E. állításával szemben, mert hogy Grendel nem az „új regényformáknak a küszöbéig jutott el”, hanem az „maga a pazarul berendezett komplett szöveg-világ-épület!” (189) Ebben teljes mértékben egyetértek Tőzsérral.

A nekrológ nem igazán Tőzsér műfaja, a Naplóiban is szűkszavúan általában csak annyit szokott írni, hogy „Isten nyugosztalja!” (az illetőt), még ha az Balassa Péter is, igaz, nála meg is indokolja ezt a szűkmarkúsá-

got. Valójában hangnemében kicsit szikár a Dobos Lászlóról való megemlékezés is, bár hangsúlyozza az írónak a művelődésszervezésben játszott óriási szerepét. „Ő volt a szlovákiai magyar irodalom legnagyobb formátumú vállalkozója, a fél szlovákiai magyar irodalom munkaadója”. A Madách Könyvkiadó működtetésével évente száz könyvet is megjelentetett, közvetítette a cseh és szlovák irodalom alkotásait a magyaroknak. Tulajdonképpen itt rajtunk a sor, hogy mindezt kellőképpen értékelni tudjuk.

Kötetben itt jelenik meg először a Tóth Lászlóhoz írott két laudáció (a 70. születésnapra és egy díjhoz). Ez a műfaj adekvát a kritikus Tőzsér számára, alkalmat teremt az értéktételre, intellektusa fokozottabb megnyilvánulására. A pozsonyi díjátadón rendkívül szellemesen vezette fel a szlovák közönségnek a már közel húsz éve Magyarországra „emigrálni kényszerült” költőt, utalva arra, hogy ő Jan Ondrus szlovák költő magyar fordítója. Ezzel meghódította Tóth számára a közönséget.

A III. ciklus a 70 éves Tiszatáj és az 50 éves Forrás folyóiratok köszöntésével zárul. Mindkettő figyelmes olvasást érdemel. A *Mitteleuropa: Traum oder Trauma* cím (itt jegyezzük meg, hogy Tőzsér címadásai perfektek!) utal arra, hogy a szerző már túljutott a Mittel-versek korszakán, amelyek a kiábrándulásról tanúskodtak. (Újabb megjegyzés: aki szeretne elmélyedni Tőzsér lírájában, az Pécsi Gyöngyi és Németh Zoltán monográfiája segítségével megteheti, illetve a www.irodalmiszemle.hu-n Fónod Zoltán alapos elemzésére keressen rá, s mivel mindezek a 2010 előtti időszakot rögzítik, ezért egy záró megállapítás: kb. 2007-től, a *Léggyökerektől* újabb változás állt be e költészetben, a *Csatavirág lét-dalokat*, a *Fél nótát* erősebb léteérdekeltség jellemzi, e líra ontológiai attitűddel mélyült.)

A kötet záró, IV. ciklusa öt igen fajsúlyos írást tartalmaz, a szerzőt leginkább izgató kérdéskörökről. Reményi József Tamás az *Euphorbosz* című verseskötet végére csatolt recenziók egyikében a következőket írja: Tőzsérnél „működik egy akarat, egy keserves humorral kontrollált művészi-gondolkodói program, amely nála minden műnemben és műfajban arra irányul, hogy életben tartsa a közös kulturális emlékezetet mifelénk, ahol csak a hiányokkal szembesülünk. Ezt a nem létező, de nélkülözhetetlen „tárgyat” nevezi ő közép-európai szellemnek, s a kortárs költők rajzolta kollektív térképbe rajzolja bele a maga objektumait”. (423)

Tőzsér már 1997-ben a Tiszatájban kijelölte ezt a problémakört, majd 1999-ben sokkal líraibban, szerepjátékként tovább görgette a kérdést a *Történetek Mittel úrról és a kék füzetéről* című tanulmányában, most pedig *Az Északi Génius metamorfózisai* címmel elmélkedik ugyanerről. Tulajdonképpen Hamvas Béla *Öt génius* című esszéje nyomán tekinti át az író a közép-európai régiókat, égtájanként az irodalom szellemi mozgását. A közben eltelt idő és történelmi távlat fényében több ponton kiigazítja Hamvas meglátásait, hogy bizonyítékot nyerjen arra nézve, hogy „az általunk sokszor csak a provincializmus szinonímájaként ér-

telmeztett regionalizmus általánosabb értékke, sőt irodalmi minőséggé emelhető”. (221)

A gömörpéterfalai kisebbségből az egyetemes magyar irodalomba érkezés örök dilemmáját fogalmazta meg ezzel, amiről korábban *A kifordított ember* című Naplójában így írt: „szülőföldem [...] az én Auschwitzom. Ott pusztult el néhány év alatt az egész családom, ott szervesült belém egy olyan pokoli fóbia, amely lelkemet egész életemre megnyomorította [...], ott az igazság sokszor az erőszakkal egyenlő. S a fizikailag gyenge egyén túlélése csak az értelem, az ész metafizikai csavarjai, s igen, akár cselei (Hegel) által lehetséges”. (141)

A *Hagyománytörténet 2013* című esszéjében arra keresi a választ, hogy hol zökkent ki a felvidéki magyar irodalom ideje, akár az erdélyi vagy a vajdasági irodalmakhoz képest is. Egyértelműen a második világháború utáni csehszlovákiai politikai rezsimek intézkedéseiben talál rá feleletet: az értelmiségi létforma szándékolt „befagyasztásában”.

A gondolatkör továbbírása, tágitása a *Klumpa* című vitairat, hozzá szólás a Szőrös Kő-vitához. A szerző legszemélyesebb érzéseivel indul a gondolatmenet: „[ó], hányszor rúgtam már le a lábamról a szlovákiai magyar irodalom klumpáját, hogy az irodalom egyetemének szentélyébe léphessek, de az ördögfiak állandóan visszakötözik a lábamra az ormótlan jószágot”. (233) Azt vitatja, hogy az ottani irodalomnak van-e belső hagyománytörténete, illetve „hogyan érvényesülnek benne a kortárs magyar líra paradigmái”. (239) Majd hangot ad kételyének: egyáltalán van-e értelme még napjainkban „a nemzeti (sőt nemzetiségi) történeti konstrukciónak, szintéziskísérleteknek”? (235) Végkövetkeztetése: „az irodalomban nem egymást kizáró, hanem párhuzamos igazságok léteznek”. (237) Ennek ellenére: „az irodalomtörténeteink zártak és kizárólagosak” – mutat rá a tényre. Ugyanakkor a rá jellemző fanyar humorral leszögezi, hogy „[a]z íróvá levés klumpán innen és túl történik” (234) – az ugyanis tehetségfüggő!

A kiválóan szerkesztett és intertextusokban gazdag kötet Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* című versének újragondolásával zárul. Az *Európa, én nagy mesterem* jegyzetek a Korunk ankétjának margójára. Bár 2013-as keltezésű, rendkívül időszerű. Tőzsér őszintén ír az EU és a nemzeti identitás összehangolásának magántapasztalatáról. Majd idézi Szegedy Maszák Mihályt, aki szerint „át kell értelmezni a nemzeti hagyomány fogalmát, közelebb kerülve ezáltal a művelődés nemzetközi eszményéhez”. Tőzsér erre így reflektál: „[á]tértelmezni lehet, de elvetni őket nem. [...] Anélkül nincs nép, nincs nemzet, de EU-közösség sincs”. (244) A végkövetkeztetése egészen profetikus, napjaink egyik legfontosabb problémája „[a] jelenkori globalitás úgy tűnik, képtelen együtt élni a hely, a kisebb közösségek, a nemzetek törekvéseivel; természetében van emezeknek a felőrlése és elnyelése. És sokszor nem is kell nagyon erőlködni: a hely,

elkedvetlenedve vagy meggyőzötve, vagy egyszerűen csak trendiből önként adja fel állásait, önmagát”. (247)

A *lélek hossza* című kötet írásait az az állandó elégedetlenség (kétségbeesés) mozgatja, amelyről Fölköli Gábor az Imágók kapcsán azt írta, hogy „amikor Tőzsér filozófiáról, irodalomról, történelmi tapasztalatról beszél, akkor képtelen elfojtani azt az érzést, hogy már mindent megpróbáltunk, és mégsem lett jobb”. (Tiszatáj, 2017) Ha ez valóban így van, ha az emberi erőfeszítés (akár az ész cseleivel is) kudarcot vallott, akkor jön el a ráhagyatkozás ideje, mert az orfikus mitológia mellett egy másik „mitológiában” meg van írva, hogy „nem erővel és nem hatalommal, hanem az én Lelkemmel” mennek végbe a dolgok.

Tulajdonképpen a kötet asszociációkban rendkívül gazdag írásai is arról árulkodnak, hogy a külső és belső hagyománytörténeteket is a lelki-szellemi mozgás vezérli. A Tőzsér Árpád-i életmű (műfajtekintet nélkül) folytonos változásban van, de egyetlen centrális kérdésben mégis állhatatos, változatlan: az értéknek, az igényességnek, az „esztétikai értelemben vett kategorikus imperatívusznak” való elkötelezettségében. Ezt Németh Zoltán a Tőzsér-könyvében, *Az életmű mint irodalomtörténetben* (Kalligram, 2011) így fogalmazza meg a szerzőről: „[a]z esztétikai imperatívusznak” ez az írásról írásra „vonuló lélekvándorlása” az ő munkásságának „fundamentuma”. (160) Minden bizonnyal ennek a nagy formátumú tevékenységnek is az eredménye, hogy napjainkban (többek között) az Irodalmi Szemlében is találkozhatunk fiatal bemutatkozó szlovákiai írók alkotásaival. A hagyománytörténéshez, az értékőrzéshez és -mentéshez *A lélek hossza* című esszé- és tanulmánykötet nagyban hozzájárult.

(Tőzsér Árpád: *A lélek hossza*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2020)

MOSONYI KATA

Fiatalkori neveim

Bereményi Géza magyar író, dalszöveg- és forgatókönyvíró. És még sok más minden. Azért emelem ki az írói minőségét Bereményinek, mert bármilyen műfajban is ír, mindig felfedezhető egy tipikus bereményis hang, amely érzésem szerint két ponton érhető tetten: a múlt tematizálása; valamint a dinamikus és pergő mondatvezetés. Ezek a dalszövegnél magától értetődő stíluselemek, a forgatókönyvnél és a regénynél azonban már korántsem ennyire magától értetődők.

A *Magyar Copperfield* című regényében is jól beazonosítható ez a jellegzetes bereményis hang. Tulajdonképpen az egész regény arról szól, hogy hogyan tudja egy Bereményi Géza nevű elbeszélő birtokba venni a múltat, azt a múltat, amelyet korábban jelenként már birtokolt gyermekként.

Vagy talán mégsem? Sok ponton megkérdőjeleződik, hogy a gyermek Géza mennyiben volt jelen gyermekkorában, mennyiben volt képes arra hatást gyakorolni, vagy mennyire csak a történelmi és családi események elszenvedője. A regény a tudatosság-tudatlanság kettősségét is játékba hozza: a gyermek tulajdonképpen nem érti a körülötte lévő világot, és benne magát, sokszor nem képes tudatosan reflektálni bizonyos történelmi és családi történésekre. Már saját nevével is bajban van: Czetes, Vetró, Rozner, Bereményi? Ezek mind-mind a narrátor gyerekkorának egy-egy személyiségszeletét képviselik a regényben, és mint ilyen, az elbeszélő saját megnevezésének, megnevezhetőségének a kérdését vetik fel. Végső soron a regény a „Ki vagyok én?” kérdésre keresi a választ, kiegészülve olyan alkérdésekkel, mint: „Ki vagyok én a családban?”, „Ki vagyok én az iskolában?”, „Ki vagyok én a 20. századi Magyarországon?”. Az elbeszélő a múlt elbeszélésére tett kísérletével saját magát próbálja meg identifikálni. Nagy hangsúlyt fektet azokra az emlékekre, amelyekre tisztán és pontosan emlékszik, nagy jelentőséget tulajdonít ezeknek, míg azokat, amelyekre csak töredékesen emlékszik, elveti. Ezáltal egy töredékes emlékfolyam alakul ki a regényben. Történet szinten nem törekszik az elbeszélő a teljességre, habár kronologikus sorrendben halad. Kiemelt szerepet kap az elbeszélői szerkezetben az asszociáció. Ugyan a regény Géza gyermekkorát öleli csak át, de több ponton kitekint a felnőttkorra is. Ezek mind-mind asszociatíván kapcsolódnak az elbeszélő gyermekkorához (például Rozner Pista halála, vagy a francia és amerikai utazások). Csak ilyenkor törik meg a történet lineáris, kronologikus szerkezete.

A regény, szerzője által, életregényként van megnevezve. A könyvet befejezve volt némi hiányérzetem, ugyanis azt gondoltam, hogy egy teljes életet fogok végigkövetni, de azzal szembesültem, hogy Géza életét csak 18 éves koráig követhetem. Ilyen szempontból tehát nem életregény a kötet, hiszen Géza életének csak egy kis részét mutatja be. Mire gondolhatunk akkor az életregény műfaji megnevezés alatt? Érzésem szerint Bereményi itt nem egy teljes életet, hanem egy életérzést akar közvetíteni. Egy kamaszkori életérzést: azt, ahogy egy kamasz a 20. századi Magyarországon megpróbálta magát és a körülötte lévő világot megfogalmazni. Ennek az életérzésnek az alakulását követhetjük végig a belső monológokon; a családi és történelmi eseményekhez és a körülötte lévő emberekhez való viszonyán keresztül. Hogy pontosan mi ez az életérzés, azt nehezen lehetne megfogalmazni, mert ez az érzések legfőbb tulajdonsága: érezzük, tudjuk, hogy jelen van, de nem fogható meg, nehezen írható le egzaktan. Az biztos, hogy ennek az életérzésnek egy fontos alkotóeleme a hiány- és szükségérzet. Géza gyermekkorában számos hiánnyal kellett megküzdenie, elsősorban apa- és anyahiánnyal. Az egész regényen végigvonul az elbeszélő apátlansága és anyátlansága. Hogyan tudná magát definiálni, ha még apjához és anyjához is csak a hiánytapasztalat köti? Az sem segít

ebben az énidentifikációs folyamatban, hogy amikor édesapára lel, akkor dr. Rozner személyében egy súlyosan neurotikus, bántalmazó apakép bontakozik ki. Vérszerinti apjával való találkozása sem képes betölteni ezt az űrt: Vetró Géza sem képes potens apaként megjelenni az életében. Anyai ágon sem jobb a helyzet. Éva, vérszerinti édesanyja, nem képes betölteni az óvó, szerető, védelmező anya szerepét: bár egyértelműen érezhető részéről az igyekezet és a szeretet, de nem képes mit kezdeni az anya-fia kapcsolattal. Egyedül a konyhai jelenetben sejlik fel egy boldog anya-fiú viszony lehetősége, amikor Éva és Géza közösen tanulnak és az anya énekel fiának. Tulajdonképpen ez az egyetlen olyan mozzanat a kapcsolatukban, amelyben Géza nem a képmutatást véli felfedezni, hanem őszinte, tiszta érzelmeket. Potens anyaként jelenik meg azonban Róza, Géza nagymamája. A kényszerszülte anyaság (Éva Vetró Gézával Bécsbe szökik) ideig óráig képes Gézával feledtetni az anyahiányt, ahogy azonban egyre inkább nő, úgy tágul egyre jobban a világa az elbeszélőnek. Ahogy haladunk előre az időben, Géza úgy kerül egyre távolabb a Teleki téri nagyszüleitől: ahogy tágul az érdeklődése, úgy tágul a világ is Géza körül. A táguló világnak már egyértelműen nem lehet része Róza, akit a piac és Sándor, Géza nagyapja, a Teleki térhez köt. Géza világa 16-17-18 éves korára egészen Pápáig és a Balatonig tágul, ahol merőben más élményeket él át, mint nagyszüleinél.

Az én és a világ megértésének másik eszköze az olvasás. Géza rengeteget olvas, amikor csak teheti, olvas. Az olvasás lehangsúlyosabban dr. Rozner apasága alatti időszakban jelenik meg. Ekkor Géza valósággal a könyvekbe menekül a mérgező családi légkör elől. Itt alakul ki benne az az életstratégia, hogy hülyének tettei és mutatja magát Rozner előtt, hogy az minél hamarabb ráhagyja a dolgokat, ő pedig mehessen olvasni. Ikoni-kus pillanata a kapcsolatuknak, amikor Géza karácsonyra két ajándékot kap: egy csomó könyvet és egy Rozner által készített állatkertet. Géza természetesen inkább a könyvek iránt érdeklődik, mintsem az állatkert iránt, ezért Rozner dührohamot kap. Géza így vall az olvasásról: „Semmit sem akarok, csak zavartalanul olvasni. A játék külső dolgoktól függ, márpedig nekem a külső dolgokra nincsen semmi befolyásom. Egyedül az olvasás az, ami rám tartozik. Minden mást elhárítok magamtól. Egyetlen akaratom van, hogy elkülönítsem magam attól, ami nem tőlem függ. Az egész külső világtól. Kivételt képez az olvasás. Abban önmagam lehetek belül és kívül is” (155). Az olvasás tehát szintén az én identifikációs eljárásai közé tartozik.

Az én megértése és elfogadása metaszinten is érvényesül a regényben. A szerző több ponton is magáról az írásról, az írás folyamatáról tesz megállapításokat. Például: „Az írás első számú feltétele, hogy az ember elfogadja önmagát” (183). Az ember tehát akkor képes írni, ha már elfogadta önmagát. Ha ez egy alapvetés, akkor az önéletrajzi ihletésű regényeknél,

mint a *Magyar Copperfield* is, ez hatványozottan igaz lehet. Az írás tehát az én megértési folyamatának egy állomása, jelesül a végpontja: önmaga elfogadásából fakad, az identifikációs folyamat lezárásának tekinthető. A szerző ráadásul még bármiféle hazug póz felvételét is elveti ebben a folyamatban, hiszen azt írja: „Márpedig álom hazudhat – önéletírás nem” (183). A megértés legmagasabb, legőszintébb fokaként jelenik meg a regényírás. Ez az olvasat azért tud érvényes lenni, mert a szerzői én és az elbeszélői én nagyon közel kerül egymáshoz, szinte teljesen fedik egymást.

Írásom bevezetőjében a jellegzetes Bereményi-féle hangról írtam. Ez a hang a *Magyar Copperfield* alapját képezi: egy kamasz srác gondolkodása rajzolódik ki a 20. századi Magyarország közepén, mindezt úgy, hogy sebesvonatként robogunk végig közel 20 év történésein a dinamikus mondat szerkesztésnek köszönhetően. Minden benne van ebben a regényben, ami Bereményi. Hiszen ő maga van benne.

(Bereményi Géza: *Magyar Copperfield*, Magvető, Budapest, 2020)

HORNOK MÁTÉ

Falak mögött

Babarczy Eszter első szépirodalmi műve *A mérgezett nő* című novelláskötet. A művészetfilozófiával és eszmetörténettel foglalkozó szerző a nőiség témáját járja körül a könyvben helyet kapó 22 novellában, amelyek többsége valódi gyöngyszem. Miként a kötetcímből sejthető: nem könnyed és szórakoztató módon ábrázolják e történetek a nővé válásnak, a női szerepeknek, a családhoz, szülőkhöz, gyerekekhez, férfiakhoz fűződő kapcsolatoknak, valamint a különböző életkorokban átélt testi és lelki szenvedéseknek a kérdéskörét, hanem leginkább nyers őszinteséggel, kijózanító nyíltsággal, ugyanakkor rendkívül olvasmányosan, érdekfeszítőn és lebilincselően. Minden novella más és más női sorsot ábrázol, de ezek a sorsok több ponton érintkeznek, egymásba szálazódnak, összeolvasva gazdag történetsszövetet képeznek. Központi szereplőjük a mindenkori nő, az Örök Nő, aki már kislánként kezdi megtapasztalni saját nőiségét és az ehhez társuló mintákat, elvárásokat, majd szép lassan növekszik, előbb tinédzserré, majd felnőtté érik, és látjuk középkorú, aztán pedig idős asszonyként is felbukkanni egy-egy történetben, miként olvasható is a címadó novellában: „Lehetsz most kislány kicsit, de íveld, járd be, amit elképzelni sem bírtál, a kezécsókolomot és a nénit, a méltóságteljes idős asszonyt a villamoson, az elsimult életű dédnagymamát. [...] Fogadd úgy az öregséget, ahogy nőnek kijár.”

Ez a nővé válási folyamat már a születéssel megkezdődik. Azáltal ugyanis, hogy adott egy gyerek neme, máris körvonalazódnak az adott

princípiumhoz, jelen esetben a nőiséghez kapcsolódó elképzelések, amelyek kódolva vannak a társadalom egészében. „Mifelénk úgy tudták, a nő szenvedő szerkezet. A férfi: agresszív ágens” – mondja ki az egyik novellahős, és lényegében ezen „szereposztás” szerint alakulnak az írásokban kifejtett sorsok is. A nőknek meg kell találniuk önnön helyüket a társadalomban, miközben folyamatosan szembesülnek a női szerephez kapcsolódó elvárásokkal, amelyeket részint a közeg generál, részint pedig különböző minták alapján saját magukkal szemben támasztanak. Milyen nőnek lenni itt és most, Európa ezen szegletében, a 21. században, az internet és a globalizáció idején, az önmegvalósítás korában? – nagyjából ezen alapkérdések köré szerveződnek A mérgezett nő történetei, és miként sejthető, a válaszul szolgáló sorsképletek nem szívderítők.

Felvetődik például a kötet első novellájában, mintegy felütésként, hogy a nővé válás kezdetét sokban meghatározza a felnőtték, az idősebb generációk hozzáállása. A nagymama és unokája viszonyát például megmérgezheti a „te nem a mi fajtánk vagy” kijelentés, amellyel az idős asszony ítéel és kategorizál, és ebből a nehezen értelmezhető skatulyából már valamiféle büntudattal kénytelen továbblépni a gyereklány. A felnőttek véleménye gyerekkorban még különösen számít, ezt tükrözi a Nyaralás című novella diáklányának története is, aki drasztikus fogyókúrába kezd, mert a tanárnője őt barokk alkatúnak titulálta. „Téri néni a barokk alkatot saját magán szemléltette, a nagyfiúk azt mondták róla, könnyebb átugrani, mint megkerülni.” Szintén a testképtorzulás problémájával néz szembe az Emlékpogácsa című novella kiskamasz testvérpárja is, akik sajátos valálásként élik meg a táplálkozáshoz való viszonyukat. „Mi tudjuk, hogy mik vagyunk: Anyag vagyunk, maga a tökéletlenség. Félkészek vagyunk. Mellek és csípők és combok, gödröcskés fenékpofák és puha nyakak kezdünk lenni, amelyeket irtózatoss erőfeszítéssel próbálunk kordában tartani. Az Anyagot el kell tüntetni a világból, ez volna a fő feladatunk, ez a tizennégy és tizenöt éves lányok feladata. Én beveszem és kihányom, ő viszont összeszorított szájjal, szigorú szemmel nézi, vékony és undorodónak látszó ujjakkal toszogatja a tányérjában” – vallja az egyikük, a húgát semmielőnek, önmagát harmadnapevőnek nevezve: „Nem olyan rég még semmielő voltam, a húgom vallásán voltam, diadalmas, kíméletlen tizennégy éves éhezőművész. [...] Mostanra mindenevő lettem. Harmadnapevő.” Büntudattal és szégyenkezve fal tehát, majd minden roham után könnyít magán a mosdóban. Táplálkozásukat ők maguk is deviánsnak tartják, de képtelenek változtatni rajta, hiszen az evészavart lelki okok generálják: „Mindannyian félünk. Húgom fent a hegyen, csontfehér sziklákon. Én a kásahegyben, belső örvényekben” – mondja, problémájuk okát a szeretetlenségben feltételezve: „Az a bűnöm, hogy nem bírom megszerettetni magam. Az a bűnöm, hogy nem szeretnek, nem bírnak szeretni.” A szeretet hiánya, a magány, a kiszolgáltatottság, a sérülékenység számos egyéb

módon manifesztálódik még a történetekben: például szökési kísérlet, önmagának okozott sérülés, szabados szexuális magatartás formájában, és a cselekedetek minden esetben segélykiáltások, a novellahős egy jó szóra, elismerésre, némi empátiára vágyik.

Az anya-lánya viszonyok több perspektívából kerülnek megvilágításra. A Mellblog című, a kötet egyik megrendítő novellájában az édesanyának leműtik a mellét, a lánya pedig, kismamaként, épp a szoptatást gyakorolja. Tragikum és sorsszerűség párhuzama a történet, melynek sajátos párja a rákövetkező írás, ahol is a haldokló anya arra kéri a lányát, hogy segítsen neki méltósággal meghalni. Ebben az elmúlás és a halál motívuma mellett az anyahiány válik hangsúlyossá: „Szükségem van egy anyára, aki megbocsát, [...] aki felemel, mint egy jó szagú angyal, helyet csinál a fejemnek a vállá hajlatában, és azt mondja, zsimbi-zsombi, zsimbi-zsombi, aludj csak, aludj nyugodtan, nincs már semmi baj” – mondja a főhős, aki az anyaságot, az anyai létet a feltétlen szeretettel azonosítja: „Anyá az, aki akarja, hogy élj. Hogy létezz. Egy feléd forduló arc. Ez anya. A többi arc ideiglenes, de anya nem, anya ragyogása mindig ott van, ha elfordul, akkor is.” Az anyasággal kapcsolatos elköteleződések a kötetzáró „öregségnovellákban” is megjelennek, amelyekben anyák szembesülnek az évek pusztításával, a test önfeladásával, az elmúlással, és a gyerekeik asszisztálnak ehhez, kétségbeesett szemlélőiként az élet végességének, a halálnak való kiszolgáltatottságnak. Több szereplő sorsa az idősök otthonában ér véget, idegen falak között, amelyekről úgy érzik, hogy eltakarják őket a világ elől. E „rejtettség” ellen emel szót a szerző azáltal, hogy sokszor intim, személyes témákat feszeget, olyan problémákat tematizál, amelyekről ritkán szokás beszélni. Ilyenek a többi között a nők szereplehetőségei, a női szerep kényszerei, a méltóságért, szeretetért, önmagunk elfogadásáért és elfogadtatásáért folytatott küzdelmek, vagy akár a környezetünk, életmódunk által okozott hatások: mint a divat befolyása az egyénre vagy a vásárlási kényszer, amellyel sokan a bizonytalanságukat kompenzálják.

E sorba tartozik a kudarctól való félelem is, hogy az ember nem nő fel a feladatához, hiszen „a nők életét eltéríti és kimeríti a család, a kötelesség”, és nehéz egyben tartani a családot, amelyet egyébként is „rejtett mintázat feszít szét, a történelem mintázata”. A családon belül örökölt minták azonban fennmaradnak, úgy sorjáznak a felmenők között a nőalakok, ahogy „a fájdalom, a tehetetlenség és a harag szobrai”. E szobroknak állít emléket Babarczy Eszter sajátos novella-panoptikumában, amelynek minden terme ismerős, ugyanakkor meglepetést is rejteget, és jólesően fájdalmas elkalandozni benne.

(Babarczy Eszter: *A mérgezett nő, Jelenkor, Budapest, 2019*)

CSÍK MÓNIKA

Őskor, egészen másként

Filozofikus esszéregény – talán ez az a kategória, amely Kilián eddigi munkásságát betakarja. De azért is zavarba ejtő a művek sora, mert tematikailag nem kapcsolódnak egymáshoz, viszont belső kohéziójuk megvan, a látomás, a vízió, ahogy a mű problematikája felépül és kibontakozik. Számomra a *Kártyaszeánszban* és *Tengeriben* valósulnak meg ezen kompozíciós elvek igazán. De találtam néhány gondolatot a *Tengeri* című regényben, Harlequin és Hermész párbeszédében, mely a kiliáni prózaírás működését jellemzi. Ahogy a hamvasi regény a beavatás egy fázisa, úgy Kilián hasonló elveket vall a maga opuszával. Az emberiség fejlődésének mitikus előadása, a mitizált történelem végül is hasonló végeredményre kell hogy jusson, mint az igazi, csak a belső motivációk tekintetében tér el egymástól a két „mese”.

A vaskor időszámításunk előtt négy-öt évezreddel vette kezdetét, és gyűjtőpontjában a vas megmunkálása áll, a vasszerszámok felfedezése, és a vasfegyverek előállítás. Sok oka volt e váltásnak, a rézbányák kimerülése, az új nyersanyagok tartósabb volta, a hettita örökség felvállalása és továbbvitele.

Kilián nyilván nem elégszik meg ezzel a magyarázattal, az ő szemléletében meg kell születnie a rendkívüli személynek, amely már a fa mítoszában jelentette az erőt, az észet, a kifundáló akaratot, itt is, vaskorszak hajnalán megjelenik, Uther személyében. Uther, a hős, az ádáz, az utherhős, a páni misztériumok örököse. A regény kezdetének ő főhőse, aki zsarolja az embert, s a vasból mindig a maga igazát kalapálja ki. És a fegyverek közül kiemelkedik a kard, „A kard hős, hősködik a csatatéren, nyoszolyán,...a kard, mint nyelv, a kommunikáció új formája, „mely gyökerestül vágja ki a tudatlanságot”. És megöröklí a három világot. A bűbáját, a kárhozátét. A harmadik elveszejtett önmagáé. Amelyet a vére fest. És így zsarolja az embert, így jön létre a rend illúziója,

Uther küzdelme nem hiábavaló, s mögötte ott van Pán szelleme. S Uther megpihen, révületbe ér, és a pihenésből új életre támad, hogy a munka tegye még nagyobbá.

Kilián itt is 12 fejezetre osztja regényét, amely fokozatosan jut el a fizikaitól a szellemi szféráig. A civilizációs fejlődés etapjai egy-egy fázison keresztül jutnak magasabbra, sajátos antropológiai nézőpontból szemlélve a történeteket.

Esszéregényről beszéltünk, de itt már eltűnik a regényesség, sajátos esszékkal találkozunk a különböző fejezetekben. Ezek az elméleti fejtegetések mitológiai lenyomatát képezik a valós történeti lenyomatnak.

Uther, a hős, már nem csak esküvel kötelezi alattvalóit, hanem a munkával is. A Letéteményes és a Hajdu, két szolgája, alkalmazottja hajtja végre a gazda parancsait. „A munka makacs” – írja Kilián. Kibontakoz-

nak a tennivalók, amiket nem lehet félbehagyni. „Engedd markodba, mikor kell, hogy nyomj, húzz, ránts, simíts.” „És hajtogatod, hajlítod a mozdulatot – lám, működik a munka. Sajátos munkalélektani fejtegetésekre bukkanunk, „Unalomból az utálat, utálatból a fáradtság... a fáradtságból kötelem válik.” A kalapács minden eszközhöz szükséges. Ahogy az eke is. „Az eke feltöri a törendőt.”

„És a munka világba vettetett. Dologgá lett a dolog... Szerszámmá, alkalmatossággá, alkalmazott tárggyá eredményesült.” Megszületik a viszonyosság. S a továbbiakban Uther és Pánmágus párbeszéde válik sajátos értekező prózává. Pánmágus figyelmezteti Uthert, hogy megtett mindent, hogy „vas mítosza mítosszá legyen”. És a munka lesz a hivatás. Szakrális áhítat és áldozat. Magával ragadja áldozatát. „A munka dohog tovább. Duruzsol. Füstöl.”

A III. fejezet a birtoklás kérdéseivel foglalkozik. A kevesebb és több arányaival. A cserék méltányosságával. Az úr és szolga is ebben a viszonylatban születik. Ahogy a szentencia írja: „Így lett szolga az értéket tevő, úr az értéket szerző.”

És a szerveződés egyre bonyolultabb formákat ölt, a fogyasztás és szükséglet így kapcsolódnak egymáshoz. A birtokosok boldogulása már ennek következménye, az Uthert körülakók így élik tovább életüket.

A következő találmány: a herma. A kézi tehetség alkotó erővé válása. „A Herma mutatja meg nekem, hogyan vehetem eszembe: miként értesülhetek arról, mit birtokoljak.” És Uther mutatványa egyre sikeresebb. Elcsábítja a férjezett nőt, övé lesz Kecsegő és Linümette. A birtoklás vágya indítja újabb és újabb építésre, várra, csarnokra, templomra. Ezért válik emberfelettivé: bálvány lesz belőle. Ám a várúr elbukik a tündérek bosszújától. De nem végleg, mert feltámad. „És szabad uralkodhatnékját meghaladja felsőbbrendűsége önuralma.”

A kiliáni társadalomfejlődés következő etapja a falu. Itt a szervesség dominál. A család, a rokonság. És azok a néprajzi formák, amik a társas együttlét nyomán kialakulnak. Fonók, tollfosztók, akik a Csízió szerint cselekszenek. Így alakul ki a szántó-vető méltósága, aki a gyógyításhoz is ért.” Forog az időkerék.” És szinte antropológiai-néprajzi pontossággal folyik az élet, Kicszerélődnek a mesterségek, ki mihez ért. De Uther nélkül nem megy. Alattvalói egyre gyűlnek. Ő maga várában díszleg, egyre birtokol, egyre dorbézol. S a falu végtére megtörik, felváltja a város. Amely források körül alakul. Kilián tétele a következő: „A város lételeme, hogy közöl – hogy közlekedik.” A fejezet ezt részletezi, megalkotva azokat a társadalmi cselekvési formákat, amik eddig nem léteztek. A város ír, olvas, szüksége van a levélre. Szállít, utaztat. Megörökíti magát. „A gyűlés városi lelemény.” És „Sorakoznak rendben a szükség nemei.” Megjelenik a polgár és az ő igényei. De Uther nélkül nem megy. A gépet is ő erőlteti. És a város épül, gyarapszik, megépülnek a templomok is.

Aztán az ipar templomai, a gyárak, az üzletek. Iskolái pedig kőbe vésik a továbbiakat.

A Tallér fejezet a kereskedelem kialakulását taglalja, talán érdekesebb a Politika fejezet, „amely kitalálja az eshetőség egyetlen irányát.” A falka felemel, irányt szab, a köz letéteményese. „A politika bűvölet. A közéletet a politika borítja virágba.” Két olyan megállapítás, amely végig húzódik a fejezeten. Megjelenik a forradalom, amely ítélkezik. És mindez Uther szája íze szerint. Kilián egyre növeli a nagyságrendet, a következő fejezet a *Birodalom* címet viseli. A politikai hatalom logikusan jut el ezen kategóriáig, de már ott a lételeme, a törvény: „a birodalom terjeszkedik”. És lényege az adó, amit minden áron fizetni kell. Uther is birodalmat álmodik, tervez, tanul. De a császár egyszer meghal, a birodalom szétesik. Ám a tanulságai tovább élnek, „a birodalom örök nosztalgia”.

A törvény lényege az eskü. Megszegése a bűn. És a vád és a bűn kiegészíti egymást. S ennek velejárója a per. „A pör tetemre hív – pompás, de gyalázatos.” El kell viselni a törvény tortúráját, a törvény mindenre rátelepszik. És mindig és mindenütt győz.

Így kell eljutni a háborúig, mely a társadalom elemi megnyilatkozása. És már a gyermek játékaiban benne van. A csata és a csatatér fizikai romlás, amelyet az ellenfelek kölcsönösen okoznak egymásnak. Uther ebből a játékból nem maradhat ki. A hadak egyre vonulnak. Uther az egész világot akarja legyőzni, minden eszközt bevetve. És a háború egyre bonyolultabb formákat ölt. Egész gyilkos hadigépezetek szerveződnek. És eljön a háború abszolútuma. A forradalmárok és a konzervatívok vívnak egymással. Ebben a lehetetlenülésben – hisz Uther még több háborút agyal – elveszti énjét a hódító és meghódított. A háború célja is kikopik, marad a háború. Ágáljon a fondorlatos dobpergés. Uther szolgálai, az utheristák csodakészülékeket alkotnak. De megtörik a varázs, a vezér magára marad. És eltűnik az űrben.

Ennek a borzalomnak a feloldása a nő. Aki kezdetben a vágy tárgya, később a családi fészek őre. A férfi kedv és erkölcs diktál, kialakul a nő szerep, a végleges szolgaság a tűzhely mellett. Áldozattá teszik kényszerítői. Ugyanakkor a konyha művészete egyre kíváncsabb lesz a kívülállók szemében.

A hímdominancia nem csökken. A női hivatás a gyermekek fogamzása és szülése. „Odaadó és kitárulkozik.” Olykor kéjtanyákon él, melyekben ezernyi fondorlat található a csábításra. „Ám az eufória elmarad, a nő magára marad a gyermekével. Ha özvegygé válik, kap némi elégtételt a rámaradt örökségtől. A nehéz időszakban boszorkánnyá válik, vasorrú bábává. Különös praktikák birtokában mindent megszerezhet, amiről az író némi képet ad. De a lényeg: „A hím kitalálta, a hím elveszejt.” Azt is, hogy néha kivételes pozícióba jut. És a hímek aléltan elfekszenek, a nagy hatalmú hitveseik pedig uralkodnak.

Kilián eddig jogi, szociológiai, közgazdasági kategóriákban gondolkodott, a végső fejezet azonban kilép ebből. Eszmény – mondja a XII. (záró) fejezetcím. Ami lehet esztétikai vagy etikai jellegű. Amelyben a dogma dogmává válik. És kánonná. Amit próféták hirdetnek az egész világon. (Példákat is mellékel az író.)

Pán halála megtermékenyítően hat, hamvai szétszóródnak a vidéken. S az urnapor hímporrá válik.

Javítson vagy javuljon – ez a kérdés. A válasz: „Javít és javul.” Az eszmény jelenít, hatni jött. Megtalálja és kimondja a szót, a csatlós, a számkivetett csalatott. Ha mindez lejátszódik: az eszmény teljes fényében megjelenik. A lényeg: „kimondatik az EGYSZÓ.” A két lat a két oldalon pedig kiegyenlítődik. Beteljesedik az eszmény! És mind kiderül: Az eszmény a remény. Ahogy az író a záró motívumot írja: „Esteledik a vas mítoszában. ...az idő mítosz köszönt ránk.”

Nem könnyű olvasmány Kilián „regénye”. Nem akarja terhelni szövegét jegyzetekkel – lényegében esszéit –, de iszonyatos mennyiségű ismeretet terhelt az előgörgő mondatokra. Amikor olvastam a vérbő fordulatokat, eszembe jutott Kodolányi is. A Vízözön és az Új föld, új ég. Ám ezek valódi regények, Gilgamesh a középpontban. Ám itt Pán és udvara, vagy Uther jobbra csak szimbólumok, az író szerepjátszó visszhangjai. Míg a fa mítoszában némi mesés jelleg átderengett, itt a vaskorban erre már nincs mód. Kilián hihetetlen leleménnyel és nyelvi erővel fordítja át a valós történelem szárait valami mitikus előadásba. Tanítása – bár ez nem nyilvánvaló – okító jellegű, amelyet a naív olvasó orákululummá tehet magáévá. De visszatérhetünk a hamvasi beavatásra, a kiliáni szöveg valamely sziklafalra rótt ismeretlen mű fordítása is lehet. A fordító, az író pedig kajánul figyel, miként alakul át a valós történelem folyása parodisztikus (mitikus) látomássá.

(Kilián László: *A vas mítosza, Napkút, 2020*)

PÉNTEK IMRE

Egy szenvedélyes könyvböncnok

A *Korunk lenyomata* értő, gondos válogatás Sándor Zoltán 2005 és 2020 között vajdasági és magyarországi lapokban és folyóiratokban megjelent könyvkritikáiból. A kilenc fejezetre osztott, majd 300 oldalas testes könyv kilencszer hét (minden fejezet pontosan hét könyvkritikát foglal magában), összesen tehát 63 könyvkritikát tartalmaz.

Fejezeteit külön közcímekkel látta el. A Fekete J. Józseffel foglalkozót nagyon találóan *Az alakváltás breviáriuma* címmel, hiszen az író – Szentkuthy Miklós műveinek nagy ismerője és elemzője arról közismert, hogy –

különböző műfajú és egyedi felfogásban fogant műveit más-más – Fekete J. József, Nettitia K. Froese, Ephemeria Silver és Mihályi Czobor – néven jelenteti meg. Sándor Zoltán kérdésére, hogy hogyan férnek meg egymás mellett különböző szerzői entitásai, Fekete J. József többek között a következőt válaszolta: „Egyáltalán nem zavarják egymás köreit. [...] Nagyon pontosan észrevételezted, hogy önálló szerzői entításokról, nem pedig alakmásokról van szó. A hasonmás ugyanis egyetlen énen belüli drámai hasadás, megkettőződés, a másik létező én felismerése, ami hátborzongató, akárcsak egy angyal megjelenése. [...] A belőlem táplálkozó entításoknak nincsen ilyen identitásproblémájuk, nem rendelkeznek egymás tudásával, egymástól eltérő tapasztalatokat birtokolnak a világról, különbözik élményviláguk. Ez viszont korántsem jelenti azt, hogy ne tanulnának egymástól, és a megszerzett tudást ne érvényesítsék munkáikban, bár amennyi befolyásom lehet heteronímiáimra, igyekszem, hogy maradjanak meg velem együtt amatőrnek.”

Sándor Zoltán a vizsgált könyveket igyekszik mindig sokoldalúan, teljes komplexitásukban megközelíteni. Lelkesen mutat rá – ha olvasás közben ráakad – merész témaválasztásukra, társadalombírálatukra, nyelvi cizelláltságukra, egyéni sajátosságaikra, esetleg formai újításaikra, de tud bírálni is. Kiemelése, idézetei elég ritkák, de bizonyító értékűek. A válogatásoknál gyakran tesz javaslatot rá, ő mit tart közöttük tematikai kakukktojásnak, vagy a teljes kötet szempontjából gyengébb alkotásnak, s ezért ő mit hagyott volna ki belőle. Mint az állandóan, szenvedélyesen, de hivatásszerűen is olvasó emberek, ő is egy-egy író több, ha nem is minden művét ismeri, s így kritikaírásai során néha összehasonlítja az éppen tárgyalt művet az író előző alkotásaival – akár pozitív, akár negatív szempontból. Néha a szerző állításainak ellentmondásaira is rámutat. Például Gion Nándor a *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című, naplóját, interjút és más írásait egybegyűjtő posztumusz kötetben másként nyilatkozik az Új Symposionról 1968-ban Hornyik Miklósnak, s ismét másként 2002-ben Elek Tibornak. A kritikus egy-egy mű tárgyalásakor igyekszik a lényeges közléseket megragadni. Például Elek Tibor *Irodalom és nemzeti közösség* című válogatott esszékötetéről szólva írja: „Meglátása szerint napjaink írástudóinak árulása nem abban rejlik, hogy bekapcsolódtak a közéleti, politikai vitákba, hiszen ez természetes és az sem baj, ha közben nem feledkeztek meg saját világnézeti értékválasztásukról, árulásuk leginkább abban ragadható meg, hogy lemondtak az előítélet-mentességről, a tárgyilagosságról, a szemben álló érdekek és nézőpontok jogosságának elismeréséről, a másik igazának megértésére és figyelembevételére irányuló törekvésekről, s ily módon maguk is aktívan részt vettek (és vesznek) »a törzsi háborúk gerjesztésében«. „– Néha vitába is száll a szerzővel: Kemény István *Lúdbőr* című kötetében „a magas irodalommal meglehetősen keményen bánik, különösen saját műfajával, a verssel szem-

ben szigorú:” a „magas” irodalom nem igényli, hogy lúdbőrösen olvassák és hallgassák” hiszen „[a]z irodalomnak mintha semmi más legitim témája nem maradt volna, mint saját maga”. Igaza van a szerzőnek? Igen, mert az irodalmi elit egy része szeret „kivételezettként” tekinteni magára, mintha az irodalom – képletesen szólva – csak nagyestélyiben lenne elfogadható. Másrészt pedig nincs igaza, mert az igényes irodalom mindig megtalálja az utat olvasóihoz – a legjobb érv erre a megállapításra a szerző költészete és éppen taglalt esszékötete.” Könyvkritikáinak többnyire találó, lényegre tapintó címeket ad. Például Géber László *A Szigetlakó* című kötetét elemezve ezt a címet adja írásának: *A csendes lázadó*. Sinkovits Péter *Vérkli* című válogatott tárcakötetéről pedig a következő címen ír: *A tűnődés dicsérete*.

A *Társadalmi háttér* című fejezetben Elek Tibor, Bánki Éva, Sinkovits Péter, Gion Nándor és Géber László könyveiről értekezik.

A *Sorsalakító történelem* című fejezet a történelem visszasságairól rántja le a leplet. A megszólított írók: Majoros Sándor, Végel László, Kováts Judit, Závada Pál és Csabai László. Kováts Judit *Megtagadva* című regénye és Závada Pál *Egy piaci nap* című regénye a holokauszt bizonyos közegekben máig szinte kibeszélhetetlen, magát a valósággal a bőr alá fészkelő traumáit boncolgatja. Kováts Judit *Elszakítva* című hiteles korrajzú regénye az 1945 és 1953 közötti Csehszlovákiában és Magyarországon lejátszódó, a jogfosztottságtól, vagyonekrobzástól, koncepciók perektől és internáló táboroktól terhes időszak traumáit dolgozza fel, míg *Hazátlanok* című vallomásos műve a késmárki Lilli Hartmannak és német gyermektársainak csaknem egy évtizedet felölelő emberpróbáló sodródásáról, gyermektáborokban való szenvedéseiről fest megrázó képet. Majoros Sándor *Az ellenség földje* című novellái egyszerre ismeretterjesztőek, szórakoztatóak és az első világháború boszniai eseményeinek irodalmi feldolgozása tekintetében hiánypótlóak. Csabai László *A vidék lelke* című elbeszélései „a huszadik század mozgalmas társadalompolitikai változásainak kiszolgáltatott vidéki kisemberek mindennapi küzdelmeibe nyújtanak betekintést.” Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret földje* című regényének Sándor nyolc teljes oldalt szentel. Közcímei: Kisebbségi helytállás, Nemzedéki szembesülés, A multikulturalizmus vége és Szépirodalmira stilizált kordokumentum. Egy idézet belőle: „Az Ígéret földjét folyton felszabadították. Mindig megünnepelték a felszabadítókat, és az új felszabadító mindig az előző alól szabadított fel. A város történetének alakulása jól kivehető a Szabadság tér leírásából, ami bizonyos értelemben az emberi gyarlóság szimbólumának is nevezhető: itt ünnepelték a szerb felszabadítókat 1918-ban, itt gördültek be 1941-ben Horthy harckocsijai, itt üdvözölték Tito stafétáját, és itt bömbölték, hogy sohasem akarták a titói utat járni. A kilencvenes évek hajnalán az elbeszélő hős nem véletlenül veti föl a nemzedékinek is nevezhető kérdést: „Hazugság volt

minden? Valótlanágban éltem? Csakúgy, mint apám, előtte meg nagyapám. Az egész város, az egész táj hamis volt.” Elemzése végén Sándor azt elemzi, miért tartja Végel könyvét esszéregénynek.

A rendszer és ellenségei Tompa Andrea *Omerta*, Király Farkas *Sortűz*, Dragomán György *A fehér király*, *Máglya*, *Oroszlánkórus* és *Rendszerűjra*, valamint Bodor Ádám *Sehol* című művét elemzi. Sándor Zoltán jól tud választani. Korszakfestő, sorfordító, művészileg is elsőrendű műveket elemez bennük. Többségük több (újra)kiadást is megért már, sőt számtalan nyelvre lefordították.

A Jelenbe ágyazott jövőkép című fejezetben Kalász István *Határidők*, Bene Zoltán *Aramszünet*, Totth Benedek *Az utolsó utáni háború*, Jászberényi Sándor *Az ördög egy fekete kutya*, Jódal Kálmán *Agressiva*, *Végh Attila Virrasztó Jenő álmai* és Térey János *Káli holtak* című művei kaptak helyet – jelölve annak, Sándor Zoltán érdeklődése milyen sokoldalú, s az új, a más, a többitől elütő, a kísérletező kedvű, vagy (jövő)kutató szellemű művek is érdeklik.

A Nem gyengének való vidék című fejezet kínálata: Spiró György *Kémjelentés*, Grendel Lajos *Rossz idők járnak*, Csenger Levente *Murokszedők és Egyszer majd el kell mondani*, Parti Nagy Lajos *Az étkezés ártalmasságáról*, Fehér Béla *Kossuthkifli*, és *Jelenetek egy vakondúzó életéből*. Akad itt minden. Antiszemizmus. Rendszeres iskolai verések, amelyeket nem öncélú szadizmus vezérel, hanem a tudatos elképzelés, hogy a gyereket meg kell alázni, akkor lesz belőle jó alattvaló. Jogtiprás. Sógorkoma-jóbarát alapon szerzett fontos pozíciók és igazgatói állások. Az 1968-as és 1989-es esztendőik csapdahelyzetei. A mohón várt rendszerváltás okozta csalódások. Megalkuvások. Lelkifurdalásból érzett büntudat. A kegyvesztettség miatti szenvedés. A már csak a túlélésnek alávetett mindennapok. A „karvalykapitalizmus” megjelenése a várt egyenlőség helyett. Az agrárszegénység kegyetlen voltának ábrázolása. Az általános kilátástalanság és lepusztulás. A részvétlenség. A privatizáció, „racionalizáció” és korrupció. A feketén dolgoztatott munkások védtelensége. Az elesettek, öngyilkosságba kergettek, vagy „takarásul” annak minősítettek, akiket ez okból el sem akarnak temetni. Az újprimitivizmus. A fantasztikus vidám burjánzása. Megváltozott szóhasználat. A dúsitott realizmus. Az ezotéria elharapódzása. A bizzarr. – A kritikus olykor – ez mind a kilenc fejezetre vonatkozik – nagy tekintélynek örvendő szerzőknek is odamondja, hogy novelláinak esztétikai értéke bizony eléggé eltérő. Hogy történelmi információi szerint olykor nem hitelesek. Hogy a feszesebb történetvezetés a művek előnyére vált volna. Hogy kötete második felében gyengébb alkotások kaptak helyet. Hogy gyakran átcsap az öncélú szellemeskedésbe. Hogy gyakran túllő a célon, elbeszélésének nincs íve, humora mesterkélt és az olvasónak az az érzése, hogy ily módon a végtelenségig folytatható. Regényhősei, karakterisztikus vonatkozásaik megrajzolásán túl kidolgozatlanok maradnak. Stb.

A *Magányra ítélt*ek fejezet vizsgált művei: Esterházy Péter *Esti*, Takács Zsuzsa *A sóbálvány*, Bán Zsófia *Lehet lélegezni*, Farkas Péter *Kreatúra*, valamint *Johanna*, és *Nehéz idők*, Oláh Tamás *Visszafelé*. – Sándor Zoltán kritikái olykor szellemesek. Példának az Esterházyról szólóból idézek: „Az irodalom a valóság és a fikció viszonyát jeleníti meg, s lényegében Esterházy Péter is ezzel a viszonnyal foglalkozik – alkotói habitusából kifolyólag komoly játékossággal szórakozik rajta. [...] A valóságot teljes mértékben beirodalmazni vágyó szerzői ouvre-nek köszönhetően ezeregy átjárás fedezhető fel Esterházy regényei között, utak és ösvények születnek, amelyek összekapcsolják az író köteteit az irodalom egyéb darabjaival. A kibogozhatatlan összeszalazódást részben a szerzői tudatosság, részben pedig maga a szöveg hozza létre. Fáradhatatlan bolyongása és kalózkodása az irodalmi vizeken Esterházyt ezúttal a modern magyar irodalom egyik leg-sajátosabb egyéniségéhez vezette: Esti Kornélhoz. [...] A magától értetődő Kosztolányi-átíraton túl Esterházy számtalan jelölt és jelöletlen idézetet, vendégszöveget, irodalmi művek és személyek megidézését, a közéletben használandó frázist, dalszöveget épít be szövegfolyamába, neveket emleget: közismert személyiségeket és irodalmi hősöket, élőket és holtakat. A posztmodern, jelzéstelen idézés gyümölcsöző technikájának nyilván még a posztmodern utáni korban is szép számban vannak megkérdőjelezői, akik azt vallják, hogy az olvasónak joga van tudni, hogy egy szövegen belül mi az idézet és mi nem az. Elgondolkodtató meglátás, azonban az olvasónak is joga van műveltnek lenni. [...] Mindenképpen normaszegés történik, de a szerző nem úriember, hogy ilyesmivel bíbelődjön.” – Bán Zsófia novelláskötete kapcsán a kritikus megjegyzi: „A Rio de Janeiróban született író, esszéista *Lehet lélegezni!* című prózakötetében hangsúlyos szerep jut a képeknek, nemcsak a szerző kiváló képalkotói képességének tekintetében, hanem olyan értelemben is, hogy több novella – köztük a címadó is – egy adott kiállítás, festmény, vagy installáció alapján íródott. [...] Ez az eljárás mód több novellára is vonatkozik. Egyébként ez a képekhez való erős kötődés Csík Mónika *Instant* című kötetére is vonatkozik, ő ugyanis a kötet prózáinak zömét fényképek alapján írta meg. Farkas Péternek *Kreatúra* című prózakötete az embernek az éhséggel, a magánnyal és a félelemmel való szembesülését örökíti meg, amely „a testi és a lelki szenvedés legmélyebb bugyraiba kalauzolja az olvasót”. Ez Farkas Péter *Johanna* című kötetével is eltérhetetlen rokonságot mutat fel, ugyanis az „őrült” spanyol királynő személyében, mielőtt elrohadt volna negyvenhat esztendeig tartó toronyfogságában, ahová saját gyermekei záratták, szintén ötvözve vannak az *éhség*, a *magány* és a *félelem* testi és lelki szenvedései. Ami regényé varázsolja a *Johannát*, az a mű költői nyelve. Farkas Péter lírai futamai és a maguk kegyetlenségében borzongatóan szép leírásai a szerzőre jellemző emelkedettséggel képesek visszaadnia kötet szenvedő alanyai világának sivár hangulatáét, saját vesztébe torkolló világunk reménytelen voltát.”

Az *Irodalmi meditációk* fejezet görcső alá vett művei: Jász Attila *Csendes Toll élete*, Danyi Zoltán *Hullámok után a tó sima tükre*, Szögi Csaba *Korai orgazmus*, és *Mint ami lent van*, Csík Mónika *Metszetek*, *Instant*, *Hattyúnyakú*. – Sándor Zoltán rendszeresen ír filmkritikát, s ebbéli szóhasználati gyakorlatát olykor könyvkritikáiban is alkalmazza. Például Danyi Zoltán prózakötete kapcsán megállapítja: „Filmes hasonlattal élve a szerző precízen összevágott mozgójelenetek helyett statikus diafilmkockák összeillesztésével komponálja alkotásait.” Időnként pedig az inspiráló szöveg költői megfogalmazásokra ragadtatja. Ugyancsak Danyi kötetével kapcsolatban jegyzi meg: „Olyan ez a próza, mint a megtestesült csend, mint az almavirág színű hópelyhek, amelyek »mihelyt a vízhez értek, azonnal elolvadtak, és nyom nélkül eltűntek, mintha nem is léteztek volna soha, miközben a hely, ahova estek, utána már mégsem volt ugyanaz«.” Szögi Csaba regénye kapcsán pedig így méliázik: „Szögi Csabának nem vallása, hanem hite van, amiből kifolyólag nem a cél elérése, hanem maga az úton levés motiválja cselekedeteit, így műve is olyan, akár egy folyamatosan újrainduló keringő: az álmodó ember keringője a „tao macskakövein”.

A *Leszámolás az illúziókkal* sorrendben utolsó fejezetében „terítékre kerül”: Csobánka Zsuzsa *Majdnem Auschwitz*, Döme Barbara *Nők cekkerben*, Czapáry Veronika *Anyá kacag*, Kovács Jolánka *Jajistenem*, Borbély Szilárd *Nincstelenek*, Tóbiás Krisztián *vasjani*, Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva*. – „Számvetés Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című kötete: a költő számvetése a sors- és kortársakkal, egykori barátaival és a nagy elődökkel, a mindenkori költészettel és az élettel, önmagával és a vajdasági magyar emberrel, s mintha csak összegezni szeretné e szellemi és kisebbségi létbe szorult közösség sorsát, a Juhász Erzsébetet megszólító kötetzáró prózaversében leszögezi: „elkallódunk majd, mint a bitang jószág”. Igen, elkallódunk mind, és „[m]agára marad küszöbünkön a délután.”

Hózsá Éva jóvoltából hozzáértőn megszerkesztett, részrehajlás nélküli objektivitásra, és széles látókörűségre törekvő, színvonalas, színesen változatos, sokrétű és olvasmányos Sándor Zoltán *Korunk lenyomata* című első kritikakötete. Vele egy vérbeli, immár hivatásosnak számító gyakorló kritikust köszönhetünk. Hisszük, hogy jövőendő olvasói közül sokan kedvet kapnak majd jó néhány általa elemzett mű elolvasásához. Molnár Imrének a kötet mondanivalójához szervesen kapcsolódó művészi illusztrációi egyediek és élményszerűek.

(Sándor Zoltán: *Korunk lenyomata*, *Életjel*, Szabadka, 2020)

JÓDAL RÓZSA

Az évkör teljessége, s ami még utána van

Vannak kéziratok, amelyek könyvnek készülnek. Még pontosabban: nem csupán úgy születhetnek meg művek, hogy egy kazalnyi kéziratból a szerző vagy a szerkesztő kiadványt ad nyomdába. A regényeknél megszo-
kott, hogy a terjedelmesebb szöveg az első oldal mondatával kezdődik, s
valahol száz, kétszáz lap után egy utolsó kijelentéssel véget ér. A verses-
könyvek közül 1978-ban olyan újdonságot vehettem kézbe, amit Tandori
Dezső eleve könyvnek írt. *Még így sem* a címe. Egyetlen versregényként
is értelmezhető volt. A szonettek, a balladák, a disztichonok és a sza-
badversek az 1974 és 1977 közötti esztendőkből születési sorrendben
következtek egymás után. Ezt jelenti számomra a könyvnek készült ver-
ses kötet. Versregényt olvashattunk Oravecz Imrétől is a bölcsőhelyéről
(*Szajla*-versek).

Mindenekelőtt e két mű jutott eszembe, amikor Szűgyi Zoltán új köny-
vének olvasásába kezdtem és ez olvasónaplóm írásába fogtam. Az Adán
született, majd Zentán és Újvidéken diákoskodó költő első kötete 1977-
ben látott napvilágot annál a Forum Kiadónál, amely további opuszait is
megjelentette. Szűgyi Zoltán a szerb–horvát háború idején menekült át
az anyaországba, s erről a pályaszakaszáról már az 1993-as *Élet és lélek*
című verseskötete szólt. E mostani – nem kockáztatunk sokat, ha kije-
lentjük – az opus magnus: *Anno* a címe. A latin szó évet (esztendőt) je-
lent, Krisztus születésének évére szokás mondani, hogy Anno Domini. Az
annóból képzett szó az annales, ami évkönyvet jelöl. Még egy könyvfajta,
könyvforma ez. Régi műfaj, de Nádas Péternek is van modern *Évkönyve*.
Szűgyi Zoltán új verseskötete is évkönyv, hiszen éppen annyi részből áll,
ahány nap van az esztendőben. A címlap verzóján három betű: S. D. G. A
latin rövidítés értelme: Soli Deo Gloria. (Egyedül Istené a dicsőség.) Szű-
gyi Zoltán életmottójának is tekinthetnénk ezt, hiszen olvasói tudják róla,
hogy Krisztus által megérintett személyiség, s amikor Budapestre költö-
zött családjával, évekig a Református Egyház Társadalmi Missziójában
dolgozott. (Lásd vallomását a 279. oldalon!) A jelmondat mégis a könyv
szövegeihez, a mű üzenetének teljesebbé tételéhez tartozik leginkább.

Az 5. oldalon található az Első nap, a 370.-en pedig a Háromszázhat-
vanhatodik nap című darab. Tehát szökőévről szól a könyv. De mégsem
itt ér véget. Hanem AZ EGYETLEN NAP című fejezet egyetlen (fél)
oldalas darabjával, melynek a címe: Egyetlen nap. Ez lesz a befejezés.
Nem szokatlan alkotói, sem olvasói módi ez Szűgyi diákkora óta, hiszen
Esterházy Péter *Termelési kisszregényének* megjelenésétől fogva termé-
szetes, hogy egy könyvben ide- s odalapozzunk. Szűgyi Zoltán *Anno* című
kötetét természetesen lineárisan lehet és kell olvasni, a napok rendjében,
de asszociációs terében és idejében a történelmi események, a világ képei
(orbis pictus), a családi történetek, a barátok postái egymással elejétől

fogva interferálnak:”*A nem látható valóságot kell előhívni és megragadni – tépelődött, míg visszalapozott a könyvben...*” (Szűgyi Annójának a hőse írta ezt.)

Leginkább Esterházy Péter *A szív segédigéi* című könyvére emlékeztet engem Szűgyi Zoltán új versregénye. Esterházy azt az édesanyját sirató könyvet úgy szerkesztette meg, hogy minden oldalán a szöveg gyászkeretbe kerülhessen. Nem csupán arról volt szó, hogy a nyomdatechnika segítségével a fekete keret mindvégig figyelmezteti az olvasót az író veszteségére, de arról is, hogy ezzel a látványtervezettel azt vállalta a szerző, hogy minden egyes oldalon egy, önálló, a kötetben sem előre, sem hátra nem mozdítható szövegegysége állhasson. Szűgyi Zoltán *Annójában* is egy nap – egy oldal. És pont. Esterházy a keretezett oldal felső felében olyan mondatokat írt, amelyek édesanyja betegségének stációiról, álmairól, a kórházi látogatásokról szóltak. Az oldalak alsó felére kerültek a citátumok, csupa nagybetűkkel, például a Bibliából a következő rész: „MEGVIGASZTAL, MINT A FÉRFIT, KIT ANYJA VIGASZTAL...” (Idézet Ésaiás könyvéből. 66, 13.) Szűgyi Zoltán versregénye oldalainak is szigorú szerkezete van. A könyv minden lapján az olvasó szeme először azon akad meg, hogy esztendő hányadik napján is tart a versregény hőse, akiről az oldalankénti első mondatok tudósítanak, általában valamelyik triviális mozdulatáról. (Rövidke mondatok ezek, egyes szám harmadik személyű igealakokkal. Látnivaló, e frázisok nagyobb betűtípust kaptak, mint az alattuk álló hosszabb, versnyi szövegek!) A különböző típusú verseket, illetve a feszesen megkomponált szövegeket, a Szűgyi által gyűjtött történeteket a régi Jugoszláviából, a jeleneteket a kisebbségi létből etc. mindannyiszor egy-egy idézet követi a Szentírásból. (A bibliai idézeteket Pánczél András tipográfus kurzíválta.) Tehát amíg Esterházy egy oldalra két egymástól eltérni látszó szövegből komponált egy könyvoldalt, addig Szűgyi az *Annóban* háromból.

Nézzük a Hatodik nap című darabot! A cím után a köznapi közlendő egy mondatban a következő:

„Meggyújtotta a gyertyákat, s nekilátott leszedni a karácsonyfát.”

Az ilyen és ehhez hasonló közhelyeket legmesteribben két kortárs költő ragyogtat föl, kik egyaránt Kormos István szürrealizmusán is nevelkedett, ám mára lírai realizmusuk mágikus: Pintér Lajosra és Villányi Lászlóra gondolok. E Szűgyi-mondat sem nélkülözi a költőiséget, hiszen hatalmas gondolati és képi ellentétek feszülnek egymásnak azzal, hogy az egyik tagmondat a fény hozásáról, de a másik már a megszüntetésről, az ünnepi jelkép lecsupaszításáról, díszeitől való megfosztásáról tanúskodik. Az Epiphánia emelkedettsége és a romeltakarítás melankóliája érintkezett itt szemlátomást.

A nap jeles nap is egyben, hiszen a hatodik nap egyben január hatodika, azaz Vízkereszt. A népi hitélet és a népszokások hagyományait örökítette meg Szűgyi Zoltán a fenti mondat és a Szentírás intelme („*Emlékezzetek meg a messze régi dolgokról.*”) között. Az *Anno* olvasói számára a könyv legeslegvégén az igehelyek jegyzéke szerepel (375-379. p.) Innen tudható, hogy az „*Emlékezzetek meg...*” kezdetű felszólítás Ésaías könyvéből való (46, 9).

Szűgyi Zoltán megemlékezett arról, amiről családja, felmenői sosem feledkeztek meg. Vízkereszt napján ugyanis néphagyomány volt az úgynevezett *Háromkirályjárás*, amelynek címében is ott van, hogy akár karácsonykor a betlehemező pásztorok, január első hetében a királyok mutatják be hódolatukat a Kisjézus előtt. Vízkeresztkor Gáspár, Menyhért és Boldizsár is visz magával barkácsolt jászlat, s abból egy csillagot ugratnak ki. Vízkereszt napján szentelt vízzel töltötték meg a ház lakói a tisztaszobák szenteltvíztartóit a történelmi Magyarország területén. Erről is megemlékezett Szűgyi Zoltán, így engedelmeskedett Nagy László parancsának: „Tisztának a tisztát őrizzük meg, oltalmazzuk az időben”. Ám nem csupán a magyarság körében számított megszentelt ünnepnek vízkereszt. Az ortodox szerb hívők ekkor tartják a karácsonyt, Jézus születését, aki szent énekük szerint is „a tudás fényét árasztotta a világra”.

A gyertyagyújtás motívumát természetesen megtaláljuk Szűgyi könyvének záró részeiben:

Meggyújtotta az adventi koszorú harmadik gyertyáját. (Háromszáznegyvenkilencedik nap. 353. p.)

Megigazította a gyertyát.

*az első karácsony
az új házban
negyedik az új hazában
minden más
és mégis
minden ugyanaz
az asztal
a székek*

*fenyő
díszek*

*ugyanazok
az angyalok*

*élünk
élek*

s a lélek?

(Háromszázhatvanadik nap. 364. p.)

De az ezerkilencszázkilencvenes évekből vissza Szűgyi ifjúságához, amiről a kötet elején emlékezett meg. Azokban az ezerkilencszázhetvenes években Újvidéken készülődött a nemzedékük, Szűgyiek akkor tervezték saját kezűleg „megváltani a világot”. (Huszonötödik nap. 29. p.) A barátok között a költőtársak fölismerhetők: Sziveri János, Tari István, Fenyvesi Ottó... Szűgyi két-három barátból álló asztaltársasága, amely folyóirat szerkesztésre szövetkezett a Gurman vendéglőben, az évek alatt, hogy az evangéliumi számmissztikát is beteljesítsék, annyian legyenek, mint Jézus és a tanítványok: tizenkettő-tizenhárom főre bővült. (A Százhetvenhetedik napon – azaz a 181. oldalon még teljesebb a seregszámla: Csorba Béla, Losonc Alpár, Balázs Attila, Radics Viktória, Maurits Ferenc, Mák Ferenc...)

Szívszorító, ahogyan az elhunyt barátok – akik közül elsőként Sziveri János vett búcsút a Vajdaságtól, az országtól, a nemzedékétől, egyszerűen: a léttől (lásd a Harmincnyolcadik napon!) – hogyan élnek tovább Szűgyi könyvének oldalain. Sziveri János Szűgyi Zoltán egyedi levelezőlapjait üdvözölte a maga postáival, amiket (Radnóti *Razglednicái* után Szűgyi megújított, szabadalmaztatott) a szerző gonddal őriz:

*Jancsi írja Temerinből:
a tegnapi napon megkapta a verses lapom!
és hogy eddig ez a legjobb!
s nyilván azért
mert ez a legjobb!!!
ilyen sorokba tördelve még kitűnőbb!
kéziratban nem tudta ennyire átélni
most nagy hatással volt rá
a békebeli kortársbeli mellett a helye!
de lehet hogy még nagyobb horderejű
rövidsége ellenére is
viszont
a levelezőlapra kéne bélyeget is nyomtatni!
mint amilyen az ő dopisnicáján is van!!*

(Kétszáznegyvennegyedik nap)

A költőtárs arra biztatta Szűgyit, hogy az irodalmi kánonnal nem ellenkezik egyik költő sem, amikor egyedi levelezőlapot tervez, s nem hagyományos folyóíratra vagy könyvre bízva üzeneteit. Nemes Nagy Ágnes, Mátyás Iván és Pilinszky János azzal viccelődtek, amikor a szerkesztőségek ajtóit bezáródtak előttük, hogy majd hímes tojásra festik a költeményeket. Ezen aztán könnyesre nevették magukat. Nincsen szüksége a

szamizdatokra azoknak az írástudóknak, akiknek művészi és morális üzenetei ráférnek egyetlen postai levelező- vagy képeslapra. Szűgyi Zoltán költői jelenlétét 1975 és 1989 között szolgálták az általa tervezett levlapok is. (Lásd még történetükről a 295. oldalon a Kétszázkilencvenegyedik napot!) Tömörségükben is sokat mondó darabok voltak ezek, amelyek közül álljon itt a *Fenyő* című:

Ágában tél. Él.
Ágában.
Zord. Konok.
Tűlevelében vagyok.

Ám most, 2020 adventjén a 380 oldalas könyvüzenetét kell megfejtenünk. A Vajdaság ismert művész személyiségeinek közelében számtalan értékember élt és alkotott, akiknek nevét nem jegyezte föl az utókor, sőt, akiket már pályafutásuk ideje alatt sem vett kellőképpen komolyan környezetük. Szűgyi megörökíti kötetében Tóth István pedagógus és könyvtáros alakját. „Kismonográfiákat írt. Feldolgozta a helyi sport, a futball és a női kézilabda hatvan évét, megírta az adai iskolák történetét, és amikor még Moholy Nagy László születési helyéről a lexikonokban csak annyi szerepelt, hogy vitatott, ő már komoly begyűjtött anyaggal rendelkezett a világhírűvé lett művész moholi gyermekeveiről.”

A Harmincnyedik nap triviális mondatában csak egy csökönyösen hallgató figura üldögél. E hallgató, de szelíden eltökélt emberek titka-inak megismerésére figyelmeztet a Szentírásból vett idézet is a lap alján: „*Ne félj tőlük, és meg ne rettenj tekintetüktől.*” (A Huszonegyedik nap oldalán már találkoztunk egy hőstelen hőssel, egy végzettségét tekintve kárpitossal: „Laci, a kispolgári közösségben egyszerűen csak hóbortosnak tartott szobafestő, az európai madártani intézetek megbecsült autodidakta ornitológusa.”)

Akiktől valóban félni lehetett, és a történelmet írták (legalábbis a történelemkönyveket írták), azokon túllapozott az idő, a Tóth Pityuk mikrohistorista munkái pedig nem évülnek el, s míg ronccsá nem lesz egészen, elárverezik Josip Broz Tito luxushajóját, amelynek fedélzetén – sic transit gloria mundi – Churchill, Hailé Szelasszié, Nasszer, Makariosz érsek vagy éppen Hruscsov is megfordult (Százötvenedik nap). Szűgyi ember- és élettiszteletét egy soknemzetiségű bölcsőhely alakította, formálta. A Gurman vagy a Zágráb törzsasztalainál nem csupán magyar ajkú író-társaival ápolt barátságot, sőt – a több nyelven kiadott újvidéki lapokat és tévéműsorokat egyetlen épületben szerkesztették. (Lásd még a Tizenharmadik napot a 17. oldalon, amelyben szint vall, mennyire megszenvedte, amikor egyik nép sértegette a másikat, hogy csak a zsoltárszerző panaszai fejezhették ki méltón szomorúságát: „*Körülvettek engem a vizek lelkemig.*”

Ne feledjük, Németh László a délkelet-közép-európai nációkat egymás tejtestvéreinek nevezte!)

Szűgyi új könyvének motívumhálózatáról lehetne a legtöbbet írni, meghaladná e recenzió kereteit. Azért néhány kulcsszavát hadd emelek ki, amely vissza-visszatér a kötet oldalain. A vizek (a vízkereszt ünnepétől a folyókon s a tavakon át a tengerekig) és (nomen est omen) a könyvek.

V I Z E K:

Az Ötvenötödik napon egy télvégi hóolvadásról közöl banális képet Szűgyi, hogy a bibliai idézetet is a lap aljára helyezve kimondottan egyfajta feszültségekkel teli köztes szövegteret teremtsen versének:

*„Nézte, mint gyűlik tócsába az eresztől lecsordogáló víz a kapu előtt.”
„Ne ártson néked ez az átokhozó, keserű víz.”*

A tócsától persze Szűgyi Zoltán is eljut az óceánokig. (Sőt, tócsa helyett a forrásról szól a Százkilencvenkettedik napon!) Iszik a tengerek vizéből, s meg is tudja őket különböztetni ízeik szerint.

A Száznolcvankilencedik napot a következő mondattal nyitja:

„Bólogatott, hogy jó lesz, azt a szobát választotta, ahonnan szép kilátás nyílt az öbölre.”

S így folytatja versével:

*a tenger fele néz
örökké
csak a végtelennek tűnő víz felé...*

A folyóvizek közül – érthető – a gyermekkor nagy folyója, a legkedvesebb, a Tisza! (Szűgyi versregényének Tisza-parti történetei egy még nagyobb kompozíció ígéretét is hordozzák: Temesi Ferenc *Por* című lexikonregényéhez hasonló tudástára lehet a szerzőnek!)

*itt is
csak egyedül szeretek álldogálni
minden olyan
mint egykor a Tisza-parton
az erdő – az ég
a víz – a föld
csak a gallyak sikonganak másként
ha lépek*

(Kétszázötvenhatodik nap)

Talán csak a Tiszát és a tiszavirágot szerettük egyformán
(Háromszázharmchatodik nap)

K Ö N Y V E K:

A katonai szolgálati ideje alatt – Negyvenharmadik nap – mandulagyulladással kórházba került, ott olvasta *A tulajdonságnélküli ember* mindhárom kötetét. Ez azért is emlékezetes, maradandó olvasmányélménye lehetett, mert Musil a 100. fejezetben írt a Könyvekről.

A Negyvennyolcadik nap a következő mondattal kezdődik:

„A hímzett könyvjelzőt az olvasólámpa elé emelte.”

Az Ötvennegyedik pedig ezzel:

„Felemelve fejét töprengett egy ideig, majd becsukta a könyvet.”

A Százhuszonkettedik napból tudjuk meg olvasási szokásait, kamaszkorától fogva megtérésén át napjainkig. A *Biblia* mellett szinte szent kézikönyvecskéje volt Epiktétosz betéve tudott műve. A szkepticizmust, a hosszan túrést, még a jóbi megpróbáltatások elviselését is tanulhatta ezekből az oldalakból.

A Százötvennegyedik nap versprózájának színhelye egy Tisza-parti villa, ahol a szüleivel Nisben élő Maja adai nagyanyja meséli el a házikönyvtár világháborús történetét. Magyarországon romantikus, de színvaló esetekről számolnak be 19. és 20. századi tanúk, hogy a zubbonyzsebben tartott *Biblia* vagy imakönyv fogta fel az ellenséges pisztoly- vagy puska golyót. Az adai villában bujkálók után kutató oroszok géppisztolysorozatot adtak le vaktában az egész falat beborító könyvespolcra... (A konnotatív jelenésekről külön nem kell szólnunk.)

Igmar Bergman (1963-as) filmjének (a *Csöndnek*) főhősnője (Ester) mint utolsó üzenetétét bízza levélsorai végén húga (Anna) kisfiára (Johanra), amely testamentum nem más, mint egy csokornyi szó. Az idegen ország fontosabb szavai között a legfontosabb: a lélek. Szűgyi Zoltán legeslegfontosabb szava is bizonytalansággal ez, hiszen számtalanszor kinyilatkoztatta, vagy a lepke (Psyché) ősképevel szimbolizálta. A Kétszázkilencvenedik napon emígy:

A lélek az, ami minden embert összeköt, és egyedül a lélek az, ami teljességgel azonos minden emberben.

A lelki érzetek, a lelki szükségek is azonosak.

Az öröm, a bánat, a félelem, a szorongás, boldogság, szeretet, gyűlölet, gyász, vágy, indulat, harag, düh, gátlásosság és gátlástalanság, alázat, bátorság, sebzett lelkűség, lelki emelkedettség, lelki fájdalom.

Lelkiismeret. Bűntudat. Felszabadultság. Lelki nyugalom.

A lélek Istentől van.

A lélek az egyedüli nem e világból való bennünk.

Az *Annónak* mint évkönyvnek megvan a maga struktúrája, ha nem gondolkodna a befejezésen a szerző, akkor is zárulna a 365., vagy szökőév esetén a 366. nap oldalával. Gyermekkorunk mesekönyvébe (Bp. 1966., szerkesztette T. Aszódi Éva), a *Minden napra egy mese* című végére került is egy plusztörténetet, amely csak minden negyedik évben volt olvasandó.

Az évkör bezárul Szűgyi Zoltán könyvében is. Se kevesebb, se több nem fér már az oldalakra. Evilági tökéletes idom a kör. Az önmagába visszatérő vonal alakzata, amely a csillagokkal forgó éggel is szinkronban van időben és térben egyaránt. Vannak napok, amelyeken – Szűgyi jelzi – tudósok, költők születtek, vagy csaták dúltak etc., s azok bizony igencsak régen voltak, s itt az oldalakon együtt szerepelnek a 21. századi köznapok eseményeivel. A szerzőnek hatalmában van, hogy a szövegben a Teremtőt utánozza vagy kövesse: egy perc ezer év, s ezer év – egy perc. Nem véletlen, hogy a finálé egy, egyetlen nap lesz megint. Szűgyi könyvének zanzája, esszenciája, amire Goethe mondása illik: Semmi sem ér többet egyetlen napnál. (E gondolat volt a mottója Jeles András filmjének, *A kis Valentinónak* 1979-ben.) Egyetlen napban megtalálja a lelki életet is élő ember az idők teljességét, ezt üzeni Szűgyi Zoltán, aki kénytelen volt megismerni a térség tragikus (s megváltoztathatatlanak látszó) történelmi menetét. Reménye józan, Hamvas Bélától is tanult:

*nem lényeges az
hogy e világi életünkben
a hiábavalóság
mely köreit futjuk meg*

*az egyedüli fontos
mi módon rendezkedünk be
az örökkévalóságra.*

(Szűgyi Zoltán: *Anno, Gutenberg Pál Népfőiskola – Orpheusz Kiadó. 2020.*)

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Versben lenni

A holt szerető Lencsés Károly első kötete. Versvilága azonban nem tükrözi az elsőkötetesek nyelv- és hagyománykeresésének jeleit: kiérlelt, kiforrott, egyéni versnyelv, amely – a szerény küllemet ellensúlyozandó – jelentésszerűen „él együtt” a Kőrösi Papp Kálmán által készített illusztrációkkal.

„Vers akarok lenni” – mondja Lencsés a hátsó borítón közölt jegyzetben, amivel a lírai beszédmód egyik alapvető sajátosságára reflektál: a lírai szubjektum/alany, illetve a szerző személye közötti – olykor nehezen,

de az ő költészetében nagyon is jól kivehető – distanciára, arra, hogy a verseiben megszólaló szubjektum nem teljesen azonos a költő személyével. Hűvös és távolságtartó líra ezért *A holt szerető* versanyaga: érzelmeiktől, főleg indulatoktól mentes; tárgyilagos számbavétele a világ, az élet dolgainak és a hozzá kapcsolható léthelyzeteknek. Talán az ironia az egyetlen, némi érzelmi töltettel is rendelkező minőség, amely jelen van költészetében, de az is csak igen visszafogott, letisztult formában. S talán épp ez az, ami e költői világ tragikumát teremti meg és tartja fenn végig, versek sorozatain keresztül.

A Lencsés-vers egyszerre elvont, megfoghatatlan minőség és naturális részleteket tartalmazó leírás befogadója számára, mint amilyen a címadó hitvallás is, *A holt szerető*. Nyers és sokkoló pusztuláskép, az individuum semmisségének megrázó felismertetése, ugyanakkor a lét e tartalmainak költészetté válásáról szóló vallomás: a halál megidézése és verskönyvvé, pontosabban csak „lenyomattá” minősítése, mivel valódi attribútumait „[...] nem lehet könyvbe zárni, hogy ha észbe kerülsz újra / Kinyissanak és beléd lapozzanak. Elmormogjanak, / Akár egy imát.”

Kötetlenül és szabadon áramlanak a versmondatok a Lencsés-versben, költészetének poétikai erejét ez a gondolatrítmus és nem prozódiai szabályosságok teremtik. Van versbeszédének egyfajta felfelé ívelő tendenciája, már-már a himnikusság (a címadó versben reflektálódó ima) határait érinti, hogy aztán, épp ott, hirtelen megszakadjon és önmagába hulljon vissza a gondolati ív. *A költő* című versben a „leszögezett égbolt” metaforában nyer képet a versgondolat érlelődése, felszabadulása a „lézengő”, „bóklászó” mozgás megjelenésével, majd „kísértetekkel sutogó”, az áldozathozatal biblikus tartalmait idéző képzetek révén válik érzékelhetővé, kifejezetté. E képi és szövegösszefüggésben a megváltás-jelentést („a sebet a csuklódon, és a kést, és a születést”) a költészet, a vers születésének jelentéseire viszi át a versbeszéd, hogy aztán a következő gondolatban már csak egy kis „léttámaszték” legyen a versírás, a költészet: semmisség.

Számos verse azáltal válik különlegessé és egyedivé, hogy ősmetaforákat, toposzokat tölt fel új tartalommal, és szervesít újszerű képzetekkel. A „kút” képe a „világtalan képzelet”, a terméketlen költő menedéke: „Mássz a kútba! A hűvösébe! / Találsz ott választ a kérdésekre. / S csontos keze kaparni kezdte a ragyás, repedt földet, / ami körülvette.” (*A kút*).

A költőről és a költészetről szóló versek mellett a József Attila-i hagyományra reflektáló „anyaversek” alkotnak kivehető vonulatot Lencsés Károly verseskötetében: az *Anyám ölében*, az *Áramszünet* (láng hintázz, lapulj küszöb), az *Ebédre*, a *Középen anyám* (anyámnak) és a *Mama* (se azután). Közülük is leginkább az utóbbi idézi meg a reflektált hagyomány tragikumát:

[...]
Munkával tisztítom ki
a fejem
Jobb nem gondolni rád
Gyötörsz
ha eszembe juttat a csend
soha nem
akartam hogy kórházba menj
valahogy
tudtam és vártam is
szilveszterkor
csöngött a telefon a hang
beszélt
holnapra nem jössz haza Mama
se azután
se azután

Az *Áramszünet* viszont a magasztos tartalmak és a profán egymásmellettiségét érzékelteti: a „Varázslat. Ösztön. Isten. Anya”-képzetek egy áramszünet élménykörében nyernek értelmet:

[...]
Nincs más abban a pillanatban csak a lopott
Pillantás, és a régi mesék tükrébe szenderült gyertyafény...
Láng, hintázz!
A konyhaasztalon!
A kád porcelánperemén!
Lapulj küszöb a fénybe!...

Hétköznapi, sőt, groteszk tartalmakkal kapcsol össze ünnepélyes, szent, elvont, érzelmi vagy érzéki fogalmakat és jelentéseket, mint például *Az ember természete (bűn)*, a *Bőrdzseki (Kopasznak)* vagy a *...keresztút 2020* című költeményekben. Ugyancsak József Attila költészetét juttatja eszünkbe a *Gyár és a macskakő*: a „város peremén” a gyárat és a macskakövet „[...] eső áztatja folyton. / Patakokban csordogál lakásod ablaküvegén.” (Másképpen a *Sátántangó* lehetne a gondolatkör prózai intertextusa.)

Lencsés Károly verseit a kötet megjelenése előtt is ismertem, számos darabja az általam szerkesztett lapok és rovatok felületén jelent meg. A kötetegészben azonban kontextualizálódtak: a költői lét és a versírás, a szent és a profán, a magasztos és a groteszk összefüggéseiben új jelentést nyertek. Ami korábban csak „egy részlet” volt, itt most egy költői univerzumot kitöltő, összefüggő rend: egész lett.

(Lencsés Károly: *A holt szerető. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020*)

BENCE ERIKA

SZÁMUNK SZERZŐI

Nemes Z. Mórió (1982, Ajka) költő, tanársegéd az ELTE BTK-án.

Bali Péter (1992, Békéscsaba) Szegeden tanult történelem-magyar szakon. Jelenleg egy aprócska dél-csehországi faluban él és Prágában dolgozik egy multinál. Publikált többek között az Apokrif Onlineon, a Hídban, valamint a 2020-as PesText fesztiválon az előzősúri különdíját nyerte el.

Domokos Tamás (1974, Csongrád) Székesfehérváron él.

Mosonyi Kata (1949, Mosonmagyaróvár) Péccsett él.

Hornok Máté (1996, Kecskemét) a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karán tanul magyartanárdráma- és színházismeret osztatlan tanárszakon. Pécsen él, az Eck Imre Alapfokú Művészeti Iskolában és a Berze Nagy János Alapfokú Művészeti Iskolában tanít.

Csík Mónika (1978, Zenta) Szabadkán él. A Magyar Szó napilap munkatársa.

Péntek Imre (1942, lenti) Zalaegerszegen él. József Attila-díjas költő és szerkesztő.

Jódal Rózsa (1939, Szécsány) Újvidéken él.

Németh István Péter (1960, Tapolca) irodalomtanár, könyvtáros.

Bence Erika (1967, Bezdán) irodalomtörténész, egyetemi tanár az Újvidéki Egyetem BTK Magyar tanszékén.

Debreczeny György (1958, Budapest) Budapesten él.

Stancsics Erzsébet (1944, Székesfehérvár)

Csorba Béla (1950, Temerin) vajdasági magyar költő, szerkesztő, néprajzkutató, tanár. Temerinben él.

Bíró József (1951, Budapest) József Attila-díjas költő és performer.

Ács Anna (1953, Noszlop) irodalomtörténész, múzeológus. Veszprémben él.

Hegyesalmi László (1953, Veszprém) festőművész, grafikus. Tanulmányait a szombathelyi Tanárképző Főiskolán 1976-ban, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1982-ben fejezte be, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2003-ban kulturális menedzser szakot végzett. 1982–88 között tagja volt a budapesti Fiatal Képzőművészek Stúdiójának, 1985-től a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. A veszprémi Művészetek Háza igazgatója 2006 óta. Nagyvázsonyban él.

Somody Péter (1963, Veszprém) Munkácsy-díjas festőművész. A Pécsi Tudományegyetem tanára.

Somody Péter: Csendélet a konyhában

Somody Péter: Szín hátán

Somody Péter: Teretlen vörös

Somody Péter: Vázlatkép

DEBRECZENY GYÖRGY

aztán megírom

kollázs Tandori Dezső A tizedik név: Walton Street című művéből

volt zaklatottság
teljesen magányosan is volt ilyen
nagy sétára indultam a szállodámból
még vettem egy üveg bort
azt a vodkával párhuzamosan
kapualjakban megírtam vagyis megittam
és hogy megittam azt most megírtam
ráadásul még fel kell sorolnom
ki mindenki halt meg
a rádió közben szól nekik
s nem ezt akarom-e épp?
végigjártam egy sor antikváriumot
egyszerűen nem törődve fájdalmainkkal
maradna belőlük a hasonlat a jel
az meg nem érdekel
azt mondtam nem iszom sört
a rossz nemszeretem munkáktól
felállok felugrálok abbahagyom
hozzájuk visszamegyek
át- és átirom sorra az oldalakat
van egy dossziém
és abban vannak a lapok
melyek e versben válogatva
egymást váltogatva követték volna
egymást
vagy engem követtek volna
a kapualjakba
de a lehetőségek mások lettek
mégis el kell repülnöm Dániába
az ember egyre kevesebbet repül
ha repül egyáltalán
s ha megiszom valamit már nem
egészen ugyanaz a nap
kávétablettáztam a busz emeletén

mindezek a dolgok nem jelképek
csak jellegek
de lehet részletezni nyilván
kérdszik nem lesz-e arányeltolódás
állandóan mentegetőzőm
rázkódom és magyarázkodom
van zaklatottság
az van nagyon
magányos sétára indulok szállodámból
végigjárok egy sor kapualjat
és antikváriumot
üldögelek a busz emeletén
aztán megírom ezt az egészet

minek a megnevezés?

kollázs Tandori Dezső Celsius című kötetéből

itt köröz a lámpa körül a bogár
erről nem tud ő vagy mégis tud
te pedig bokáig állsz
Split egyik strandvécéjében
lenéz rám és felismer engem
azt mondja tavaly meleg ősz volt
dolgunk se más csak főleg ez
körözni itt a lámpa körül
de minek mégis a megnevezés?
a strandvécé aki Splitben áll
felismer engem bokáig
a tavalyi ősz azt mondja meleg volt
melegben körözött a lámpa
vagyis körülötte a bogár
felnéztem rá és felismertem
a megnevezést
és megneveztem a felismerést
itt köröz a lámpa körül a megnevezés
felismertem Split egyik strandvécéjét
a lámpát és a bogarat
bokáig álltam a megnevezésben
és ezt felismertem akkor ott

tegyük idézőjelbe

kollázs Tandori Dezső Madárzsoké című könyvéből

idézőjelbe a fontos szavakat
„határ vagyunk hasonul hasunk a hátunkhoz”
elmondhatom egy senkinek
nem mondom hát mindenkinek
a kocsmában mikor még jártam ily helyekre
de az életet szétszórja itt az élet
csak föl kell húzni két vekkerünket
és látjuk: egy láthatatlan vonal
van húzva a létezésen által
a ceruzajegyzet is élettelené válik
élettelené vélettelené
anyánk gyerekkori bölcsődalát idézi
a megismerhetőn túli tartomány
léptet fakó lován
a kocsmába mikor még járt ilyen helyekre
lovát a kocsmá előtt kiköti
hason ül hasonul háta az ülepéhez
amiről gatni kell arról hall
nem kell annyit gatni ha forró a platni
vagy épp ellenkezőleg?
huszonnégy napon át
egy sörözőbe se mentem be
egy sörözőből se jöttem ki
je t’ aime Paris
je t’ aime párizsi
nem is annyira erről van szó
csak föl kell húzni két vekkerünket
még előnyösebb fényben kell látnunk
a létezésen áthúzott láthatatlan vonalzókat
az előtt szárnyú madár
csak forog hátán-hasán a szőnyegen
rengeteg zöldet adunk majd neki
és anyánk gyerekkori bölcsődalát énekeltük
lemegyünk újságot vásárolni
megpaskolni a hal vízköpőfejét
hülye helyeken járunk – dehogy mondjuk ezt
kávé dohány és rum vár (romvár)
mérgező malasztal
a megismerhetőn inneni

két vekkerünket csak föl kell húzni
és venni Gauloises-t a Cadet utca sarkán
(eredetileg Hongroises volt a neve)
a fejemben semmi se rendszereződik
aprószemű eső szital az egészhez
a posztmodernen innen és túl
a boldogságnak már megint a vesztese leszel
tegyük idézőjelbe a fontos szavakat
tegyük idézőjelbe az idézőjelet

nem ettem meszet

*kollázs Tandori Dezső A tizedik név: Walton Street című
kötetéből*

én itt maradok valamivel
ami ível
és valakiből nem lett valami
lehetne az ember csupa borzalom
bizalmat akartam írni

halott verébfiókat lelek a járdán
úgy elszegényedtünk
hogya meg se tudnám fizetni a sírásót
ha egy évre előrenézek
munka-munka-munka

nem ettem meszet
és nem rágcsálom a falat az ajtó felett
ne essetek egymás torkának
akkor sem hogyha lehet
síromhoz elviszek idegeneket
is

STANCSICS ERZSÉBET

Angyal áll a sarkon

Igen, ott, ahol a Széna téri villamosmegálló van, valamint egy lámpás gyalogátkelő. Hajnal óta álldogál, kicsit toporog, ha nem kegyes az időjárás, pedig, vélnénk, neki protekciója lehet a felsőbb hatalomnál... Nincs a feje fölött glória, csak egy nyamvadt reklámsapka, amit hetykén a feje búbjára tol. Fénylő, fehér ruhája sincs, csak a kopott kabátra húzott láthatósági mellény. Ettől ugyan sötétben nyugodtan elüthetné egy biciklis, mert a kereszteződésben, ahol áll, még tőlük is lehet tartani. Mennek, mint a veszett fene, nincs kegyelem, cikáznak a balfácán gyalogosok között.

Áll az angyal a forgalmas csomópontban és hangosan kiabál: „Jó reggelt, kellemes napot, köszönöm szépen, vigyázzon, csak óvatosan!” Ennek a borízű hangú angyalnak nemcsak a vidám áldásosztás a feladata. Újságot terjeszt, ingyen, ami már így sem kell a sietőknek. Régen, tartalma alapján, úgy mondták volna: szennylap, melynek hírei 18 éven felülieknek való. Nem a mostaniaknak, hanem a régieknek. Napjaink minden piszkos botránya, csorgó nyálú, nemi eltévelyedése, gyilkossága töményen olvasható benne. Nesze neked, újságírás!

A sarkon álló öreg angyal nem is a lapra helyezi a hangsúlyt. Elhívása az égiektől a jókedv, mosoly és optimizmus terjesztése. Az a néhány mondat, amit ismétel a percenként érkező, villamosból kiömlő tömegnek, nem is hagyna időt hosszabb áldásokra. A siető embermassza percenként körülöleli, s ha valaki meg is állna szót váltani vele, hamar vége lenne. Neki – angyali mivolta ellenére is – munkaadójának kell engedelmeskedni és minél több újságot a kézbe nyomni. Igaz, a lap köszönő viszonyban sincs terjesztőjének lelkivilágával, érdeklődési körével, de a mai világban már az angyalok is alkalmazottságra kényszerülnek az ördöggel. Ezt csak úgy lehet ellensúlyozni, hogy hozzá – ma már szakrálisnak számító – áldásokat mond: legyen jó napja, kellemes délelőttöt, legyen vidám estéje, köszönöm, hogy elfogadta az újságot! – s az öreg rikkancs-angyal visszahoz valamit, amit mi, valahol, valamikor elvesztettünk.

Nehéz mellette szó nélkül, lassítás nélkül elmenni. Ez a borostás angyal a tehetség kegyelmével ihletetten szolgálja az egyszerű élmény szelíd forradalmát. Igaz, újságjából háborúkat lélegzünk be, kiraboljuk egymást, együtt fázunk a széllel, mégis körülötte fényjárta lesz a levegő. Itt, ebben az ordenáré, rendetlen zajú kereszteződésben a szférák zenéje ugyan nem hallható, de az öreg rikkancs, ez a földi angyal, mégis szól hozzánk. Az ő áldásai, életöröme most a legnagyobb öröm, amit rekedt hangon, a ránk-cok és élettapasztalat kottájából énekel nekünk.

Ha arra járnak, kérem, fékezzenek le egy kicsit a sietésben. Ő az angyal, akiről beszélek...

Telefonkönyv

Ahogy öregszem, egyre jobban a régieket olvasom. Talán ezért is jutott eszembe a telefonkönyv. Nem tudom, van-e még valaki, akit írásra ihletett volna ez a történelmivé nemesedett kiadvány? Igen, arról a több kilónyi, hatalmas albumszerűségről beszélek, amelyet évenként megkapunk és egyre vastagabb lett. Régi fényképeken, amelyek a II. Világháború előttről valók, jól láthatók, milyen vékony füzetecske volt, amely tartalmazta az akkori, budapesti előfizetők nevét, pozícióját, lakcímét és telefonszámát.

Arra gondoltam, ha a telefonkönyvről írok, abban nem lehet semmi politika, deviancia, sérelem. Végre egy garantáltan semleges téma, amiből senki nem tud jobb- vagy baloldali nézetet csíholni, anyázni, de röhögni sem, mert ártatlan és ártalmatlan. Azonban hamar rájöttem, hogy tévedek. A régi telefonkönyv minden lapja tele van politikai mellé- és aláfogalmazások ügyes koreográfiájával. Hogy miért? Lássuk csak.

A telefon feltalálásával együtt a telefonkönyv is megszületett, változott, kövéredett, reklámhordozó lett. Én egészen 1992-ig csak a nyilvános telefonfülkék rongyosra fogdosott, hiányos, kitépett lapú példányát ismertem, mert eddig a dátumig vajmi kevés ember juthatott telefonhoz. Sem pénzért, sem befolyással, mert kizárólag a „fontos elvtársaknak” jutott belőle. A telefonfülkék, trafikok ölelték magukba a nyilvános készüléket és ikertestvérét, a telefonkönyvet, ahol kiírták: „Hallgatni arany, beszélni 60 fillér.” Ez az összeg ugyanis egy tantusz ára volt, amivel üzemeltetni lehetett a készüléket. A rendszerváltás előtti korban kiváltságnak számított, ha valakinek ott feketéltett a telefon lakása díszhelyén, amelyről bármikor, bárkivel beszélni lehetett.

Amikor több évtizedes kérvényezés, kilincselés, be-, - ki-, - és lefizetések után végre én is telefontulajdonos lehettem, megkaptam hozzá a telefonkönyvet! Saját kiadott műveimben nem gyönyörködtem annyira, mint akkor őbenne! Ölembe vettem, lapozgattam, nézegettem, olvastam a szigorúan, részrehajlás nélküli, ábécérendbe szedett neveket. Nincs izgalmasabb, mint megtudni, hogy az ismert személyiségek hol laknak, mi a telefonszámuk! Persze nem hívtam fel őket, mert szégyelltem volna bizalmaskodni velük. Csak néztem a lehetőségek tárházát, hogy mostantól hány ezer emberrel is beszélhetnék...

A XXI. század vívmánya lett a mobiltelefon és a személyiségjogok feltalálása. Amikor a telefonkönyv már cipelhetetlenül meghízott, egy ideig

a nevek mellett ugyan ott maradt az utca neve, ahol lakik, de házszám nélkül. A „közületi mellékletben” a hirdetések mellett ott színeskedtek a dísztvíratok, amelyet telefonon megrendelhettünk és elküldhettünk az ünnepeltnek. Árát hozzácsapták a telefonszámlához. Íme, megszületett a „maradj otthon” és a banki átutalások őse! És megkezdődött az öntudatlan közeledés a mostani kificamodott, eltorzult értelmezésű személyiségjogokhoz.

Ugyanis fokozatosan elszaporodott a betöréses bűnözés, amelynek bédekkere lehetett a telefonkönyv. Tálcán kínálta a lehetőségeket, amelyre lassan a megélhetési bűnözés is „rákattant”. Elszegényedésünkkel párhuzamosan emelkedett az addig szegény, de tisztességes emberek áttolódása a másik oldalra. Megszűntek a munkahelyek, a munkásszállók, a szociális háló és ezzel párhuzamosan megszáporodtak a besurranások, lopások, csalások. Kicsiben-nagyban egyaránt, amelyeknek áldozata lett az egyre szegényebb, de becsületes emberek sokasága is.

A telefonkönyvről akartam írni, de a fentiek azért mind hozzá is kötődnek. Régóta megszűnt ez a közhasznú gyűjtemény, mert ma már a piti betörők, tolvajok is okostelefonon cserélnék címet, nem belőle nézik ki maguknak. A bűnözés olyan mértéket és magasságokat, olyan távlatokat ért el, hogy ahhoz nemhogy telefonkönyv nem szükségeltetik, de ki sem kell mozdulni a villákból, mert távirányítással lehet elkövetni, a személyiségjogok maximális védelmében. A telefonkönyv régi, képes reklámjai is elavultak, hiszen a világhálón olyan felületei vannak már, amelyek észrevehetetlen ponttá zsugorították a múlt üzleti igyekezetét.

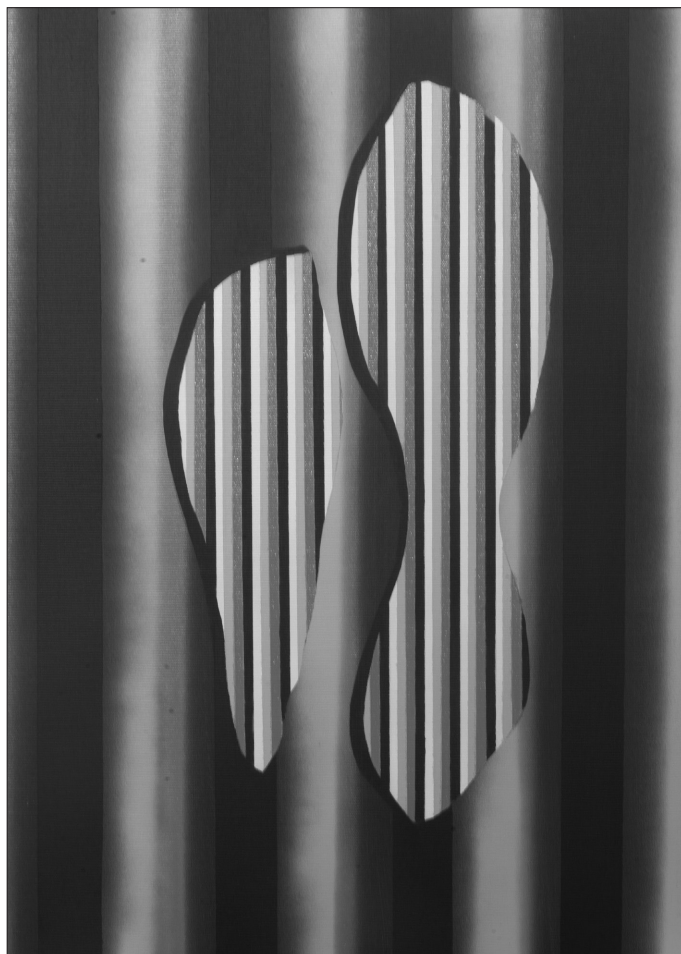
Az elején azt hittem, politikamentes leszek a telefonkönyvemmel olyan korban, amikor – akarattunk ellenére – minden arról szól. A régi, több oldalt kitevő Kissek, Kovácsok, Nagyok, Puskások már rég átköltöztek egy másik világba, lakáscímüket és telefonszámukat pedig titkosítva megörökölték mások. Mégis ma már ezerszer pontosabban tartanak nyilván minket, mint a régi telefonkönyvben. A láthatatlan „nagy testvér” a legkiválóbb technikával figyeli minden mozdulatunkat, szavunkat, bankszámlánkat, kapcsolatrendszerünket. Nincs szüksége telefonkönyvre. A „felhőben” minden örökre megmarad. Globálisan.

Becsukom hát ezt az izgalmas, régi olvasmányt és az emlékek tárházába teszem. Nem felejtve el ma sem az első előfizető nevét, amit nem írhatok le, mert személyiség jogokat sértenék. Pedig húsz évvel ezelőttig az egész ország ismerte, mert névbetűi miatt ő lehetett az első a budapesti telefonkönyvben! De utolsónak lenni sem volt izgalom nélküli: ugyanis ők kapták a legtöbb hívást a telefonbetyároktól! Közöttük meg a tengernyi Kovács, Kiss, Nagy, Balogh, hajdani büszke és boldog telefon- és könyvtulajdonosok...

A '70-es évek elején, a televíziónak köszönhetően a telefonkönyv más karriert is befuthatott. Az egy szem csatornán közvetített, szilveszteri mű-

sorban kedvenc televíziós bemondóink nyilvános vetélkedőjének témája a telefonkönyv volt. Fel kellett olvasniuk az előfizetők nevét, címét és telefonszámát. Mi, nézők, addig el sem képzeltük, mennyi humor adódik a különböző orgánumú, fantáziájú, árnyaltan beszélő, tehetséges bemondók előadásból, melyet a nevek és címek más-más hangsúlyozásából eredt. De jó lenne ebben a humorát vesztett világban még egyszer jót nevetni a telefonkönyvön!

A modern civilizáció meghökkentő fintorral, kérlelhetetlenül egyformára gyalul minket a mobiltelefonok újkori világában. Az én kicsi írásom a régi telefonkönyvről is olyan, mint ahogy Ágh István írta: „... *Mikor egy pillanatnyi sóhaj próbálna halhatatlan maradni.*”

Somody Péter: Viola – zöld

CSORBA BÉLA

De profundis

Biztos nehéz helyzetbe kerülhettél, Mennyei Atyánk,
hogy már nem tudod védeni teremtményeid,
és tán el is bízhatták magukat égi seregeid
az örökös kozmikus győzelmek során.
Teremtő atya: és aki teremt, annak lelke reszket,
korholja, óvja, vágja haszontalan fiait,
vagy lopva elragadja, mint ama hím nagymacskák,
hogy egy roppantással véget vethessen nekik.
De ne siesd el, mert a harc még nem ért véget,
Jézus halála szóljon tanulságodul,
Ki ott ül elnémult trónusod jobbján,
És te lész, ki halála árán tőle emberi irgalmat tanul.

(2021. március 6., Újvidéki Klinikai Központ, Covid 4 vörös zóna)

Románc

A szívét már rabjukká tevék
tarka pónik és kétpúpú tevék.

Szemei szólnak és ajkai
suttogva mondják: ő ajkai.

Amíg él, legjobban azt bánja,
bezárt a padragi szénbánya.

Arája, bár messze Halimba,
azért járt vágni fát halomba.

Homlokán ő meg a mirtusszal
megszökött egy vándorcirkusszal.

BÍRÓ JÓZSEF

Tűzőrző

megrendülten gyászolom
... eltávozott ...
az egyik legkiválóbb (amerikai) beatköltő

LAWRENCE FERLINGHETTI

:
megrendülten gyászolom az embert / a művészt
... gyászolom a múltat – (jelent) – s az eljövendőt ...
gyászolom az akkoriban
... eleink nemzedéke által ...
euforikus – *make love (!) not war* –
flower power – mámorát – élő – lüktető / álmodó – *szabad* – világot
– [+ *fantomfájdalmam* -, hogy : ... nem találkozhattunk személyesen
... Julien Blaine barátomnak viszont ... *megadatott* ... *helyettem is*] –
:
– [+ *fantomfájdalmam* -, hogy : ... nem találkozhattunk személyesen
... Julien Blaine barátomnak viszont ... *megadatott* ... *helyettem is*] –
gyászolom az akkoriban
... eleink nemzedéke által ...
euforikus – *make love (!) not war* –
flower power – mámorát – élő – lüktető / álmodó – *szabad* – világot
... gyászolom a múltat – (jelent) – s az eljövendőt ...
megrendülten gyászolom az embert / a művészt

:
LAWRENCE FERLINGHETTI
az egyik legkiválóbb (amerikai) beatköltő
... eltávozott ...
megrendülten gyászolom

(2021 február)

003613553387

(emlékezés Fabó Kingára)

amennyire még képes vagyok fölidézni
1 eseménydús írószövetségi rendezvényen
találkoztunk
harmadik alkalommal
valamikor a kétezres évek elején
[talán
2003 októberében lehetett]
:
onnantól számítva körülbelül 12 évig
majdhogynem naponta telefonbeszélgetések
mivel
nehezen tárulkozó ember volt
így apránként haladva kerültünk bizalmas kapcsolatba
[azonban
félév után már mindenről]
:
este vagy éjszaka felolvasta legfrissebb verseit
esetleg valamely aktuálisan készülő esszéje részletét
magam
szintén írásaimmal traktáltam
persze legkínzóbb sérelmeinket is hajnalokig
[ünnepekkor
általában közelgő elmúlásunkra]
:
ásványvíz
és
gyógyszerek
és
könnyek
és
003613553387

(2021 március)

ÁCS ANNA

A modern magyar Anakreon:
Endrődi Sándor

A veszprémi születésű Endrődi Sándor életútját kicsit is ismerő irodalombarátok talán eltűzöttnek, netán hamisnak érzik a címet. Hiszen Endrődi nevéhez oly sok egyéb titulus fűződött már életében majd az utókor által. A megszenvedett, végül elnyert, s szeretetté szelídült szerelem költője, a kuruc nóták ünnepelt újraálmodója, a Balaton rajongója volt lírájában és lírai hangvételű prózájában. S ha még emlékezünk gimnáziumi tanulmányainkra, Csokonai Vitéz Mihály nevezte magát a magyarok „magánosan dalló Anákreon” - jának. A felvilágosodás kori magyar anakreoni dalköltészet összegzője, egyben betetőzője volt. A versűjtás szándéka vezette, nem úgy mint kortársait a fordításé, tudatosan vállalta az anakreoni életérzést. A bölcs poéta rezignációjával, olykor enyhe iróniával, lélekben, témában, formában azonosult ókori elődjével. Harmónia, életöröm, szépség, a pillanat nyújtotta boldogság élvezete köszönt ránk anakreoni dalaiból és kétségtelenül a halállal való szembenézés nyugalma. 1802-ben, mindössze 32 évesen rendezte sajtó alá verseit, ám kötete csak a halála utáni évben, 1806-ban jelenhetett meg századokon átívelő hatással, szinte divatot teremtő költői ízléssel.

Endrődi nem a divatot követte költészetében, mindig a maga útját járta. Csokonait, amint nevezte: „a mi régi jó poétánkat” lírai előképének tartotta. Halálának százéves évfordulójára két verset írt. A Csokonai sírjánál című, három lányt külön-külön, lezárásként pedig együtt megszólaltató, antik műfajt idéző gyászénekében így fogalmazott: „Ki egykor annyi tűzzel / Dalolt a szerelemről, / És olyan játszi kedvvel / A gondúzó itálról: / Dalt érdemel s virágot.” A Megilletődés című költeményét, amint a bevezető sor magyarázza, „ellantolja maga Csokonai Vitéz az égben”. Az odafenn néha-néha borocskát iddogáló poéta, akinek fáj, hogy „az égi nektár s nem debreceni vinkó”, tekint le kellő meghatottsággal, Endrődi szavával megilletődéssel az őt ünneplőkre, az „emberibb utókorra”.

Mégsem állíthatjuk, hogy Endrődi Csokonai centenáriumaához kapcsolódóan írta volna anakreoni dalainak sorozatát. Bár a megemlékezések újabb ösztönzést adhattak számára, de korábbra datálódnak első dalai, amelyeket később önálló kötetébe emelt. 1902-től kerültek ki tolla alól az anakreoni életérzést hirdető, magasztaló versek, és egyre gyűltek nyolc éven át. Ez az időszak különösen mozgalmas volt Endrődi számára. Sorra jelentek meg munkái: 1904-ben két verseskötete: a *Tarlóvirágok* és egy válogatás az 1867–1901 között írt költeményeiből. Rá egy évre ismét ver-

seskötettel jelentkezett Őszi harmat után címmel és Bokréta a magyar költészet java termékeiből cím alatt, nagyváradi magyar szakos tanári tapasztalatait felhasználva segédkönyvet állított össze a magyar irodalomtörténet oktatásához. 1906-ban újra két kötete látott napvilágot: a Magyar népballadák a költő szerkesztésében és bevezető tanulmányával, valamint sajtó alá rendezte a Magyar népdalok című gyűjteményt, amelynek bevezető tanulmányát ugyancsak ő írta. 1909-ben adta ki Petőfi Sándor költeményeit egy kötetben. Ennek szerkesztése és bevezető tanulmánya a Petőfi-kultuszt ápoló Endrődi érdeme, aki az 1876-ban életre hívott Petőfi Társaság alapító tagja volt, 1906-ban pedig örökös alelnökké választották meg. A század első évtizedében fáradhatatlanul járta az országot, dokumentumokat, tárgyi emlékeket gyűjtött a létesítendő Petőfi-Ház számára. És folyamatosan végezte hivatalnoki munkáját, 1892-től az országgyűlés tiszti karában dolgozott képviselőházi naplószerkesztőként. Az „őszi hervadás” korában, a már megélt és még rá váró éveket felmérve születettek anakreoni dalai. „Siessünk élni! Gyorsan / Kiránthatják a ponyvát / Alólunk. – Jól jegyezd meg / Nincsen módunkban itten / Sokáig révedezni. / Használd a márt. Ki tudja, / Holnap mily sorsra virradsz?” – vetette papírra Siessünk című versében. 1904-re már húsz verset tartott érdemesnek külön kötetben való megjelentetésre, a rákövetkező év karácsonyára tervezte a kiadást. Egy-egy versét különböző lapok hozták le, élénk figyelmet keltve anakreoni dalai iránt. Juhász Gyula 1907-ben, kicsit csipkelődve „utánzatot” is írt Endrődi modorában. Csak néhány sort idézünk most belőle: „Derűs, ám illedelmes / Jókedvünk bő nedűjét / Engedjük folyni jócskán!” Végül 1910-es datálással került ki a nyomdából az újabb költeményekkel teljesebbé lett, hatvan anakreoni dalt tartalmazó válogatás. Ez az évszám olvasható a kötetben, ellenben Endrődi egyik fennmaradt leveléből tudjuk, már 1909 szeptemberében nyomták. Életútját kísérő barátjának, egykori iskola- és vitorlázótársának, az alsóörsi Endrődi-villát megvásárló Mihálkovics Tivadarnak írt erről. Ezt a két mondatot fűzte a hírhez: „Örülök, hogy a hattyúdalom nem lesz tragikus! Szinte diadalnak érzem.” Honnan ez a szomorú felhang az anakreoni dalok költőjétől? Ebben az évben szélütés érte, kúrára kényszerült. De, mint megfogalmazta barátjának küldött levelében: „...még nem akarom magamat megadni s a Petőfi-ház eszméje éltet. Október vége felé lesz a megnyitás.” Egészségi állapotára vonatkozóan így számolt be a jó barátjának: „Egyébként megvagyok. Valamivel biztosabban mint voltam. De vigyáznom kell magamra és szedem a jódót, hogy létezhessem. Ez már csak olyan fél-élet, szoktató a halálhoz, szolid átmenet a csöndes, nyugalmas éjszakába, mikor már nem fáj semmi.” Orvosai eltiltották az alkoholtól, erre A víz dícséreti című, kötetbe emelt versében reflektált és iróniával szólt a Vízivókról: „Hát adjatok nekik csak / Vizet, vagy almapancsot, / Hegyalja tűzborát majd, / Öreg kuruczlegények, / Mi isszuk meg helyettök!”

Az Anakreoni Dalok című Endrődi kötetet valóban kézbe vehették az olvasók már 1909-ben az év végén. A Franklin Társulat a korabeli szokás szerint karácsonyra időzítette a kiadást. A költő az 1910. március 1-jén keltezett levelében kérdést intézett barátjához, Miháلكovics Tivadarhoz: „Megvetted-e az „Anakreoni Dalok”-at, mely karácsonykor jelent meg? Szép kis kötet s bizony megérdemelné, hogy 3 koronát s egy jó szót szentelj neki.”

A kiadó a szerző iránti tisztelete jeléül az ízléses kiállítású könyvben közzétette Endrődi portréfotóját is, aláírásával együtt. A kisméretű kép egy kalapos, csokornyakkendős, felöltőjét panyókára vető, sétatálcájára támaszkodó komoly urat mutat, a boldog békeidők jellegzetes alakját. Nem asztaltársaságban, barátai között, vidáman, finom nedűvel teli poharat kezében tartva, amint az az anakreoni dalokhoz illene. A felvétel műteremben készülhetett, talán éppen a kiadó megrendelésére. Endrődi ekkor közel hatvanéves, a mai szemlélő azonban idősebbnek vélheti. Olyan férfiúnak, akit a sors meggyötörhetett, ám minden szenvedését méltósággal viselte, életkedve alig-alig hagyta el. Valóban: Endrődi kezdetben ifjúkori heve majd két kisgyermeké és nehezen elnyert, imádott felesége elvesztése miatt sokat szenvedett, újjá kellett szerveznie az életét. 1892-ben Nagyváradról Pestre költözött, állást kapott, s tevékenyen részt vállalt az irodalmi életben. Több asztaltársaság is a tagjává fogadta. Az Orient Szálló éttermét híressé tevő Pósa asztaltársaságnak oszlopos tagja volt Gárdonyi Gézával együtt. 1896-ban a társaság ünnepséget szervezett Endrődi tiszteletére, a Kuruc nóták szerzőjét tisztelték meg. A mulatságon végig Dankó Pista muzsikált. A költőt szeretetre méltó egyéniségéért különösen kedvelték, haláláig népszerű volt. Nem tévedhetünk, ha arra gondolunk, hogy az évek során keletkezett anakreoni dalait javarészt barátai kérésére vagy éppen megajándékozásukra írta. Dalait feltehetőleg a baráti köre hallhatta elsőként, esetenként talán szerzőjük előadásában. Kötetét „kenyeres pajtásainak” ajánlotta „meleg kézszorítással”. Az sem lehet véletlen, hogy dalai előtt kedvelt költője, Petőfi: A költő és a szőlővessző című verséből idéz, mintegy mottóul a kötethez. Az ismertségét szinte az egekig emelő kuruc nóták után ezek a dalok erőteljes hangváltást jelentettek Endrődi lírájában. Modern magyar Anakreonként képes volt megújulni, nem csupán témát, hanem formát illetően is. A rímtelen jambikus műfaj legszebb magyar példáiként értékeli dalait. Nem epigon, archetípus számára az anakreoni műfaj. Anakreon-utánczók című versében idézi az esetet, amikor egy kritikus (Endrődinél „zörgő kritikaszter”) támadja, „modern kor hegedőseként” miért bíbelődik „pogány motívumokkal”, azok újraírása „nem más, mint plagizálás.” A költő frappáns válasszal indokolta a szerelem és a bor témaválasztásának örök jogát. A szerelmes, viharzó szenvedélyű férfi vallomásai a Nem, nem halok meg addig és a Ditiramb című költeményei. A „borkirály” felségének hódol, megénekli a remek magyar

borokat. Metamorfozis című versében sorra veszi a mádi mászlást, az egri, szerednyei, hegyaljai, somlyói, badacsonyi, sági borokat, a „bérczes Erdély felséges Rózsamálját”. Így ír róluk elragadtatottan: „Kincsek folyó aranyban”. Bordala első négy sora sajátos életvezetési tanács: „Mit ér az élet, / Ha gondok fellege árnyal. / Fel a pohárra! / Éljen a szerelem, az élvek!”. Több dala, köztük az Áldomás című a pezsgő dicsérete: „S felrakétáz a pohárban / Champagne gondúzó bora, / S tulipános lesz az élet, / Rózsás a szív mámora.” Endrődi pezsgőimádatára utalt versében Juhász Gyula is: „Igyunk tisztelt barátim / Finom Törley Talizmánt!”

Nemcsak a csapongó vigadást, hanem az élet gondjaitól való menekülést adta számára a baráti körben elfogyasztott bor, nyomában a feledéssel. A „sírva vigadó” maga a költő, aki barátaival nemzete sorsáért is aggódik: „Régóta korcsba romlott / A tiszta fajmagyar vér, / S gurul a föld alólunk, / Mint kődarab a lejtőn.” Érzékeli a nehéz időket, a szenvedő világot. Endrődi életigazsága lélekbe markoló, viszont a humor, a fanyar humor ezekből a dalaiból sem hiányzik. Az öregedéstről vall, mint Anakreon, hozzá hasonlóan nem keserűen. Szereti az életet, bár az igazán meggyötörte, mégis gyönyörűséget talál az idős kor lehetőségeiben. Vallja, hogy „Az élet ötvenen túl / A legszebb, legdicsőbb kor. / Ekkor már lát az ember, / S amit lát, tisztán látja.” Nem siratja a tovatűnt ifjúságot, hanem szeretettel ír a helyére lépő új, ifjú nemzedékről. Hozzájuk szól a Tanköltemény és A jövőendő nagyokra című verseiben.

Apró remekművek sora ez a kötete. Az olvasóközönség lelkesen fogadta végtelenül őszinte verseit, a belőlük áradó életszeretetet, derűt, önmagunk elfogadásának lírai tanácsát. A kritikusok zöme is értékelte nyelvének hajlékonyságát, virtuóz formajátékait, dévajságba hajló lángolását, felvillanó sóhajait, életbölcsségeit. Kötetét a Finale című verssel zárta, búcsúzott a „pajkos, játszi Múzsától”, érezte, hogy „jőkedve serlegéből az életbor kisurran”.

Még tíz évet adott neki a sors, a zajos belvárosból az akkor még gyéren lakott Rózsadombra költözött, bérelt, Pestre csodálatos kilátást nyújtó vilába. A betegség rabságában élt, visszavonult a közügyektől, távol maradt a vidám asztaltársaságoktól. 1914-ben még megjelent egy válogatott verseskötete A pálya végén címmel, amit szülővárosa, „Veszprém lelkes közönségének” ajánlott. Ebben olvashatták néhány kedvelt anakreoni dalát is.

Az Anakreoni Dalok költője 1920. november 7-én hunyt el. Kosztolányi írt róla remek ívű, igazán lírai nekrológot az Új Magyar Szemle decemberi számában, így értékelve a dalokat: „Az öregkori Anakreoni Dalok egész nemességében mutatják költészetét. Itt már az egyszerűség magasáig jut el, színek és rímek nélkül közli érzéseit, a tragikus ráncból mosoly, a szenvedélyből humor lesz. Egy megöregedett romantikus arcát látjuk. Pályáját az Anakreoni Dalokkal zárja, ezekkel a tisztult és zamatos költeményekkel.”

NÉMETH ISTVÁN PÉTER
„Kimosott gyökerekkel,
de valahogy mégis – lenni egy fának.”

(*Vallomás – Mészöly Miklós 100*)

A száz évvel ezelőtt született Mészöly Miklós könyveiből az esztendők során számtalan mondatot másoltam ki, amelyek az olvasás során fontosak voltak számomra, s amiknek jelentése és jelentősége, ha lehet, még napról napra csak eztán válik még súlyosabbá. Meséi közt ott van például a *Jelentés egy sosevolt cirkusztól* című, amely olvasható gyermekirodalomként, de olyan a prózához közel maradt lírának (elbeszélő szabadversnek) is fölfogható, mint amilyeneket Mátyás Iván írt. (A mesenovella megjelent az *Alakulásokban* is!) Amikor a tovább gördült cirkusz hűlt helyét rajzolta meg Mészöly Miklós, igazi költészetet teremtett: „*Aztán a különböző lyukak, kisebbek-nagyobbak. Senki se higgye, hogy közönséges vakondok túrta őket – nem. Romm, az erőművész itt nyomta be a földbe egyetlen pöccintéssel a vaskos cövekeket, a hatalmas sátorrudakat.*” A lírához közelmaradt prózai szilánkjai pedig az *Esti térképben* jelentek meg. A két műnem határáról, mezsgyéjéről, íme a számomra legemlékezetesebb:

*Miután kicseréltük titkainkat,
hogy még titokzatosabbak lehessünk:
csupán a megváltozott helyzet a változás,
mi ugyanazok se lehetünk többé, se más*

Létbevetettségünk tragikumáról diákkoromban *Az atléta halála* című regényéből húztam alá a következő mondatot: „*De láttam már bogarat, amelyiket úgy teremtett az Isten, hogy ha a hátára esik, nem tud visszafordulni.*” Viszont arra is találtam példát, hogy Mészöly Miklós ismerte, átérezte azt a tragikus optimizmust, miszerint a 20. századi brutalizált kultúráknak ugyanúgy lehet jövőjük, miképpen megadatott Kumria rác apácának Budán a 17. század legvégén. Az apáca a megbecstelenítőjének gyermekét hordozta magában. Azért a nagyvilágból akadt, aki más-képpen bánt vele: a hollandus Tollius bekötözte a cserepektől származó sebeit a kezén: „...*Kumria így is hálás neki; nélküle biztos nem jutott volna eszébe, hogy a romváros törmelékei alól éppen ő gyűjtse kupacokba a színes üvegeket.*” Amikor Mészöly elakadt a *Saulus* írásával, maga is egy raven-nai mozaik színes darabkáit számolgatta gombostű hegyével. S folytatni tudta a regényt.

Mészöly Miklós nagyon szerethette azokat a bölcs mondásokat, amiket romolhatatlannak tartott. 1990-ben a fiataloknak ajánlotta *A negyedik út* című könyvének tanulmányait. Ebben többek közt Kossuthot és Wesselényt is idézte:

„Áldozat lehetek, de bűnös nem.”
„Szenvedni megtaníthatnak, de félni nem.”

Tudatról, nemzettudatról, egyetemes magyar felelősségtudatról Az *Ott-hon és világ* oldalain olvashattunk. Ezt az igen pontos mondatot is ott találjuk: „*Szent István Intelmeinek politika-stratégiája és filozófiája – a sok-népűség tiszteletben tartásával megvalósítandó egység és gyakorolt politika; mint általános alapelv – már a maga idejében is úttörő felismerés és cél volt.*” („Ma sem kevésbé az.” Tette hozzá 1994-ben.) Az idős Mészöly egyetlen mondatával ekkoriban tanította nekem: „*Kezdeti irányt mindig a mordály mutat – és ezt követi a sziszifuszi helyesbítés.*”

Mészöly Miklós regényeinek szereplőit könnyű volna felsorolni, ám nála a főszereplő – főképpen kései műveiben – már nem az ember, hanem a táj. Ez a – még a földrajzi értelemben vett hazánál is kevésbé elvont – fogalom. Pannoniának hívja Mészöly (Magyarország latin neve ez), vagy Aliscának a szűkebb pátriáját. (Alisca – ahogyan a többi városnév – nő-nemű, vagyis nő. Ez Mészöly szerelmes földrajza. A *Megbocsátás* oldalai Szekszárd részleteit maradandóan láttatják. Ugyanúgy az *Ügynök és a lány* című mininovellájában, amit Kenyeres Zoltán már a megjelenésének pillanatában remekműnek tartott: „*Az ügynök elballagott a Szent Sebestyén-szobor mellett, aztán visszafordult az állomás felé, ahol találomra szállt le. A vonatablakból a dombra futó városka templomtornya ragadta meg a figyelmét: a nap úgy tűzött rá, mintha lángot akarna vetni.*”) Czigány György emígy jellemzi Mészölyt és prózáját: „A helyszín maga a történet. A tájkép nála a cselekmény, a figyelem pedig erkölcsi vállalás. Pontosságának etikai értelme van: a stílus ebből fakad.”

Mészöly életművében a szekszárdi Szent Sebestyén-szobornál is többször találkozunk lombos és lombtalan fákkal, az eget és a földet összekötőkkel, hogy szinte Nemes Nagy Ágnes intelmét halljuk: Tanulni kell a téli fákat... A *Film* című regényében az Öregemberről és az Öregasszonyról versszerű mondatot told a szövegbe, s kiemeli azt kurzivált szedéssel:

„*Akik a hegyről lemennek, magukban halkan énekelnek.*”

Robert Burns költeményére játszik rá az író, a következőre:

*John Anderson, szívem, John,
együtt vágtunk a hegynek,
volt víg napunk elég, John,
szép emlék két öregnek.*

*Lefelé ballagunk már
kéz-kézben csöndesen,
s lent együtt pihenünk majd,
John Anderson, szívem.*

A *Film* idős emberpárját szinte minden olvasó nagyon helyesen a haláluk pillanatában a fákká változtatott Philemonnal és Baucisszal azonosítja. De a hegyre együtt felhágó, s onnan aláereszkedő életútjukat ugyanúgy látnunk kell. Hegyre föl, hegyről le, ennyi a via vitae. (Arany János *Lejtőn* című költeménye él ezzel a metaforával, valamint Vas István, amikor Itáliából hazatért előtte még a vonaton arra gondol, hogy „utam innen a mélybe visz”.) Mészölynél a Csaba utcai kaptatón „...*már nemcsak az Öregember zihál, hanem az Öregasszony is...*” Valamint a másik irányban „...*az Öregember lépései annyira felgyorsulnak a járda lejtésétől (inercia), mintha csakugyan előttünk akarna a színhelyre érni.*” Mészöly Miklós 1987-ben belekomponálta a *Sutting ezredes tündöklése* című kötetébe a *My Jo* című, két hangra írott etűdjét. FÉRFI és NŐ a két hang tulajdonosa. A harmadik szereplő – két versidézet erejéig – a versmondó, aki az etűd elején a Szabó Lőrinc fordította Burns-költeményt szavalja el. A FÉRFI és a NŐ útját, párbeszédjét az emelkedőn addig kíséri a szerző, amíg a célt meg nem pillantják. Vagy azt, ami egészen olyasmi, mintha ama cél vagy valami – értelmes vég volna. Mind a beszélgetésükben, mind pedig az utolsó stációjukban ott vannak a fák. Fává fognak válni maguk is, anticipálja a FÉRFI, aki a kezeiről úgy beszél, hogy az egyik kéz kőrisből van, a másik csont-húsból.

FÉRFI.
Fák nem nőnek az évig.
NŐ.
Odáig nem. Csak lehajlanak.

Az utolsó sorokban:

FÉRFI.
Én már látom a kerítést...
NŐ.
Nem kerítés az.
FÉRFI.
Csak fák?
NŐ.
Meg lehajló ágak.

Mészöly Miklós éppen addig vezeti öreg hőseit, amíg az út *innen* tart. Ahogyan Saulus sorsát csak addig a nagy fényig kísérte figyelemmel, ahol már eldőlt, hogy azon *túl* Paulusszá válik.

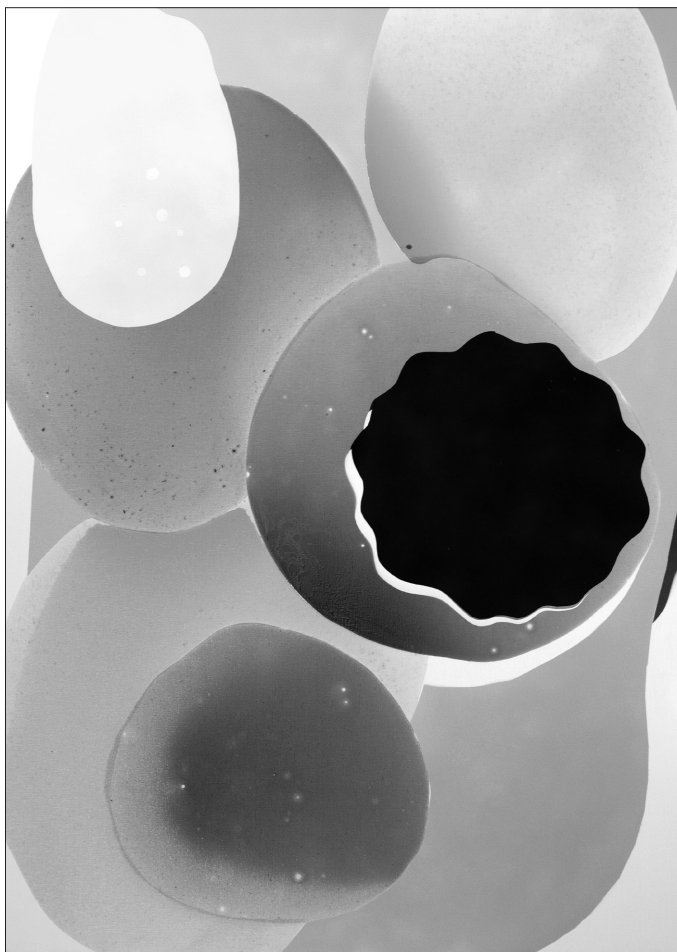

NŐ.

Innét már nincs messze a gerinc.

Onnét már különben is lelátni.

Elegendő volt a dialógusban ennyi is: „lelátni”? Igen, Mészöly miért is bajmólódna a lejtőn való aláereszkedés ábrázolásával, jóllehet tud az inerciáról, ám a hegyszerinről lefelé tartó utat, az öregedést és agóniát, mint tájat, felesége, Polcz Alaine tanatológusként jobban ismerte... Ezt a nem egyszer ismeretlen területet az író járta be.

Somody Péter: Színtársulás

HEGYESHALMI LÁSZLÓ

„sietni akarsz, de látod, hogy lassú vagy”

Mindannyian ismerjük azt az érzést, amit Somody Péter kiállításának címébe sűrítve megfogalmazott.

Mit jelent ez Somody Péternek?

Adott a kiállítás időpontja, a helyszíne, esetünkben a Csikász Galéria.

Somody Péternek 2006-ban volt itt egyéni kiállítása. Jól ismeri a kiállítóteret, de újra eljön, felméri, fényképezi. Visszautazik Pécsre. Napjai az egyetemi oktatással és késő esti, éjszakai festéssel telnek. Gondolataiban, képzeletében ott vannak az új kiállítás képei. Festés közben újra és újra jön a felismerés:

„sietni akarsz, de látod, hogy lassú vagy”.

Ez eddig egyszerűnek tűnik, a nehézség most következik, hiszen nem a galériában a képek között vagyunk – ennek okát mindenki tudja, erre nem térnek ki. Tehát úgy kell beszélni a festményekről, hogy önök azokat most/még nem látják, de talán jó képzelet-gyakorlat lesz a későbbi nézéshez, látáshoz, kép élményhez. Meg egyébként sem igazán azért jöttek, hogy engem hallgassanak, hanem, hogy Somody képeket nézzenek és hosszú bezártság után találkozzanak egymással. De a szokásjog okán – azaz, hogy egy festészeti kiállításmegnyitó áll egy és vagy több festőtől – jelen esetben Somody Péter–, képekből és egy megnyitó férfiből és vagy nőből, aki beszél – jelen eset 2, én Hegyeshalmi László beszélek.

Beszélek a szokásjog okán is, de most a fontosabb ok miatt, azaz, Somody Péter megkért, hogy nyissam meg a kiállítását a Művészetek Házában.

Beszélő elfogultan áll önök előtt, mert negyven év barátsága, szakmai diskurzusa nehezíti/könnyíti helyzetét.

Képekről beszélni ugrás az ismeretlenbe és lehet, hogy nem is a képekről, hanem a képek által előjött élményeimről, érzéseimről beszélek.

Somody Péter veszprémi kiállításának huszonhét műve – néhány kivételtől eltekintve – 2020/2021-ben keletkezett és most kerül közönség elé. Somody új művein is megjelenik az expresszív festészeti nyelv, az informel, a geometrikus absztrakció formavilága. A homogén színfelületek, a reduktivitás, az intenzív színhasználat, melyek Somody korábbi festményeinek is jellegzetes alkotó elemei.

Mivel foglalkozik a festő? Író ír, festő fest.

A festő a színekkel foglalkozik meg a létezéssel.

Ebből a kettőből szerencsés esetben kép lesz. Kegyelmi pillanatokban jó kép.

Somody jó festő, jó képeket fest. Nála különösen igaz, hogy a színekkel foglalkozik – meg formákkal.

A „sietni akarsz, de látod, hogy lassú vagy” kiállítás nekem először is színélmény, „Színtársulás”, „Színváltás”, hogy ide idézzek két Somody képcímet.

De a sor folytatható: „Viola-zöld”, „Citrom-viola-zöld”, „Sárga fény”, „Orange”, „Teretlen vörös”.

A szín alapvetés Somody Péter képalkotásánál, de nem áll meg itt.

Zavarba hoz. Nála ez nem szándékos zavarkeltés, afféle provokáció. Nem, mert komolyan veszi hivatását, a látásról való tudását megosztja velünk, átadja nekünk. Minden képe bizonyítja, hogy a látás tanulható, fejleszthető, hiszen a dolgok itt is fejben és szívben – lélekben – dőlnek el.

Somody Péter nem festi meg a tér illúzióját – centrális perspektívát, vagy több nézőpontú térillúziót – mégis teret „ábrázol” – nem „lemásol”, hanem teret teremt a formák takarásával, elmozdulásával, az amorf, biomorf, geometrikus formák egymásra rétegezésével, a szabad gesztusok és a mérnöki precizitással kivitelezett színsávok kombinációjával. A Tér szerkezetét, lényegét teremti meg. Organikus formával vág bele a geometrikus színsáv-struktúrába. Oldja és optikailag átláthatóvá teszi a képsíkot. Lágy és kemény formákból, éles és elmosódó felületekből építi kép-univerzumát. A plexiképek némelyikén ez a kimetszés valóságos, nemcsak illuzionisztikus. Itt hivatkozhatnánk korábbi „szaktársak” műveire, de Somody mindenből saját művet alkot.

A „Konyhai csendélet” 2009–2021 négy négyzetméteres vásznán a narancs-vörös gesztusokat a kép bal felső negyedében kékesszürke-vörös-sárga-fehér konstruktív színsávokkal fegyelmezi. A „Csendélet konyhában” képen a nagy ovális színmezők ellenpontja a zöld-sárga raszter minta.

A kiállítás egyik legkorábbi darabja a „Véleménykülönbség” 2009-es vászna, amit a PTE Művészeti Kar Mesteriskola „Színerő” archívumából kölcsönöztünk hasonló képszerkesztéssel épült fel. A nagy vörös színfolt-gesztusokon káró vagy palalerogramma struktúra teremti meg a képteret és a dinamikus kontrasztot.

„Somody festészeti életművét egyre inkább átszövik a látás különféle módozataira történő reflexiók, a látási folyamatok kombinatorikus vizsgálta” – fogalmazta meg gondolatait Fenyvesi Áron a 2018-as „Szem szerint” katalógusában, Somodynak a Paksi Képtárban bemutatott kiállítása kapcsán.

A festő a teljességben él, amikor a látásról beszél: „a szemem meg a lelkem” – mondja Somody Péter a telefonba, mert nem vagyunk olyan mesze, de Pécs és Veszprém mégis távolság, de csak térben, nem lélekben.

Valódi képet, hiteles művet az ember csak teljes lényének átélésével képes alkotni.

Azért, hogy lássuk milyen fontos kérdésről beszélünk idézem Kepes György gondolatát 1944-ből, *A látás nyelve* című munkájából:

„A látás nyelve mint optikai kommunikáció, az egyik leghatékonyabb eszköz ahhoz, hogy újra létrehozza az ember és a tudás harmonikus egységét. A vizuális nyelv minden más kommunikációs eszköznél hatékonyabban képes a tudást terjeszteni. Segítségével az ember tárgyi formában fejezheti ki és adhatja tovább tapasztalatait. A vizuális kommunikáció egyetemes és nemzetközi: nem ismeri a nyelvet, a szókincs vagy a nyelvtan korlátait;...” (Kepes György: *Language of Vision* 1944.; *A látás nyelve* 1979.)

Somody Péter biomorf konstruktivitását továbbra is meghatározza a látás folyamatának vizsgálata és annak képi interpretációja, a festészet folyamatszerűsége. Képei minden esetben többrétegűek. A számítógépes világból jól ismert rétegek, filterek, layerek műveinek és látásmódjának meghatározó elemei. Itt én is a digitalizációra hivatkozom, miközben a rétegezetségi is az analóg, fizikai valóságból lépett át a virtuálisba. Ezzel most nem fárasztanám önöket, de fontos lenne erről egy mélyebb esszé, de ezt nem most.

A biomorf formák – körök, ellipszisek, csepp-formák—megőrzik a korábban keletkezett képek festékkel felöntött alakzatait és kapcsolatot létesítenek az elmúlt tizenöt év festményeivel.

„A Somody-kép általdban nem a dolgok képe.” – Várkonyi György, 2006.

Nem a „valós” tárgyak lesznek képpé, a kép lesz a „valós” tárgy – gondolom és mondom Somody Péter képeiről.

„Itt és most. Itt én most befejeztem.” Tandori.

A kiállítást megnyitom.

(Somody Péter: „*sietni akarsz, de látod, hogy lassú vagy*” című kiállítása. Művészetek Háza Veszprém/ Csikász Galéria, 2021. május 21. – július 3.)